

«NORTIA»

A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK
DIÁKJAINAK ÉS FIATAL KUTATÓINAK TUDOMÁNYOS KIADVÁNYA

2015/1

A kiadvány megjelenését a
Rákóczi Szövetség támogatta

RÁKÓCZI SZÖVETSÉG

UNGVÁR
2015

UDK 94 (100) (063)
BBK T3 (100) j53
N-82

UKRAJNA OKTATÁSI ÉS TUDOMÁNYOS MINISZTERIUMA
UNGVÁRI NEMZETI EGYETEM
ÁLLAMI FELSŐOKTATÁSI INTÉZET
MAGYAR TANNYELVŰ HUMÁN- ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR
MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK

NORTIA

A MAGYAR TÖRTÉNELEM ÉS EURÓPAI INTEGRÁCIÓ TANSZÉK
DIÁKJAINAK ÉS FIATAL KUTATÓINAK TUDOMÁNYOS KIADVÁNYA

HARMADIK SZÁM (2015/1)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Dr. Kiss Éva professzor (a szerkesztőbizottság elnöke)
dr. Guzinec Jurij docens (a szerkesztőbizottság elnökhelyettese)
dr. Aszlanov Sztelasz docens (a szerkesztőbizottság elnökhelyettese)

Felelős szerkesztők: Belikánics László adjunktus, Zubánics László adjunktus

Recenzensek: dr. Bohiv Olekszandr docens, dr. Bacsó Róbert docens

Számítógépes tördelés: Belikánics László adjunktus

Kiadását ajánlotta:

a Magyar Tannyelvű Humán és Természettudományi Kar Tudományos
Tanácsa (2015. május 20-i ülésén, 10. sz. jegyzőkönyv)

ISBN 978-966-8489-15-0

Ungvár – 2015

УДК (100) (063)
ББК ТЗ (100) j53
N- 82

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГУМАНІТАРНО-ПРИРОДНИЧИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

«NORTIA»

ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ СТУДЕНТІВ ТА МОЛОДИХ
НАУКОВЦІВ
КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УГОРЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ

ВИПУСК 3 (2015/1)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

проф. Кіш Є.Б. (голова редколегії)
доц. Гузинець Ю.І. (заступник голови)
доц. Асланов С.А. (заступник голови)

Упорядники збірника: викл. Беликанич В.В., ст. викл. Зубанич Л.Л.,
Рецензенти: Богів О.Я, доц. Бачо Р.Й.

Комп'ютерний макет та верстка: викл. Беликанич В.В.

Друкується за рішенням Вченої ради гуманітарно-природничого
факультету, протокол №10 від 20 травня 2015 р.

ISBN 978-966-8489-15-0

Ужгород – 2015

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	6
<u>I. Világtörténelem:</u>	
DEME ANNAMÁRIA. Latin-Amerika fejlődése a hidegháború idején	7
HAJDÚ SZABOLCS. A „Nagy Játzsma” kezdete: angol-orosz küzdelem a XIX. Század elején Közép-Ázsiában.....	14
CSENGERI SZILÁRD. A köztársaságkori római hadsereg	22
SÁNDOR KATALIN. A hidegháború átmeneti korszaka: a békés egymás mellett való élés felé (1964–1969)	29
NAGY NIKOLETT. Az enyhülési politika Kelet- és Nyugat-Németország között a '70-es években	38
DOLINAI ZSUZSANNA. Az Európai Unió bővítési politikájának elemzése a szerződések lapján.....	47
SZANISZLÓ JÓZSEF. Ukrajna és az Európai Unió kapcsolatainak fejlődése	58
<u>II. Magyarország története:</u>	
KOPASZ GYULA. Károly Róbert harca a trónra kerülésért	66
KOPASZ VIVIEN MELÁNI. A visegrádi királytalálkozó	72
HOMOKI MÁTYÁS. Hunyadi János hosszú hadjárata	77
BURKUS BEÁTA. A Magyar Királyi Honvédség Kárpátalján (1938–1939) ..	84
BELIKÁNICS LÁSZLÓ. A magyarországi pártrendszer változásai 1990–1994 között	93
<u>III. Helytörténet (Kárpátalja története):</u>	
VASS SZABINA. A Perényi család címerhasználatának jellegzetességei, annak hatása Kárpátalja jelenkori címereire	99
BIMBA BRIGITTA. A „malenykij robot” Kárpátalján	108
DEBRECENI KAMILLA. Bereg vármegye katonai-védelmi objektumai a XIV–XVII. században	117

ELŐSZÓ

A történelem latin neve, a historia a görög ιστορία szóból származik, szó szerinti jelentése: „kikutatott tudás, elbeszélés, beszámoló”. A megfelelő magyar szó a XIX. századból származik, megalkotója Döbrentei Gábor. "A történelem az élet tanítómestere" - mondták már az ókori latinok is. Ezt azóta is sokan vallják. Mások szerint viszont a történelem semmire sem jó, legkevésbé arra, hogy eligazítson bennünket életünk nehéz helyzeteinek a megoldásában. Addig, amíg lesz, aki rajong érte, a történelem mindig is az egyik legérdekesebb része marad a világnak.

A klasszikus történelemfilozófia Karl Löwith meghatározása szerint „a történelem olyan szisztematikus értelmezését jelöli, amelynek princípiuma összefüggést teremt a történeti események és következmények között, és egy végső értelemre vonatkoztatja őket”. Fő kérdése tehát így foglalható össze: „mi értelme van a történelemnek, hol az a rendező elv, amelynek segítségével felmutatható ez az értelem?”

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kara Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszéke minden esztendőben összegyűjti azokat a tudományos kutatásokat, amelyeket a tanszék hallgatói és fiatal kutatói az elmúlt tanév során „letettek az asztalra” és írott formában tárja a szélesebb olvasóközönség elé a célból, hogy megfelelő rendező- és irányelveket adjon a történelemtudományban való eligazodás céljából. Az UNE Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének NORTIA című sorozatának harmadik számát tartja kezében az Olvasó. A korábbi kötetekhez hasonlóan jelen gyűjteményben megjelent tanulmányok a diákok és a fiatal kutatók kutatási eredményein alapulnak. Így a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének szempontjából is jelentős két nagy tematikára, a világtörténelem s annak szerves része a Magyar Történelem és az Európai Integráció problematikájára korlátoztuk a kutatást. Valamennyi tanulmányban kiemelt szerepet szántunk Kárpátalja történetének elemzésére.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy az általunk vizsgált korszakok csupán egy részét szeletét képezik a történelemtudománynak, ennek ellenére reméljük, hogy a NORTIA című kiadványunk harmadik kötete is nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy jobban eligazodjunk a história útvesztőiben.

Kellemes olvasást kívánunk!

Dr. Kiss Éva professzor,

tanszékvezető, a szerkesztőbizottság elnöke

I. Világtörténelem

DEME ANNAMÁRIA

(2013-ban végzett történelem szakos hallgató)

LATIN-AMERIKA FEJLŐDÉSE A HIDEGHÁBORÚ IDEJÉN

Анотація

Латинська Америка навіть в другій половині ХХ ст. не вважалася монолітним блоком, країни жили своїм життям. Перед нею постав ряд важливих завдань - визнання міжнародної емансипації, перехід на шлях демократії і боротьба з експансією Сполучених Штатів. Період холодної війни приніс своєрідне відродження багатьох конфліктів, як під час Кубинської кризи чи Фалккландської війни, що призвело до нової розстановки для країн континенту. Можна вважати, що негативну міжнародну оцінку Латинської Америки не лише в ХХ, але і в ХХІ столітті визначають соціальні явища.

Ключові слова: Латинська Америка, міжнародна емансипація, холодна війна, Кубинська криза.

Annotation

In the second half of the XX. centuries Latin-Amerika wasn 't a unity. The countries of this state lived it' s own life. The main task for Amerika was the international democracy, emancipation and have a fight for the USA. Latin-Amerika has the own development. It's influenced on the development of the countries. The main negative aspect influenced on the XXth and the twenty-first centuries (Cuban rocket crisis, Falkland war). We get a perfect prospect about the given period of the time.

Key words: Latin-Amerika, international emancipation, Cold war, Cuban rocket crisis.

Az egész világra hatással lévő második világháború – amely átfőrmálta a ХХ. század második felének történelmét – megváltoztatta Latin-Amerika helyzetét a nagyhatalmak szemében is. Az USA latin-amerikai befolyása még inkább megnőtt, kevésnek bizonyult korábban a térségben megszerzett befolyása, s ezt erős gazdasági és politikai háttér biztosításával délen is szeretne volna kiterjeszteni¹.

Lényegét tekintve az 1947-ban kiadott Truman-doktrína többek között ezt irányozta elő. A Truman-elv – amely a hidegháborús vilárendszer nyugati alapköve, s amely köré az

¹ 20. századi Egyetemes Történet. 1945-1995. Európán kívüli országok. III. kötet. Szerk: Diószegi István, Harsány István, Német István. – Bp.: Korona Kiadó, 2001. - 40. old

egész háború utáni történelem formálódott – kimondja: Latin-Amerikában harcolni kell az igazi demokrácia megteremtéséért – a rákényszerített diktatórikus és totális rendszerek ellen, hiszen a megbénított, elnyomított rendszerek enélkül nem tudnak kilábalni a kommunizmus betegségéből¹.

Ez az eszme egészen a XX. század végéig meghatározta az Amerikai Egyesült Államoknak Latin-Amerikával szembeni olykor agresszív magatartását. A kommunista baloldali kormányok miatt 1981 decemberében Salvadorban az amerikai hadsereg nagyszabású hadműveletet indított a térség visszaszerzésére. Az egész világ elborzadt azoktól a tömeggyilkosságoktól, amelyeket az amerikai erők a salvadori El Motoze kis falujában végrehajtottak².

Az amerikai kormányt nem érdekelte, mit követtek el El Mozotében, mivel nekik csak az volt fontos, hogy a kommunizmus vírusa ne terjedjen tovább. A hidegháborút bármi áron meg kellett nyerniük: "Amerikának nincsenek barátai vagy ellenségei, csak érdekei" – mondta egyszer Henry Kissinger. Ennek a hozzáállásnak is köszönhetően nemcsak a társadalmi egyenlőtlenségek maradtak meg Latin-Amerikában, hanem az erőszak kultúrája is³. Az El Mozote-i mészárlásért senkit nem vontak felelősségre, mint ahogy a ma naponta elkövetett több száz közép-amerikai gyilkosság ügye is rendezetlen marad.

Hogy ez és még több száz hasonló eset is büntetlenül megtörténhetett, részben abból következik, hogy az USA már a XX. század közepén kiépített több Amerika-közi intézményrendszert, amely jogi háttérrel biztosított stratégiájának. Ezek feladta a „jószomszédsági politika” ápolása és fejlesztése, s ehhez fontos eszközként kiválóan alkalmazzák a máig tartó „dollárdiplomácia” eszközét. A XX. század folyamán számos amerikai elnök nevével fémjelzett programot dolgoztak ki a térség felzárkóztatására, amelyek háttérben azonban a saját pozíció megerősítése szerepelt. Ezek egyike a J. F. Kennedy elnök által 1961-ben bejelentett *Szövetség a Haladásért* programja, amely tíz évre szóló modernizációs stratégiát tartalmazott, s amelynek célja a latin-amerikai országok GDP-jének növelése volt.

A latin-amerikai országok politikai „nyitása” elsősorban a háború után létrejött az első Amerika-közi szervezethez, az un. Pánamerikai Unióhoz köthető. Ennek következtében Latin-Amerikának háttérbe kellett szorítania hagyományos befelé fordulási politikáját. Elmondható, hogy ez a szervezet már konkrét bizonyítéka a demokrácia meghonosodásának. Az 1945. évi

¹ Truman üzenete a kongresszushoz, 1947. március 12. // Dokumentumok a XX. század történelméhez. – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. - 207. old.

² Bede Márton. EL Motoze. 2013. március. // Panamericana. [Elektronikus forrás] //Elérhetőség: http://panamericana.blog.hu/2013/03/26/el_mozote

³ Bede Márton. EL Motoze. 2013. március. // Panamericana. [Elektronikus forrás] //Elérhetőség: http://panamericana.blog.hu/2013/03/26/el_mozote

Chapultepeci Acta leszögezi, hogy biztosítani kell bármely latin-amerikai állam szuverenitását, politikai függetlenségét és területi integrálását, és ha ezt veszély fenyegeti, az USA elleni provokációnak minősül¹.

Az 1947. évi Rio de Janeiro-i konferencia újabb mérföldkönek számít ebben a folyamatban. Ekkor fogadták el a Petropolis-i Egyezményt, ahol döntöttek az Amerikai Államok Szervezetének létrehozásáról (AÁSZ). Egyedül Kanada és Guyana nem léptek be ebbe a tömörülésbe. Ez az amerikai kontinenst teljes egészében átfogó szervezet is bizonyítja, hogy Latin-Amerika is elindult az integráció útján. Az AÁSZ célja az amerikai kontinens békéjének és biztonságának megszilárdítása, az egymás közötti vitás kérdések rendezése volt, de kilátásba helyezte a külső agresszió elleni együttes fellépést is. 1951-ben létrehozzák az közös amerikai fegyveres erőket is, amelynek tevékenysége nem egyszer megnyilvánult.

Lényegében az AÁSZ hatékonysága megkérdőjelezhető, azonban mégis vannak példák, mikor sikeresen járt el: 1962-ben politikai elfordulására hivatkozva Kubát kizárták a szervezetből; viszont sikeresen lépett fel az 1965-ös dominikai beavatkozáskor, vagy az 1957-ben kitört Honduras-Nicaragua közötti határkonfliktusban. Ugyanakkor az El Salvador és Honduras között 1969-ben kirobbant „futballháborút” csak a Hágai Nemzetközi Bíróság tudta megoldani¹.

Az AÁSZ tevékenységét – a Latin-Amerika életében játszott szerepét pozitívumai ellenére sem – nem kíséri osztatlan siker és elismerés. Elsősorban azért, mert az AÁSZ hidegháborús létrejötte előidézte azt, hogy Latin-Amerika az USA hatalmas gépezetének egyik csavarjaként szerepeljen a nemzetközi diplomáciában.

A XX. század második felében végbement kubai események határozták meg leginkább Latin-Amerika hidegháborús történelmét, és fokozott jelentőségét. A rakétaválság kapcsán, amelynek eredményeként majdnem kitört a harmadik világháború, a nagyhatalmakban is tudatosult, hogy a térséget nem lehet egységes rendszerként kezelni. Előzményekként fontos tudni, hogy Kuba 1902-ben lett független, amikor a szigetet gyarmatként uraló spanyolokat az amerikaiak elűzték. A békekötéshez kapcsolódó Platt-féle nyilatkozat azonban egészen 1934-ig nem biztosított teljes függetlenséget Kubának, mivel továbbra is fenntartotta az USA beavatkozásának jogát². Később egy Fulgencio Batista nevű katona puccsal szerezte meg a hatalmat, majd 1944-ben – miután hivatalosan is megválasztatta magát – legitímálta elnöki jogait. A következő választásokat azonban elveszítette, így rövid időre demokratikus rendszer következett Kubában, azonban 1952-ben egy újabb puccsal Batista ismét elnök lett.

¹ 20. századi Egyemes Történet 1945-1995. I. m. – 43. old.

¹ 20. századi Egyemes Történet 1945-1995. I. m. - 44. old.

² Anderle Ádám. Kuba története. – Bp.: Korona Kiadó, 2004. - 60. old.

1953-ban egy Fidel Castro nevű fiatal jogász tűnt fel a történelem színpadán, amikor egy ellenállási csoportot szervezve próbálta elűzni Batistát Kubából. Kísérlete ekkor még kudarcot vallott, így két évre börtönbe kellett vonulnia. Szabadulása után Mexikóban utazott forradalmárokat toborozni, ekkor csatlakozott hozzá az argentin származású Ernesto Rafael Guevara de la Serna – közismertebb nevén Che Guevara. Közös csapataikkal 1956-ban szálltak partra Kubában és azonnal gerillaakciókba kezdtek a laktanyák ellen³. Sikeres mozgalmuk nyomán végül forradalom robbant ki Kubában, amely a főváros, Havanna elfoglalásával 1959. január 2-án győzött.

A forradalom sikere valószínűleg Fidel Castro személyiségében is rejlik. Ebben az időszakban Kubát, mint a „reménység szigetét” emlegették a szomszéd országokban. A hidegháború ezen időszakában a kubai események alaposan felborzolták a nemzetközi közhangulatot. Jelentős figyelem kísérte a Batista elleni harcokat, Fidel nagy menetelését, valamint az inváziós kísérleteket is¹.

A forradalom győzelme után Castro jó kapcsolatokat alakított ki a Szovjetunióval, amelynek következtében létrejött Kuba kommunista berendezkedése. Ennek nyomán az USA megszakította diplomáciai kapcsolatait a szigetországgal. Lényegében véve ettől a ponttól kezdődött az egész válság. Az amerikai-kubai szembenállás során az USA-ból a CIA segítségével kubai emigráns támadás indult (ez volt 1961 áprilisában a nevezetes Disznó-öbölbeli akció), azonban csúfos kudarcot vallott².

A harmadik világháborút majdnem kirobbantó rakétaválság 1962-ben kezdődött, amikor a Szovjetunió titokban öt rakétaezredet telepített Kubába. Kennedy a vélt szovjet túlerő ellensúlyozására középhatótávú rakéták telepítését rendelte el Törökországba és Olaszországba.

1962 nyarán a CIA fokozottan figyelte Kubát, miután értesültek róla, hogy Fidel Castro testvére, Raul, az akkori védelmi miniszter váratlanul Moszkvába utazott. Augusztus végén az amerikai hírszerzés igazolta a gyanút, hogy a szovjetek fegyvereket szállítanak Kubába. A szovjet tervek szerint Kubából egyszerre negyven olyan rakétát lehetett volna elindítani, amelyek célpontjai feltehetően a keleti nagyvárosok, köztük New York, Washington, Boston és Philadelphia lettek volna³.

³ El Historiador. Második levél, Havanna, 1961. // Tadeusz Breza. Havannai levelek. – Bp.: Európa Könyvkiadó, - 15. old.

¹ Fidel Castro nagy menetelése. Kilencedik levél, Havanna, 1961.// Tadeusz Breza. Havannai levelek. – Bp.: Európa Könyvkiadó, -110. old.

² Zubor Zsolt. "Amikor majdnem kitört a harmadik világháború"./ [http://hvg.hu/vilag/20121014_otven_eve_volt_a_kubai_raketavalsag-](http://hvg.hu/vilag/20121014_otven_eve_volt_a_kubai_raketavalsag)

³ Zubor Zsolt. I. m.

Az amerikai válasz nem késett sokáig – J. F. Kennedy 1962. október 24-én a sziget körül tengeri blokáddal döntött. Emellett az amerikai elnök hatalmas flottát vezényelt a térségbe, amely azonnal konfliktusba került a sziget partjainál cirkáló szovjet hadihajókkal. A helyzet ezen a ponton volt a legveszélyesebb. Egy hajszálon függött a harmadik világháború veszélye. Végül Kennedy ultimátuma vetett véget a veszélyes szituációnak, amikor kijelentette, ha a Szovjetunió nem vonja ki haladéktalanul a rakétákat Kubából, akkor az USA megelőző csapást mér a szigetszagra¹. Hruscsov ekkor meghátrált és 1962. november 20-án a világháború elkerülése érdekében elrendelte a szovjet erők kivonását. A világ szemében Kennedy hatalmas morális győzelmet aratott, a közvélemény viszont nem értesült arról, hogy a kubai rakéták eltávolításáért cserébe Amerikának titokban le kellett szerelni a Szovjetuniót sakkban tartó törökországi és olaszországi amerikai rakétákat.

Hruscsov személye és Kennedy határozott fellépése egyaránt szükséges volt a tragédia elkerüléséhez. Kennedyt egy évvel a válság után lelőtték Dallasban, Hruscsovot pedig 1964 októberében puccsal megbuktatták a Szovjetunióban. A kubai rakétaválság egyetlen pozitív hatása a „forró drót” kialakítása volt, amelynek segítségével a két szuperhatalom vezetői azonnal közvetlen kapcsolatot tudtak kialakítani egymással.

Alig múlt el a rakétaválság miatti megrázkódtatás a latin-amerikai országok számára, a XX. század végén egyik államuk ismét kevés híján háborús kimenetelű konfliktusba keveredett Európa egyik legjelentősebb államával, Nagy-Britanniával. A Falkland-szigetek birtoklásáért vívott brit-argentin szembenállás ekkor már harminchárom éve zajlott. Az argentin partok közelében található Falkland-szigetek vagy spanyolul Malvin-szigetek, 1833 óta képezik Nagy-Britannia tengeren túli területét. A korábban teljesen érdektelen, de halban és kőolajban gazdag szigetekre, illetve az azokat körülvevő vizekre Argentína 1833 óta formált (és formál ma is) jogot a spanyol örökségre hivatkozva. Az angol érvrendszer is hivatkozott a történelmi múltra, miközben utalt a status quóra is, a helybeliek önrendelkezési jogára¹.

A Falkland-szigetek elleni argentin invázió 1982. április 2-án hajnalban kezdődött. A Leopoldo Galtieri tábornok vezette argentin csapatok néhány óra alatt legyőzték a brit helyőrség ellenállását. A tábornok azonban elkövette a klasszikus taktikai hibát: alábecsülte az ellenfelét, nem vette figyelembe, hogy Nagy-Britannia élén az a Margaret Thatcher állt, aki szakított elődjei gyengekező politizálásával². A szembenállás során egy brit atom-tengeraltjáró torpedóval elsüllyesztett egy argentin cirkálót. Válaszul, argentin vadászgépek

¹ 20. századi Egyetemes Történet 1945-1995. I. m. - 104.old.

¹ Perjés Zoltán. A falklandi, avagy a hetvennégy napos háború//<http://www.honvedelem.hu/cikk/25699/a-falklandi>

² Perjés Zoltán. I. m.

rakétatámadás során elsüllyesztettek egy brit rombolót. Miután a főváros, Port Stanley is kapitulált a brit erőfölény miatt, az argentin csapatok június 14-én letették a fegyvert. A 74 napos háború brit győzelemmel ért véget.

A háború végeredménye mindkét résztvevő belpolitikai életében jelentős változást hozott: Argentínában Leopoldo Galtieri, a junta vezetője hamar megbukott, az erősödő ellenzék hatására már 1983-ban demokratikus választásokat tartottak és Raúl Alfonsínt választották meg köztársasági elnöknek. Ezzel alig másfél évvel a háború után véget ért a katonai diktatúra időszaka. A falklandi kérdés azonban a vereség ellenére a mai napig az argentin politika egyik sarkalatos kérdése. A szigetcsoport birtoklása miatt kialakult konfliktus mindmáig nem rendeződött az érintett felek között.

Latin-Amerika több téren is próbált kitörni a perifériából, de legsikeresebben a gazdaság terén bizonyult. Már a második világháborúból is jelentős gazdasági haszonnal kerül ki. Ezután az USA gazdasági térnyerése meghonosítása érdekében 1948-ban létrehozták a CEPAL gazdasági közösséget (jelentése: ENSZ gazdasági bizottsága Latin Amerikára és a Karib-térségre). Lényegét tekintve ekkor fonódtak össze az USA és Latin-Amerika gazdasági érdekei, illetve a folyamat gyakorlatilag az integráció egyik lépéseként is nevezhető. Az úgynevezett „cepalista recept”¹ alapján a gazdasági konjunktúrákat dolgoztak ki, strukturális reformokat vezetett be, valamint szorgalmazták új integrációs szervek létrehozását. A karibi térség fő exportterméke továbbra is a kávé, cukor és a kakaóbab maradt, ezt Közép-Amerikában a banán egészítette ki.

A XX. század második felében több integrációs folyamat is megkezdődött Latin-Amerikában, így: 1961 létrejött a Latin-Amerikai Szabadkereskedelmi Társulás (LAFTA), 1973-ban pedig a Karibi Országok Közös Piac². Ezek az integrációs folyamatok mai napig tartanak, ugyanis 2012-ben Csendes-óceáni szövetség néven Chile, Peru, Kolumbia és Mexikó gazdasági együttműködési szervezetet alapított.

A XX. század eseményei, valamint a világháború tükrében levonhatjuk a következtetést, hogy Latin-Amerika sikeresen átvészelte a folyamatos politikai és gazdasági válsághelyzeteket, így ennek fényében fel akart zárkózni a világ népeihez. Fő célja kilépni a perifériából és elindulni a demokrácia útján a nemzetközi emancipáció jegyében.

BIBLIOGRÁFIA

Források:

¹ Eduardo Galeano. Latin-Amerika nyitott erei. – Bp: Magvető Kiadó, 1971. - 220. old.

² 20. századi Egyemes Történet 1945-1995. I. m.. – 55. old.

1. El Historicator. Második levél, Havanna, 1961. // Tadeusz Breza. Havannai levelek. – Bp., Európa Könyvkiadó – 225 old.
2. Fidel Castro nagy menetelése. Kilencedik levél, Havanna, 1961. // Tadeusz Breza. Havannai levelek. – Bp., Európa Könyvkiadó, 225 old.
3. Truman üzenete a kongresszushoz, 1947. március 12. // Dokumentumok a XX. század történelméhez. – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001. –395 old.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok:

4. Anderle Ádám. Kuba története. – Bp: Akkord Kiadó, 2004. – 198 old.
5. Eduardo Galeano. Latin-Amerika nyitott erei. – Bp: Magvető Kiadó, 1971. - 468 old.
6. Bede Márton. EL Motoze. 2013. március. Panamericana
[//http://panamericana.blog.hu/2013/03/26/el_mozote](http://panamericana.blog.hu/2013/03/26/el_mozote)
7. Zubor Zsolt. "Amikor majdnem kitört a harmadik világháború"./
[http://hvg.hu/vilag/20121014_otven_eve_volt_a_kubai_raketavalsag-](http://hvg.hu/vilag/20121014_otven_eve_volt_a_kubai_raketavalsag)
8. 20. századi Egyetemes Történet. 1945-1995. Európán kívüli országok. III. kötet. Szerk: Diószegi István, Harsány István, Német István. – Bp.: Korona Kiadó, 2001. - 280 old.

HAJDÚ SZABOLCS

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

A „NAGY JÁTSZMA” KEZDETE: ANGOL-OROSZ KÜZDELEM A XIX. SZÁZAD ELEJÉN KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

Анотація

У статті розглядається «Велика Війна» в Центральній Азії між Великою Британією та Радянським Союзом. Росіяни та англійці вели запеклу боротьбу за здобуття права контролем Персії та Афганістану. Неодноразово втручилися у внутрішній справи двох країн, Англія почала відкриту війну в Афганістані, однак це втручання закінчилося поразкою Англійців.

Ключові слова: Росія, Велика Британія, Афганістан, інтервенція.

Annotation

The article deals with the Great Game in XIX century between Great Britain and Soviet Union in Central Asia. The British and the Russians fought against each other in the struggle for control of Persia and Afghanistan. Repeatedly interfered in the internal affairs of the two countries, Britain began an open war in Afghanistan, but this intervention ended with the defeat of the British.

Key words: Great Britain, Russia, Afghanistan, intervention.

Az angol-afgán háborúk részét képezték annak a majdnem egy évszázadon át tartó diplomáciai csatározásnak, amelyet Oroszország és Anglia folytatott egymással a Közép-Ázsia feletti uralomért. Ezt a küzdelmet a történetírás Nagy Játzsma (oroszul „Большая игра”, angolul „The Great Game”) néven ismeri – a kifejezést először Arthur Connolly, a Brit Kelet-indiai Társaság hírszerző tisztje használta¹. A két ország szembenállása nem korlátozódott természetesen Közép-Ázsiára és a térség viszonyainak alakulására természetesen más országok külpolitikája is hatást gyakorolt. Azonban a közép-ázsiai Nagy Játzsma nemcsak a XIX. századi gyarmati versengés egyik legjellemzőbb eleme, hanem napjainkban is komoly aktualitással bír az elmúlt évtizedek Afganisztánban történt szovjet és amerikai beavatkozásai nyomán. Így mindenféleképpen fontos ezen folyamat kezdetének vizsgálata, felderítése.

¹ Хопкирк П. Большая Игра против России: Азиатский синдром – М., 2004. – С. 27.

Az adott időszak mindkét résztvevő fél historiográfiájában jelen van. A témával foglalkozó egyik legjelentősebb munka Naftula Aronovics Halfin szovjet történész monográfiája, a *Brit agresszió kudarca Afganisztánban*¹. Ez a mű volt az első a szovjet történetírásban, amely részletesen bemutatta az angolok afganisztáni politikáját és az afgán nép harcát az idegen hódítók ellen. Angol nézőpontból vizsgálja az eseményeket Peter Hopkirk *A Nagy Játzsma*² című könyve, amely az angol-afgán háborúkon túl Anglia és Oroszország Közép-Ázsiáért folytatott küzdelmének teljes történetét tárgyalja. Szintén Közép-Ázsiával együtt ismerteti az angol-afgán háborúk történetét Mihail Terentyev³, illetve Jevgenyij Steinberg⁴ munkája – az előbbi az angolok és oroszok közép-ázsiai kapcsolatait mutatja be, utóbbi viszont kizárólag az angolok gyarmatosító törekvéseire koncentrál a térségben.

A Nagy Játzsma kezdetének hagyományosan az 1813-as orosz-perzsa szerződést tekintik, amellyel Oroszország egyértelműen hatalmi tényezőként jelent meg egy korábban az angolok érdekeltségébe tartozó területen. A perzsák az oroszok kaukázusontúli terjeszkedésének megakadályozására az angolokkal kötöttek szövetséget és 1804-ben háborút indítottak Oroszország ellen. A háborút azonban elvesztették, az 1813-as gülisztáni békeszerződésben Perzsia kénytelen volt elismerni a Kaukázusontúl nagy részének Oroszországhoz csatolását, de megtarthatta a nahicseváni és jereváni kánságot. A Kaszpi-tenger vizein azonban csak Oroszország tarthatott hajóhadat. A szerződés értelmében mindkét fél kereskedői korlátlanul kereskedhettek az áru értékének öt százalékát meg nem haladó beviteli vám lefizetése mellett⁵. Ettől kezdve az angolok és oroszok folyamatos diplomáciai harcot folytattak, amelyek ütközőzónájává Perzsia és Afganisztán vált.

Afganisztán, mint önálló állam a XVIII. század elején kezdett kialakulni. Az első afgán állam 1709-ben jött létre, de kérészerű volt, ugyanis az 1730-as években Nadir sah, a perzsa uralkodó elfoglalta annak területét. 1747-ben azonban Nadir sah halálát kihasználva a durráni törzsből származó Ahmad sah Kandahar központtal kivált a széteső perzsa birodalomból⁶. Ahmad sah halálakor birodalmát északon az Amu-darja (Oxus) és Kafaristan, délen az Arab-tenger, keleten Tibet, a Sutlej és az Indus, nyugaton pedig Horászán és Perzsia

¹ Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в. – начало XX в.) – М., 1959.

² Хопкирк П. Большая Игра против России: Азиатский синдром – М., 2004. – 640 с.

³ Терентьев М. А. Россия и Англия в Средней Азии. СПб., 1875.

⁴ Штейнберг Е. Л. История британской агрессии на Среднем Востоке. (От французской буржуазной революции до Второй мировой войны). — М., Воениздат, 1951.

⁵ Világtörténet. 6. kötet. – Вр., 1964. – 100-101. oldal

⁶ Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.- начало XX в.) – М., 1959. – С. 10-11.

határolta. Az állandó feudális harcok azonban meggyengítették az államot, amely rövidesen széthullott¹.

Az Durráni-dinasztiához tartozó utolsó uralkodók idejére tehető az angolok megjelenése Afganisztánban. Az angol hatóságok, hogy elkerüljék az afgánok szövetségre lépését Tipu majsuri szultánnal, Zaman sah ellenében testvérét, Mahmudot támogatták a trónért folytatott harcokban². Zaman sah azzal váltotta ki az angolok ellenszenvét, hogy a Kelet-indiai Társaság ellen francia szövetségre lépett és több ízben behatolt Észak-India területére³.

Az angolok későbbiekben az ország feletti uralomért folytatott testvérháborúban Sudzsá-al-Mulk sah mellé álltak. 1809 nyarán egy angol küldöttség Elfinston vezetésével szerződést írta alá Sudzsával, amelyben a sah kötelezte magát arra, hogy nem engedi át területén Napóleon seregeit egy India elleni francia hadjárat esetén, illetve nem lép szövetségre a franciákkal, oroszokkal és irániakkal. A szerződés azonban sosem került megvalósításra, mivel Sudzsát rövidesen elűzték trónjáról⁴. Az afgánokkal kötött szerződéssel egyidőben azonban a britek Perzsiával és Pandzsáb uralkodójával, Randzsit Szinggel is szerződést kötöttek, amelyben a két ország támogatást ígért az angoloknak egy Afganisztán elleni háború esetére⁵. Azonban az afgánok állama összeomlott az állandó belviszályok hatására rövidesen összeomlott és területei jelentős részét is elvesztette. Ekkor már jelentettek különösebb veszélyt az angolok indiai terjeszkedése szempontjából, viszont a gyarmatosítóknak sokkal inkább kellett tartaniuk az afgánok birodalmából jelentős részt kihaló szikh uralkodótól, Randzsit Szingtől. A Durráni-dinasztia kihalását követően Afganisztán számos különálló részre hullott szét, közülük a herati, a kabuli, a kandahari és a peshawari volt a legjelentősebb, ráadásul számos hegyi törzs is gyakorlatilag önállósította magát a nagyobb központoktól⁶.

A részuralkodók közül azonban rövidesen kiemelkedett a kabuli Doszt Muhammad, aki hozzájárult az afgán területek egyesítéséhez. Elfoglalta Ghazni városát és 1826-ban pedig felvette az emír címet⁷. Emellett fontos lépése volt a reguláris hadsereg megszervezése¹.

¹ Surányi Róbert. Az angol-afgán háborúk//<http://www.historia.hu/archivum/2001/0108suranyi.htm>

² История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. — М., 1982. — С. 137

³ Balogh András. Afganisztán a 19. században. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <http://www.historia.hu/archivum/2001/0108balogh.htm>

⁴ История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. — М., 1982. — С. 137-138

⁵ Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.— начало XX в.) — М., 1959. — С. 10-11

⁶ История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. — М.: Мысль, 1982. — С. 137-138.

⁷ Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.— начало XX в.) — М., 1959. — С. 18.

Doszt Muhammad megerősödése nem tetszett az angoloknak, akik ezért elővették az 1809-ben hozzájuk menekült Sudzsa-al-Mulkot és hadjáratot szerveztek az afgán területekre. Sudzsa jólétéről a száműzetésben az angolok gondoskodtak, mivel abban reménykedtek, hogy hasznukra válhat még az Afganisztán feletti befolyásuk növelésében. Sudzsa semmiféle önálló döntést nem hozhatott. Az ügyeket valójában egy Claude Wade nevű angol ügynök intézte, aki Ludhianában, Sudzsa indiai szálláshelyén az Afganisztánnal kapcsolatos ügyekért felelt. Ő maga szervezte meg a kandahari hadjáratot is. Wade tervei alapján Afganisztánt két irányból támadták volna: délkelet felől Sudzsa és zsoldosai Kandahar ellen vonultak volna fel, majd annak elfoglalását követően Kabul került volna sorra. Eközben a szövetséges szikhek a tervek szerint elfoglalják Peshawart. Az elképzelések szerint Sudzsa Afganisztán uralkodója lesz, Peshawart pedig megtarthatják a szikhek.

1832 februárjában meg is indult Sudzsa seregeinek támadása. 1834-ben elérte Kandahart, ahol Doszt Muhammad testvére és egyben riválisa, Kohendil kán uralkodott. A város védői két rohamot is visszavertek, helyzetük azonban súlyossá vált. Doszt Muhammad felismerte, mekkora veszélyt jelent az angolok zsoldjában álló Sudzsa terjeszkedése, ezért félretéve a nézeteltéréseket testvére segítségére sietett. Együttes erővel sikerült visszaverniük az egykori sah seregeit, aki így kénytelen volt visszamenekülni Ludhiánába. Ezzel egyidőben azonban Ranjit Singh sikerrel elfoglalta Peshawart; a szikhek és Sudzsa egyidejű cselekvése egyértelműen bizonyította az afgánok számára, hogy közös terv alapján dolgoznak. Az angolok a vereség ellenére sem lehettek csalódottak, hiszen Peshawar elfoglalása tovább mérgecsítette az afgánok és a szikhek közti konfliktust, ráadásul a britek terveiben ekkor már szerepelt Pandzsáb bekebelezése, így szívesen látták területi növekedését².

Doszt Muhammad azonban nem nyugodott bele Peshawar elvesztésébe. 1835-ben hadjáratot szervezett a város visszafoglalására, amely azonban Ranjit Singh megakadályozott azáltal, hogy ellentétet gerjesztett Doszt Muhammad és szövetségesei közt. Így az afgán emír fontos külpolitikai lépésekre szánta el magát, felismerve, hogy a szikhek és angolok együttes erejével szemben egyedül nem veheti fel a harcot. 1835-ben ezért követet küldött a perzsa sahhoz azzal az üzenettel, hogy a két ország egyesítése erejét Herat ellen. Emellett kapcsolatba lépett az oroszokkal is, illetve, tárgyalásokba kezdett még a britekkel is, felkérve az indiai kormányzót, Lord Aucklandet, hogy segítsen dűlőre vinni a szikhek és afgánok közt

¹ История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М.: Мысль, 1982. – С. 140.

² Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.- начало XX в.) – М., 1959. – С. 18-20

fennálló területi vitát. Az angolok ezt természetesen elutasították, mivel nem volt összeegyeztethető hódító terveikkel¹.

Az afgánok oroszországi követe 1836 májusában érkezett Orenburgba, ahol átadta uralkodója üzenetét, amelyben segítséget kér a szikhek és az angolok ellen, és felajánlja a két ország közti barátság elmélyítését. Az orenburgi kormányzó továbbküldte a követet Pétervárra egy ügynök, Vitkevics társaságában, illetve elküldte saját üzenetét is, amelyben az afgánokkal való szövetséget javasolja, ugyanis amennyiben Afganisztánban Sudzsa vagy a szikhek kerülnek hatalomra, úgy az angolokat már csak egy lépés választja majd el Buharától².

Az oroszok az afgánok megkeresésére válaszul Kabulba küldték Vitkevicset, azzal a feladattal, hogy segítse elő az afgán uralkodók, nevezetesen Kohendil és Doszt Muhammad megbékélését, illetve magyarázza el nekik, hogy a nagy távolság miatt Oroszország nem tud közvetlen segítséget nyújtani Afganisztánnak, de Perzsia közvetítésével igyekeznek elmélyíteni a barátságot és fokozni a kereskedelmi együttműködést is. Útközben Kabul felé Vitkevics érintette Kandahart is, ahol közreműködött a Kohendil kán és Perzsia közti tárgyalásokban. A tárgyalások eredménye Kandahar és Perzsia Herat fejedelme elleni szövetsége lett. Vitkevics végül 1837 decemberében érkezett meg Kabulba, ahol ekkor éppen angol misszió is tartózkodott³.

Az angol küldöttség, amelyet Alexander Burnes vezetett, hivatalosan az angol-afgán kereskedelmi kapcsolatokat volt hivatott elősegíteni. Valójában azonban a misszió fő feladata Afganisztán katonai erejének, pénzügyi és belpolitikai helyzetének, természeti viszonyainak és erőforrásainak részletes felderítése volt. A tárgyalások mégis kedvező mederben folytak, ugyanis Doszt Muhammad hajlandó volt széleskörű kereskedelmi engedményeket tenni, amennyiben az angolok segítenek Peshawar visszahódításában. Burnes 1837. december 20-án Aucklandnek írt levelében emellett is foglalt állást; a válaszlevélben azonban, amelyet William Hay Macnaughten, az indiai brit birtokok politikai titkára írt Auckland főkormányzó nevében, felszólította Burnest, hogy közölje Doszt Muhammaddal: amennyiben nem mond le Peshawarról és nem szakítja meg a kapcsolatokat az oroszokkal, akkor Anglia a részéről felmondottnak tekinti az Afganisztánnal fenntartott diplomáciai kapcsolatokat. Ebbe Doszt Muhammad természetesen nem ment bele, és közölte Burnes-szel, hogy világossá vált

¹ История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М.: Мысль, 1982. – С. 141-142.

² Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.-начало XX в.) – М., 1959. – С. 18-20.

³ История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. — М.: Мысль, 1982. — С. 142.

számára, hogy a britek „nem értékelik a barátságát”, és bár Oroszország messze van, Perzsián keresztül segítséget nyújthat neki¹.

Az angolok egyre inkább közeledtek az afgán kérdés háborús úton való rendezése felé, ugyanis a helyzet a térségben az angolok és oroszok között egyre feszültebbé vált, és a britek mind jobban féltek az orosz fenyegetéstől. A helyzet kiéleződése Perzsiával és a már említett Herattal volt kapcsolatban.

Az 1826-28-as orosz-perzsa háborút lezáró turkmancsaji békeszerződés ugyanis újabb területekhez és kereskedelmi előnyökhöz juttatta Oroszországot Perzsiában. Az 1830-as évek kezdetén viszont Anglia is szembetűnően megerősítette perzsiái hadállásait, ami – a már említett 1832-1834-es afganisztáni próbálkozással együtt – kiélezte az angol-orosz ellentéteket. Az angol-orosz vetélkedés lényeges objektuma volt a herati fejedelemség, elsősorban kulcsfontosságú stratégiai helyzeténél fogva. Herat ekkor önálló hűbérbirtok volt, amely sem Afganisztánhoz, sem Perzsiához nem tartozott. Az oroszok megpróbálták rávenni a perzsa sahot Herat elfoglalására. 1837-ben a perzsa sereg, amelyet jórészt orosz támogatással állítottak fel, megindult Herat elfoglalására. A perzsák és oroszok szándékai azonban Anglia határozott ellenállásába ütköztek. Az angolok hadi felszerelést és kiképzőket küldtek Heratba, és megszakították a diplomáciai kapcsolatokat Perzsiával. Emellett rávették a törököket, hogy indítsanak támadást Perzsia ellen, így a törökök 1837-ben feldúlták Mohammera városát. Anglia nyomására a perzsa sah kénytelen volt lemondani Herat elfoglalásának tervéről és 1838 őszén elvonult a város falai alól².

Ilyen feszült helyzetben, amelyben Anglia szándékai a térség meghódítására teljesen nyilvánvalóvá váltak, a Vitkevics-féle küldöttség sikerére nagy volt az esély: Doszt Muhammad kabuli és Kohendil kandahari uralkodó éppúgy hajlott az angolok elleni szövetségre, mint Mohammed perzsa sah. Azonban a cári kormány politikájában rövidesen változás állt be, és közeledni próbáltak Anglia felé, hogy elnyerjék támogatását a Boszporusz és a Dardanellák birotklásáért folytatott harcukban. Ezért Vitkevicset hazahívták, és felhagytak Perzsia támogatásával is³.

Az angolok viszont bárminemű kapcsolatot Afganisztán és Oroszország vagy Irán között fenyegetésként értékeltek, így megkezdték az Afganisztán elleni háború előkészületeit. Auckland felkérte Claude Wade-et és Alexander Burnest – Afganisztán két legnagyobb brit szakértőjét –, hogy mondják el javaslataikat. Wade álláspontja az volt, hogy a legjobb megoldás Afganisztán szétdarabolása lenne önálló, egymással is szembenálló

¹ Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.-начало XX в.) – М., 1959. – С. 25-27.

² Világtörténet. 6.kötet – Вр., 1964. – 279-280. oldal

³ История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. – М.: Мысль, 1982. – С. 144

fejedelemségekre; amennyiben ez nem megvalósítható, akkor arra kell törekedni, hogy Doszt Muhammad helyére Sudzsa al-Mulk kerüljön. Burnes szerint is Sudzsa a legmegfelelőbb jelölt az afgán trónra angol szempontból, de nem lehet kizárni, hogy bizonyos engedményekkel Doszt Muhammadot is az oldalukra tudják állítani. Azonban a főkormányzó és általában a brit vezető körök már elszánták magukat a háborúra. Megkezdődött annak diplomáciai előkészítése is. 1838 júliusában Ranjit Singh és Sudzsa al-Mulk is aláírta azt a Macnaughten által kidolgozott háromoldalú szerződést, amely értelmében Sudzsa az afgán trónért folytatott harcában kapott katonai-politikai támogatásért cserébe lemond Szindról az angolok, Peshawarról és más keleti területekről a szikhek javára, egyeztetni külpolitikáját Angliával, és nem próbálkozik Herat elcsatolásával. A diplomáciai előkészítéshez tartozott a már említett kemény fellépés a perzsák herati törekvéseivel szemben — így kívánták teljesen elszigetelni Doszt Muhammadot. Emellett széleskörű propagandát is folytattak, hogy elhíthessék Anglia és a világ közvéleményével, hogy a kirobbanó háborút valójában az afgánok provokálták ki¹.

Így 1838 nyarán már csak idő kérdése volt, hogy mikor indul meg az angolok és szövetségeseik támadása Doszt Muhammad uralmának megdöntésére és az oroszok afganisztáni befolyásának végleges kiküszöbölésére. Az 1839-ben kirobbanó első angol afgán háborúban azonban a brit csapatok csúfos vereséget szenvedtek, és kénytelenek voltak kivonulni az országból. Az angolok és az oroszok versengése Afganisztánért így a két ország 1907-es megegyezéséig változatlanul folyt tovább.

BIBLIOGRÁFIA

1. Balogh András. Afganisztán a 19. században. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <http://www.historia.hu/archivum/2001/0108balogh.htm>
2. Surányi Róbert. Az angol-afgán háborúk. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <http://www.historia.hu/archivum/2001/0108suranyi.htm>
3. Világtörténet. 6. kötet. – Bp., 1964. – 839. oldal
4. Világtörténet. 7. kötet – Bp., Kossuth, 1965. – 809. oldal
5. История Афганистана с древнейших времён до наших дней / Отв. ред. Ю. В. Ганковский. — М.: Мысль, 1982.
6. Терентьев М. А. Россия и Англия в Средней Азии. СПб., 1875.
7. Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.-начало XX в.) – М., 1959.

¹ Халфин Н.А. Провал британской агрессии в Афганистане (XIX в.-начало XX в.) – М., 1959.-с. 31-32

8. Хопкирк П. Большая Игра против России: Азиатский синдром – М.: Рипол Классик, 2004.-640 с.

9. Штейнберг Е. Л. История британской агрессии на Среднем Востоке. (От французской буржуазной революции до Второй мировой войны). — М., Воениздат, 1951.-212 с.

CSENGERI SZILÁRD

(2013-ban végzett történelem szakos hallgató)

A KÖZTÁRSASÁGKORI RÓMAI HADSEREG

Анотація

Дана робота висвітлює воєнний аспект римської армії за часів Республіки. Римська армія відігравали значну роль у житті Карпатського регіону. Історія Римської армії невіддільна від потужних змін в історії держави.

Ключові слова: замок, Римська армія, воєнний стан, Республіка.

Annotation

The work deals with the military aspect of Roman army in the time of Respublica. Roman army played an important role in the life of Carpathian region. The history of Roman army is intertwined with the great changes in government history. A köztársaságkori római hadsereg

Keywords: castle, Roman army, military, Respublica.

Kr.e. 509-ben a római történelemnek egy új időszaka kezdődött meg: a köztársaság - Res publica („közös ügyek”). Ez viszont egy új államforma keletkezésével is járt, amely a korábitól nem volt sokkal eltérőbb. A köztársaság létrejöttével a király helyét két állami tisztviselő töltötte be, a consulok. Őket a népgyűlés (comitia centuriata) választotta meg és 12 hónapnyi magistraturával ruházták fel. Ez idő alatt háromféle hatalom összpontosult a kezükben: politikai, katonai és polgári.

A katonai hatalom azt jelentette, hogy a consulok voltak a hadsereg főparancsnokai. Ők rendelték sorozásokat, eskették fel a katonákat, nevezték ki a parancsnoki tisztségeket betöltő embereket, ügyeltek a fegyelemre. Viszont, a hadüzenet és a békekötés joga már nem az ők hatáskörébe tartozott¹. A katonaságot a két consul között osztották meg. A hadsereg élére csak hadi vészhelyzet esetén választottak dictatort, akit bármelyik consul kijelölhetett a népgyűlés véleménye nélkül, de csak a senatus beleegyezésével. Őt 6 hónapra nevezték ki és csak akkor kapott teljhatalmat².

Az ókori Rómában az állam vezető tisztségviselői egyben katonai vezetők is voltak. Ilyen módon, a fővezérnek imperiuma volt. Hivatali ideje alatt nem lehet leváltani,

¹ Wels H. G. A világtörténet alapvonalai – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1962.- 235-236. old.

² Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Első kötet. Második könyv, 1-2. (Kis Ferencné fordítása). - Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982.- 42. old.

felelősségre vonni és nem volt köteles utasítást elfogadni. Noha, az önkényuralmi kísérletek megakadályozására hoztak bizonyos óvintézkedéseket. Ilyen volt például a consulok kölcsönös vétőjoga, a tiltó rendelkezés, melynek értelmében ugyanazt a személyt a következő évben nem lehetett consullá választani vagy az, hogy a katonai és parancsnoki tisztségüket a városfalakon belül nem gyakorolhatták. Minden egyes évben megtörtént a sorozás a hadseregbe.

A centuriák a Kr.e. 5. században már hivatalosan is harcászati egységek voltak és az általános hadkötelezettség továbbra is megmaradt a hadseregben. A patríciusok továbbra is lovasként, az egyszerű köznép pedig gyalogusként harcolt a csatatereken. A centuriák élén a centurio (százados) állt. Belőlük 60 darab volt egy légióban, cohorsenként (gyalogos zászlóalj) hat. Katonai tisztségük a köztársaság idejében attól függött, hogy a triari, a hastati vagy a principes centuriáihoz tartoztak.

A gyalogosok az életkoruk, a fegyverzetük és a harci tapasztalataik alapján a köztársaság elején hármas tagolódású csatarendet alkottak és így sorakoztak fel a harctéren: a könnyűfegyverzetű, középkorú férfiak (15 sor mélységben): a princeps-ek csoportját (a principes – „első vagy fő harcvonalbeli” szóból), a nehézfegyverzetű, fiatal férfiak (15 sor mélységben): a hastati-k a csoportját (a hasta – „kopja” szóból), az idősebb, legtapasztaltabb férfiak (15 sor mélységben): a triarius-ok csoportját (a triari – „harmadik harcvonalbeli” szóból). A lovasság centuriái pedig továbbra is 10 turmára (szakaszra) vált szét. Egy turmába pedig 30-40 lovas tarozott¹.

A Kr.e. V. század végén az egyre nagyobb létszámmal vívott háborúk következtében továbbfejlesztették, vagyis inkább átalakították a hármas tagolású csatarendet. Így tehát a hadsereg struktúrája a következőképpen nézhetett ki:

- az első hadvonalban (prima acies) a legfiatalabbak: a hastatusok (10 manipulus, egy manipulusban 120 ember)
- a második hadvonalban (secunda acies) a középkorúak: a principesek (10 manipulus, egy manipulusban 120 ember)
- a harmadik hadvonalban (tertia acies) a legöregebb katonák: a triariusok (10 manipulus, egy manipulusban 60 ember)².

Eltörölték a censusból eredő csatasorba állítás módszerét és a helyébe egy olyan szisztémát léptettek, amelynek értelmében a katonákat a kiképzésük és az életkoruk alapján állították hadirendbe. Teljes mértékben újrászervezték a hadsereget és forradalmi újításokat

¹ Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Második kötet. 8. 8. (Muraközi György szerk. és ford.) Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982.– 104-109. old.

² Winkler Gusztáv. A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 1999. – 37. old.

vittek véghez. Kr.e. 406-ban Marcus Furius Camillus katonai reformjainak köszönhetően fejlődött ki ilyen formára a római hadsereg új harcmodja és módosult a katonák fegyverzete. Az összegyűjtött tributumból, zsoldot (stipendiumot) fizetett a harcoló csapatoknak, hogy ebből a katonák az élelmükről és a ruházatukról gondoskodhassanak.

A manipulus katonái zárt hadirendben egymástól sakkáblaszerűen kb. 90 cm-re álltak, ritkultabb rendben ezt a távolságot megduplázták. A hegyvidéki népekkel vívott harcok megmutatták, hogy a hajítódárda alkalmazása sokkal hatékonyabb, mint a hosszú lándzsáé. Pontosan ennek az eredménye volt az, hogy ettől kezdve az első két csatasor katonáit pillummal látták el. Ennek a fegyvernek az volt a célja, hogy az ellenség harcrendjét megbontsa az összecsapás előtt. Ezentúl csak a triariusok alkalmazták a hastát (hosszú lándzsa), de ők csak a végszükség esetén avatkoztak be a küzdelembe¹. A csata végkimenetele így gyakorlatilag a hastusokon és a principeseken múlt, ezért is tartották a rómaiak óriási dolognak, ha azt mondták, hogy egy csatában sor került a triariusokra is és ők is harcoltak az ütközetben.

„Mare Nostrum”– „a mi tengerünk”: így nevezték a Földközi-tengert a rómaiak akkor, amikor az urai voltak és meghódították eme tenger hullámzó vizét. Idáig azonban hosszú út vezetett, mert nem Róma volt az első ur a Földközi-tengernek. Hiszen amikor már a föníciai és görög hajók merészen hasították a sokszor veszedelmes tenger vizét, Róma még csak kis pásztorváros volt a hét halmon és a völgyekben. A mai ember el nem képzelheti, hogy az ókoriak, tőlünk több mint 2500 évvel ezelőtt, milyen jól ismertek már a Földközi-tengert. Maguk a rómaiak nem könyvekből ismerték meg a tengert. Mint tudjuk ők a történelmük első évszázadában belenyugodtak, hogy Itália urai és abba is, hogy a hatalmas Etrúria, ellátja őket mindennel². Viszont mégis, a haditengerészetről szóló történeti összefoglaló könyvek többsége csak az előszóban emlékeznek meg az ókori kollégáikról, majd rögtön ugranak is a késő-középkori európai flottákhoz. A legtöbb erre a témára vonatkozó lexikonbejegyzés is így vagy ilyes formában igazít el bennünket e témakörrel kapcsolatban: “A haditengerészeteket a 15. sz. végével kezdték harcászatiilag szervezni, amelyeknek a megszervezéseiben leginkább az angoloknak, franciáknak és spanyoloknak volt a legnagyobb részük³.

Teljesen nyilvánvaló az, hogy nem ők voltak a hajózás atyjai, azonban a rómaiak a haditengerészetben forradalmi újításokat vezettek be. Ezzel szemben mégis sokan a római hadsereg szókapcsolat hallatán egyáltalán nem asszociálnak a tengeri hadviselésre, ami érthető is, hiszen a légiók nem erről váltak ismertté a köztudatba, viszont ez nagyba

¹ Az ókori Róma története – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006 – 97-98. old.

² Révai József. Százarcú ókor. – Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1962. – 259. old.

³ Wels H. G. A világtörténet alapvonalai. – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1962.- 250. old.

megalapozta azt, hogy kitörölhetetlenül bekerüljenek a világtörténelembe¹. A pun háború idején, amikor nem volt mit tenni, Karthágót máshogy nem lehetett jobb belátásra téríteni és megszerezni a tenger feletti ellenőrzést, csak egy komoly hajóhaddal. Továbbá Karthágó ellen nyomós érv volt az ebben az időben dúló gabonahiány is. Az Örök Város döntéshozói így rászánták magukat és megalkották az első római hadiflottát².

A ránk maradt közlések szerint a rómaiak i.e. 260 tavaszán így 100 quinqueremist és 20 triremiszt (a triera latin elnevezése) is építettek. Állítólag egy korábban elfogott karthágói hajó modelljének a mintájára. Feltehetően azonban az itáliai hajóépítők a korábbi, már meglévő tapasztalataikat is ekként felhasználták, hiszen ezek a hadihajók jóval szilárdabbak, masszívabbak és vaskosabbak voltak, hogy elbírijanak egy különleges hadieszközetet, amelyek a pun tengerészek szakmai fölényét voltak hivatva ellensúlyozni³.

A hagyomány szerint 60 nap alatt készültek el ezek a hajók, ami még akkor is elfogadhatatlanul rövid és nagyon kevés idő, ha figyelembe vesszük, hogy a gályák feltételezhetően durva ácsolatú, nehézkes és nem túl esztétikus alkotmányok voltak. Fontos viszont azt leszögezni, hogy a tengeri hadviselés kezdeti periódusában a hajók még az itt folytatott háború esetén is inkább csak szállítási eszközök voltak, melyeken a hadviselő felek egymás ellen indultak. A tengeri csaták lezajlása közben a hajók úgyszólván csak szilárd talajul szolgáltak, melyen a katonák szárazföldi ütközet módjára mérkőzött egymással. A hajók csatarendbe vonultak föl egymás ellen, az ütközet lefolyása alatt mozdulatlanul állottak. A harcvonalt (acies) alakja szerint különböző nevet viselt. Ha a hajók egy vonalban állottak fel, a csatarend lehetett acies simplex, duplex, triplex; de e kifejezések nem a hajók soraira, hanem a vezényletre vonatkoztak⁴.

Amint láthattuk, az ókori római haditengerészetnek nagyon sok egyedi jellemvonása volt, de mégis volt egy hadieszközük, aminek a használata nélkül szinte semmit sem tudtak volna elérni a tengeri hadviselésben⁵. Eme katonai kellék volt a corvus (holló) nevű találmány, amely rácsapott az ellenség hajójára. Ezzel lényegében a rómaiak saját képükre formálták a tengeri csatákat, megkönnyítve így a tengeren való hadviselést, amelyet nem kimondottan kedvelek⁶. Így viszont a tengerészgyalogságot is feltalálták, hiszen a hajókon szállított gyalogos légiósok azt teheték, amihez a legjobban értettek: szárazföldi jellegű közelharcban a tengeren – öldösték a ledöbrent punokat, szemben az addig követett hadviselési formával.

¹ Ribáry Ferenc. Az Ó-kor története. Harmadik kötet. Róma története. – 157-158. old.

² Warmington B. M. Karthágó. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1967.– 168-169. old

³ Goldsworthy A. A római hadsereg története. – Pécs, Alexandra Kiadó, 2004. – 135. old.

⁴ Polányi Imre. Az ókori világ története – Budapest: Tankönyvkiadó, 1973.- – 246. old.

⁵ Goldsworthy A. A római hadsereg története. – Pécs: Alexandra Kiadó, 2004. – 136. old.

⁶ Római történelem – Budapest: Osiris Kiadó, 2007.- 199. old.

A következő katonai reform bevezetésének egyszerű és logikus okai voltak, amelyek közzé tartott, hogy az i. e. II. században időszakban a köztársaságnak nem volt elég harcosa, és újabb katonák besorozása nagy nehézségekbe ütközött. Továbbá, hogy a törvény értelmében a római hadseregben csak olyanok szolgálhattak, akik legalább valami csekély vagyonnal rendelkeztek. A nincstelen, szegény emberekben, a proletároknak a római kormány nem bízott meg¹. Ezért a legrégebbi időtől fogva eddig a római légiókat főleg olyan fiatalokkal töltötték fel, akik saját maguk állították ki fegyverzetüket. A római parasztság ebben az időben lassan elszegényedett és beköltözött a városba: a proletárok sorait szaporítva. Ily módon a római hadsereg sorai alaposan megritkultak, a köztársaság katonai hatalma pedig megingott.

Róma utolsó királyának az elűzésével megkezdődött a római történelem egy új időszaka: a köztársaság (Res publica) kora, amely forradalmi újításokat hozott a hadsereg formálódására nézve is. A katonaságot a két consul között osztották meg. Ők voltak a hadsereg főparancsnokai. Ők rendelték sorozásokat, eskették fel a katonákat, nevezték ki a parancsnoki tisztségeket betöltő embereket, ügyeltek a fegyelemre. Őket a népgyűlés (comitia centuriata) választotta meg és 12 hónapnyi magistraturával ruházták fel. Ez idő alatt háromféle hatalom összpontosult a kezükben: politikai, katonai és polgári. A hadsereg élére csak hadi vészhelyzet esetén választottak dictatort, akit bármelyik consul kijelölhetett a népgyűlés véleménye nélkül, de csak a senatus beleegyezésével. A Kr.e. V. században egy légió összesen 4500 emberből állt. Ezek közül 3000 katona a nehézfegyverzetű-, 1200 a könnyűfegyverzetű gyalogsághoz és 300 a lovasság sorába tartozott. A gyalogság 30 manipulusra (zászlóaljra) oszlott fel. Minden egyes manipulus, pedig további 2 centuriára (századra). A centuriák élén a centurio (százados) állt. Belőlük 60 darab volt egy légióban, cohortonként (gyalogos zászlóalj) 6, akik között szigorú rangsor uralkodott. Az egyre nagyobb létszámmal és egyre gyakrabban vívott háborúk következtében a Kr.e. V. század végén továbbfejlesztették a hármas tagolású csatarendet. Így tehát fontos azt a tényt is leszögezni, hogy az ókori rómaiak maradandót alkottak a koruk hadviselésében.

BIBLIOGRÁFIA

1. Digesta. A Római Köztársaság intézményrendszerének kialakulása. // Római történelem. Szöveggyűjtemény, 2., javított kiadás, Borhy László szerk. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003- 357- 370-372. old.

¹ Hahn István. A hadművészet ókori klasszikusai – Budapest: Gondolat Kiadó, 1963. – 150. old.

2. Gaius Suetonius Tranquillus. A Caesarok élete // Gaius Suetonius Tranquillus. Az isteni Augustus. – Második könyv. Budapest – Magyar Hellikon, 1975. – 67-68. old.
3. Gaius Suetonius Tranquillus. A Caesarok élete // Gaius Suetonius Tranquillus. Tiberius – Harmadik könyv.. Budapest – Magyar Hellikon, 1975. – 121-166. old.
4. Gaius Suetonius Tranquillus. A Caesarok élete. // Gaius Suetonius Tranquillus. Az isteni Vespasianus. Nyolcadik könyv. Budapest – Magyar Hellikon, 1975. (Kis Ferencné fordításában) – 312-328. old.
5. Gaius Suetonius Tranquillus. A Caesarok élete. // Gaius Suetonius Tranquillus. Az isteni Claudius. Ötödik könyv – Budapest – Magyar Hellikon, 1975. – (Kis Ferencné fordításában) 205-236. old.
6. Gaius Suetonius Tranquillus. A Caesarok élete. // Gaius Suetonius Tranquillus. Az isteni Iulius. Első könyv. Budapest – Magyar Hellikon, 1975. – 7-51. old.
7. Dionysios Halikarnasseus. Római régiségek (Rhómaiike archaiologia). A Servius Tullius-féle alkotmány. // Római történelem. Szöveggyűjtemény, 2., javított kiadás, Borhy László szerk. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003- 357-358. old.
8. Lucius Annaeus Florus. Róma háborúi. // Lucius Annaeus Florus. A hét király kora Romulus uralkodásától. – Budapest: Európa Könyvkiadó, 1979- 5-9. old.
9. Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Első kötet. Második könyv, 1-2. (Kis Ferencné fordítása). - Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982.– 42. old.
10. Titus Livius. A római nép története a város alapításától. Második kötet. 8. 8. (Muraközi György szerk. és ford.) Budapest: Európa Könyvkiadó, 1982.– 104-109. old.

SZAKIRODALOM

1. Az ókori Róma története – Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006 – 97-98. old.
2. Goldsworthy A. A római hadsereg története. – Pécs, Alexandra Kiadó, 2004. – 135. old.
3. Hahn István. A hadművészet ókori klasszikusai – Budapest: Gondolat Kiadó, 1963. – 150. old.
4. Polányi Imre. Az ókori világ története – Budapest: Tankönyvkiadó, 1973.- – 246. old.
5. Révai József. Százarcú ókor. – Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, 1962. – 259. old.
6. Ribáry Ferenc. Az Ó-kor története. Harmadik kötet. Róma története. – 157-158. old.
7. Római történelem – Budapest: Osiris Kiadó, 2007.- 199. old.
8. Warmington B. M. Karthágó. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1967.– 168-169. old
9. Wels H. G. A világtörténet alapvonalai – Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1962.- 235-236. old.

10. Winkler Gusztáv. A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig.
Budapest: Tinta könyvkiadó, 1999. – 37. old.
11. Zamarovský Vojtech. Róma történelmet írt. – Budapest: General Press Kiadó, 2002.-
318 old.

SÁNDOR KATALIN

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

A HIDEGHÁBORÚ ÁTMENETI KORSZAKA: A BÉKÉS EGYMÁS MELLETT VALÓ ÉLÉS FELÉ (1964–1969)

Анотація

Дана робота розбирає наступний період холодної війни - еру Брежньєва. Найбільший вплив на хід 20-ого століття має протистояння двох таборів. Станом на початок 1964-ого ситуація залишається незмінною, світ все ще знаходиться під впливом відносин цих двох держав, що привело на поріг можливої ядерної війни. Була крапля надії, що після 20 років конфронтації вони нарешті оберуть мирне співіснування.

Ключові поняття: холодна війна, біполярний систем світу, конфронтація, доктрина, статус-кво, перехоплення, ядерна війна, угоду.

Annotation

The work examines the next period of the Cold War - the era of Brezhnev. The greatest influence on the course of the 20th century is confrontation between the two camps. At the beginning of 1964th situation remains the same, the world is still under the influence of relations of the two countries that led to the threshold of a possible nuclear war. There was a drop of hope that after 20 years of confrontation, they finally choose peaceful coexistence.

Keywords: cold war, bipolar world system, confrontation, doctrine, status quo atomic warfare, interception, agreement.

A dolgozat elkészítése során számos nemzetközi szerződést feldolgozó kiadványt használtam fel, közülük a legjelentősebb a Halmosy Dénes által szerkesztett kötet¹, amely a második világháború utáni legfontosabb külpolitikai megállapodásokat dolgozta fel.

A Szovjetunió történelmét, illetve külpolitikai prioritásait legátfogóbban Mihail Heller és Alekszander Nyekrics *Oroszország történelme II. kötete (A Szovjetunió története)*² című munkája ábrázolja, amely egyedülálló szemléletmódjával emelkedik ki a Szovjetunió-történetek közül: nem jellemzi szélsőséges "antiszovjet" beállítottság, de a "szovjetbarát" elfogultság sem. A magyar kutatók közül említésre érdemes Fisher Ferenc, aki munkáiban a

¹ Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések. 1945-1982. – Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó – Gondolat, 1983. – 674 old.

² Mihail Heller. Alekszandr Nyekrics. Szovjetunió története. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003. – 1274 old.

globális bipoláris nemzetközi rendszert, illetve annak nagy kríziseit vizsgálta. „*A kétpólusú világ*”¹ illetve „*A megosztott világ, Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991)*”² munkái átfogó képet adtak az akkor fennálló nemzetközi helyzetről, illetve a konfliktusok felszámolására irányuló erőfeszítésekről.

Az 1964-es esztendő fordulópontnak is nevezhetjük, mint a hidegháborúra, s mint a Szovjetunió történetének további alakulására nézve is. Ekkor váltotta le az SZKP Központi Bizottsága 1964. október 14-én Nyikita Hruscsovot állami és párttiszségeiből³. Hruscsov eltávolítása mögött számos bel-, illetve külpolitikai kudarc állt. Külpolitikai kudarcai közé sorolták Berlin ultimátumának részleges sikerét, illetve azt, hogy a karibi válságból a Szovjetunió megtépzott tekintéllyel került ki. Belpolitikai kudarcai között első helyen a mezőgazdaság eredménytelenségét rótták fel neki. Ez abban is megmutatkozott, hogy a szovjet gazdaság gabonaimportra szorult az USA-ból és Kanadából⁴. A belső hatalomátvétel gondolata akkor fogalmazódott meg ellenzékében, amikor jelentős leépítéseket, illetve a pártelit kiváltságainak megnyirbálását tervezte. A XXII. pártkongresszust követően az újabb desztalinizációs hullám keretében 1961. október 30-ról 31-re virradó éjjel Sztálin szarkofágját eltávolították a Lenin-mauzóleumból. E lépését pártvezetői sem megbocsátani, sem elfogadni nem tudták Hruscsovnak. Władysław Gomułka lengyel kommunista vezető visszaemlékezései szerint bizalmas körökben Hruscsov már említette visszavonulási szándékát. Valószínűleg mindkét momentum közrejátszott távozásában. Hruscsov utóda a leváltásában is fontos szerepet játszó Leonyid Brezsnyev lett, aki a pártfőtitkári tisztséget egészen 1982-ig töltötte be.

J. F. Kennedy elnök 1963-as meggyilkolása után az Amerikai Egyesült Államok is hasonló helyzetben került, hiszen az államfői teendőket az addigi alelnöke Lyndon B. Johnson vette át. A személyi változás mindkét nagyhatalom új korszakot nyitott a hidegháború szempontjából nézve. Az 1963-ban megkezdődött "enyhülés időszaka", vagy más néven a Détante⁵ a 60-as évek közepére némelyest megrekedt. Ez annak volt betudható, hogy a 60-as évek elején az USA még jelentősebb haditechnikai fölényben volt, ezért nem volt hajlandó egyenrangú félként elismerni a Szovjetuniót. Ennek köszönhetően állandó versengés kezdődött el mind a hadiflotta építésre, mind pedig geostratégiai fegyverkezés terén.

¹ Fisher Ferenc. *A kétpólusú világ 1945-1989.* – Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005. – 399 old.

² Fisher Ferenc. *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991).* – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 399.old.

³ Roy Alekszandrovics Medvegyev. *Hruscsov politikai életrajza.* – Debrecen: Laude kiadó, 1989. – 310 old.

⁴ I.m.. – 318. old.

⁵ Fisher Ferenc. *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991)* – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 159.old.

A hruscsovi reformok többségének bukása nyomán Brezsnyev-korszak is a reformok új hullámával indított. Az új főtitkár a bürokratikus „rendcsinálás” szimbólumává nőtte ki magát¹. A párt vezetői számára a karibi válság számos haderő-fejlesztési tanulsággal is szolgált, amelynek megoldását a Szovjetunió katonai potenciájának növelését látták. A fejlesztéseket két úton képzelték el: az interkontinentális rakéták mennyiségi és minőségi fejlesztése, illetve a hadiflotta korszerűsítése útján. A szovjet hadiflotta fejlesztés Szergej J. Gorskov tengernagy nevéhez fűződik, aki úgy vélte, hogy ez az egyetlen esélye annak, hogy az Egyesült Államok egyenrangú világhatalomnak tekintse a Szovjetuniót. A tengerészeti doktrína különösen nagy tengeralattjáró flotta kiépítését tette központi feladattá. Alig másfél évtized múltán, az erőltetett flottaépítésnek köszönhetően a szovjet flotta már minden óceánon és tengeren jelen volt. Megdőlni látszott az Alexis de Tocquellive által megfogalmazott gondolat: „La mer n' aime pas le Russe”², azaz a „Tenger nem kedveli az oroszot.”

Szergej J. Gorskov tengernagy a Szovjetunió hadiflottájáról így írt: *„A szovjet óceáni hadiflotta megteremtése véget vet az amerikai és angol hadiflotta uralmának a világtengeren... Mindez gyökeresen megváltoztatta az óceáni térségeken évszázadok óta kialakult helyzetet, ahol mindaddig osztatlanul uralkodtak az imperialista hatalmak flottái”*³.

Amíg a szovjet vezetés a hadiflotta kiépítésével próbálta felvenni a versenyt, addig az USA az űrprogramok kiépítésével volt elfoglalva. A szovjet-amerikai űrversengésben eleinte a szovjet űrkutatózás járt az élen. Kennedy 1961-ben tett kijelentése – miszerint az évtized végére Amerika eljut a Holdra – , 1969. július 20-án valósult meg, amikor az Apolló-11 fedélzetén utazó Neil Armstrong, Edwin Aldrin és Michael Collins leszállt a Holdra⁴. A szovjet-amerikai űrverseny azonban ekkor még nem ért véget, ugyanis a szovjetek három nappal korábban bocsátották fel rakétájukat, amelynek célja ugyancsak a Hold volt.

Leonyid Brezsnyev merőben más személyiség volt, mint előde. Ez abban is meglátszott, hogy a Hruscsov idején elkezdődött reformkorszak véget ért, s a szovjet ideológia teljes megmerevedett. A korszakot az „elfojtás” jellemezte, mivel minden elégedetlenségi mozgalmat erőszakkal próbáltak felszámolni. A „fejlett szocializmus”⁵ elmélete szerint ekkorra kialakult a társadalom „megbonthatatlan belső egysége”, ezzel pedig reformkor végérvényesen elakadt.

¹ Font Mária, Krausz Tamás, Niederhauser Emil, Szvák Gyula. Oroszország története – Budapest: Maecenas Kiadó, 1997. – 578. old.

² Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991) – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 156. old.

³ Sz. G. Gorskov. Az állam tengeri hatalma. – Budapest: Zrinyi Katonai Könyv és Lapkiadó, 1983. –308. old.

⁴ Magyarics Tamás. Az Egyesült Államok külpolitikájának története. – Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2000. – 89. old.

⁵ Sellers. May. McMillen. Az Egyesült Államok története. – Budapest: Maecenas Könyvek, 1999. – 235. old.

A Szovjetunió egy látszólagos ellentmondás jegyében létezett: egyfelől egyre intenzívebben kapcsolódott be a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe, másfelől pedig tovább erősödött a Szovjetunió nemzetközi elszigetelődése, a centrum országoktól való ismételt leszakadás veszélye. Ennek egyik fő oka nyilvánvalóan a csehszlovák helyzet volt¹, amely gyakorlatilag is egyértelművé tette, hogy a Brezsnyev-rendszer nem hisz a „létező szocializmus” megreformálhatóságában.

A '60-as végéig tartó európai enyhülési folyamatot a Varsói Szerződés Csehszlovákia elleni, 1968. augusztus 20-án kezdődött kollektív lerohanása törte meg, amely a Brezsnyev-doktrína értelmében a „korlátozott szuverenitás” elvét hangsúlyozta².

A Brezsnyev-doktrína szerint: *„Az SZKP állandóan síkraszállt azért, hogy minden szocialista ország fejlődésének konkrét formáit a szocializmus útján speciális nemzeti feltételeinek figyelembevételével határozza meg, de természetesen a szocializmus építésének vannak általános törvényszerűségei. Az ezektől való eltérés a szocializmustól való eltéréshez vezethet. Ha a szocializmussal szemben ellenséges belső vagy külső erők valamely szocialista ország fejlődését megpróbálnák a kapitalista rendszer restaurációjára fordítani, ha ebben az országban a szocializmust veszély fenyegetné, ez veszélyeztetné a szocialista államok közösségének biztonságát, így ez a probléma nem csak az adott országé, hanem általános probléma, amellyel minden szocialista országnak törődnie kell”³.*

Ezt megelőzően, már az 1956-os magyarországi események után bebizonyosodott, hogy a Kreml a kis szocialista országok felett nemcsak befolyásra, hanem teljes uralomra is igényt tart. Ezeknek a megmozdulásoknak a fő okai elsősorban Szálin halála és a XX. pártkongresszus adott ösztönzést, majd pedig Hruscsov megbukátása és a Szovjetunióbeli ellenzéki mozgalmak kibontakozása⁴.

1968 elején Csehszlovákiában leváltották Antonín Novotnýt, a kommunista párt első titkárát és a helyére a szlovák származású Alexander Dubčeke reformert nevezték ki. Egy olyan ember megbízása, aki a kommunista ranglétráján reformer nézeteivel emelkedett fel, kétségtelenül sokkolta a szovjet vezetőket. A csehszlovák reformtörekvések fő képviselője Ota Šik már a '60-as évek elején megpróbálta meggyőzni a keményvonalas Antonín Novotnýt a merev tervutasításos rendszer megreformálásáról. Ota Šik célja a több éve stagnáló cseh gazdaság fellendítése volt. Reformtörekvéseit a Cseh KP-n belül is többen támogatták.

¹ Font Mária, Krausz Tamás, Niederhauser Emil, Szvák Gyula. Oroszország története. – Budapest: Maecenas Kiadó, 1997. – 582. old.

² Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991). – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 159. old.

³ Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991). – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 170. old.

⁴ Mihail Heller. Alekszandr Nyekrics. Szovjetunió története. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003. – 553. old.

Legfőbb szövetségese Alexander Dubček, a szlovák KP vezetője volt, aki ekkor még az SZKP és Brezsnyev bizalmát is élvezte¹. Ota Šikot beválasztották a CSKP Központi Bizottságába és a Cseh Tudományos Akadémia Közgazdasági Intézete igazgatójának nevezték ki. Az általa kezdeményezett gazdasági reformok 1967-ben indultak. A pártvezető apparátusában azonban idegenkedtek a reformoktól, attól tartottak, hogy a reformok végrehajtásával a párt elveszíti ellenőrzéseit a gazdasági élet felett, a vállalatok és szervezetek irányítása pedig kicsúszik a kezükből. Dubček és Ota Šik reformtörekvései azonban túllépték a szovjet pártvezetés által engedélyezett határokat, lényegében az államszocializmus végét jelentették volna, a csehszlovák reformokat ezért meg kellett állítani².

A szovjet beavatkozásról az után döntöttek, hogy júniusban közzétették a csehszlovák néphez intézett kiáltványt. A kiáltvány – amely, 2000 szó néven vonult be a történelembe, s amelyet több tízezer csehszlovák polgár aláírt –, konstatálta: „*a hatalmi apparátus kivonja magát a nép ellenőrzése alól*”, csehszlovák kommunista párt pedig „*politikai erőből és eszmei szövetségből önálló hatalmi szervvé vált*”³.

A kiáltványban megfogalmazott gondolatok talán a legsokkolóbb passzusa, hogy kezdeményezte – Csehszlovákia alakuljon át szociáldemokrata országgá, ami nyilvánvalóan jelentős eltávolodást jelentett a kommunista eszméktől. Az új politikai vezető és támogatói csoportja az „emberarcú szocializmus” irányvonalát hirdette meg⁴, amely elvetette a diktatúrát, valamint a párt és az állam összefonódását. Ahogy a kormány szorítása lazult, Csehszlovákia népe azelőtt soha nem látott örömmámorban úszott: a művésztársadalom felkelt, a Moszkva-ellenes érzelmek a felszínre törtek, és a politikai eszmék terjesztése mindennapossá vált. Azonban ez nem tartott sokáig. A szovjet vezetést nemcsak a fennálló rendbontás sokkolta, hanem az is, hogy ezek az eszmék jó eséllyel áttérjedhetnek más kommunista országokra is, így egész Európában fenyegethették a kommunizmus rendszerét. A mozgalom ellensúlyozására egy 650 000 fős szovjet hadsereg vonult be Csehszlovákiába. Az ország lakossága azonban egy darabig, ha nem is fegyveresen, de morálisan szembeszállt az agresszorokkal.

A passzív ellenállás kényelmetlensége miatt, augusztus 26-án a Moszkvába hurcolt csehszlovák vezetőket hazaengedték, s Dubček már csak egy bábvezető maradt. A szovjet csapatok kivonulásával, a Varsói Szerződés tagállamai, mintegy százezer katona ideiglenesen

¹ Kun Miklós. A „prágai tavasz” titkos története. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008 – 59. old.

² Sipos Péter. A huszadik századi egyetemes történelem (1914-1990). – Budapest: Ikva Kiadó, 1994. – 89. old.

³ Chris Herman. Bureaucracy and revolution in Eastern Europe. London, 1974. – 65. old.

⁴ Kun Miklós. A „prágai tavasz” titkos története. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008. – 70. old.

továbbra is az országban maradt¹. 1969 áprilisában Dubčeket leváltották, és helyére egy Moszkva számára is sokkal inkább elfogadható jelöltet választottak, Gustav Husák személyében. A követő hónapokban és években Husák megtisztította a pártot mindazoktól, akik támogatták a mozgalmat és a hozzájárított a hatalomnak kormány kezébe való koncentrációjának kialakításához. A rettegett titkosrendőrség hatalmát jelentősen kiterjesztette.

A csehszlovák válság utóhatásai a Szovjetuniót szövetségi és gazdasági integrációs politikájának felülvizsgálatára készítették. A kommunista pártok 1969. június 5-ei moszkvai konferenciája sikerrel koronázta a Szovjetunió erőfeszítéseit és helyreállította némiképp meggingott befolyásukat Brezsnyev kijelentette, hogy a Szovjetunió csak az imperialisták összeesküvésétől mentette meg Csehszlovákiát, mivel a Szovjetunióknak, mint a „legerősebb és legfejlettebb” szocialista hatalomnak joga van beavatkozni mindazon „testvér ország” belügyeibe, hol szocializmust veszély fenyegeti². A Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó testülete már 1969-ben három új szervezet felállítását határozta el: Honvédelmi Miniszterek Tanácsa, Katonai Tanács és a Fegyverek Koordinálásának Egyesített Bizottsága. Az intézkedések és az erősödő katonapolitikai együttműködés a belső feszültségek leküzdésére irányult.

Mivel azonban a Brezsnyev-doktrína alkalmazására csak a saját érdekszférán belül került sor, a szovjet vezetés számított némi formális nyugati tiltakozásra. Erre azonban nem került sor, mivel a nyugati hatalmak a csehszlovákiai beavatkozás úgy könyvelték el, mint a szovjet zónában végrehajtott normális rendteremtési intézkedést, hiszen ezzel az akciójukkal nem veszélyeztették az európai politikai egyensúlyt. L. Johnson, az USA elnöke 1968. szeptember 10-én kijelentette: *„Reméljük, ez a kudarc nem fog hosszú távú következményekhez vezetni, és mi is teszünk azért, hogy ez ne történjen meg”*³.

A Csehszlovákia elleni moszkvai intervenció csak időlegesen vetette vissza a nemzetközi légkör további enyhülését. A '60-as évek végére hozzávetőleges globális katonai erőegyensúly alakult ki a Szovjetunió és az Egyesült Államok között. A Pentagon is ekkortájt változtatta meg katonai doktrínáját – az USA stratégiai fölényét tükröző „tömeges megtorlás” helyébe 1967-től a „rugalmas reagálás” lépett, amely már az Egyesült Államok területének nagy sebezhetőségével, kiszolgáltatottságával is számolt.

¹ Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991). – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 168. old.

² Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak - Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941-1991). – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 169. old.

³ Mihail Heller. Alekszandr Nyekrics. Szovjetunió története. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003. – 557. old.

Ebben az „enyhülésnek” nevezett szakaszban vált kétségtelenné az a politika, amely a békés egymás mellett élésre törekedett. A Nyugat enyhülésre való törekvése elsősorban a hihetetlen gazdasági fellendüléssel magyarázható. Az enyhülés másik fő oka pedig az volt, hogy a vietnámi háború katasztrofális következményei miatt meggyengült az USA világhatalmi helyzete. A szovjet enyhülési politikát mindenekelőtt az hívta életre, hogy az ország vezetése lélegzethez akart jutni. A hatvanas évek végén a Szovjetunió újabb válságát élte: politikai és gazdasági válság robbant ki, még a hivatalos statisztikai adatok is jelentős visszaesést mutattak¹.

A szovjet-amerikai SALT-tárgyalások első lépése volt, hogy 1968. július 1-én Moszkvában, Washingtonban és Londonban egyidejűleg aláírták az atomsorompó-szerződést² (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, NPT). A szerződés 1970. március 5-én lépett hatályba, amely a nukleáris non-prolifерáció legfontosabb dokumentumának tekinthető a mai napig. Az Egyezmény három fő, erősen összekapcsolódó témakör mentén jött létre, lényegében három pillérrre épül: ezek a nukleáris non-prolifерáció, a nukleáris leszerelés és az atomenergia békés felhasználása. A megkötött szerződés óriási eszmei jelentőséggel bírt. Egy olyan világméretű alkottak meg, amelyben egyenlőség és béke uralkodik. Azonban mint mindennek, ennek a megállapodásnak is számos hibája volt. Az Atomsorompó Egyezmény egyik hiányossága a részes államokkal kapcsolatos bizonytalanság. Nem csupán azon államokkal van probléma, amelyek nem részesek az egyezménynek, hanem azokkal is, amelyek részesek az egyezménynek, viszont nem tartják be a vállalt kötelezettségeiket. Ide sorolható Észak-Korea, hiszen – bár már nem részes állama az NPT-nek, korábban az volt – az egyezmény nem tudta megakadályozni abban, hogy nukleáris programot folytasson³.

A probléma nem csupán abban rejlik, hogy ezen államok nem tartják be nemzetközileg vállalt kötelezettségeiket, hanem abban is, hogy ezzel a szerződés erejét és presztízsét csökkentik a nemzetközi közösség szemében.

Az NPT alapján öt állam rendelkezhet hivatalosan atombombával – az az öt állam, amely 1968 előtt megszerezte a fegyver – az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország és Kína. Ez az öt hivatalos atomhatalom egyben az Egyesült Nemzetek Szervezete Biztonsági Tanácsának (Security Council, BT) öt állandó tagja is. A BT állandó tagjai azon államok, amelyek vétőjoggal élhetnek egy döntéssel kapcsolatban, illetve ők rendelkeznek a tanácsban állandó képvisellel. Így lényegében ez az öt állam nem csupán

¹ Mihail Heller. Alekszandr Nyekrics. Szovjetunió története. – Budapest: Osiris Kiadó, 2003. – 559. old.

² Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések.II. 1945-1982. – Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó - Gondolat, 1983. – 384. old.

³ Jonathan Marcus. IAEA nuclear report strengthens case against. 2011 nov. 8. Online elérhetőség: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15648166>

primus inter pares jelleggel jár el a Biztonsági Tanácsban – és ezáltal a nemzetközi közösségben – hanem nukleáris arzenáljukkal alátámasztva kimondottan is egyenlőbbek az egyenlőknél¹. A szerződés megkötése – habár egy pozitív előrelépésnek tekinthető –, nem jelentette egyúttal a problémák végét. Pozitív jellege kétségtelen, mivel a nagyhatalmak felismerték azokat a problémákat, amelyeket folyamatosan elkövettek, mint a Szovjetunió, mint az Amerikai Egyesült Államok részéről.

A politikai helyzet merőben megváltozott. A két hatalom politikai konfrontációja láthatólag meggyengült, amelyet a kubai rakétaválság után kialakult helyzet következményének is tekinthetjük. A détánte² korszaka új korszakként köszöntött be a hidegháborúra nézve. Az 1964–1969 es évek az átmenet korszakaként is tekinthető, mivel mint két részről politikai szemléletváltás következett be. A Szovjetunió részéről a Brezsnjev-korszak veszi kezdetét. A két nagyhatalom kapcsolata kiegyensúlyozottá vált, amelyben néha ellentétek születtek, mint a Csehszlovákia vagy a Vietnám körül kialakult helyzet miatt. Azonban ennek ellenére is folytatódott kettejük pozitív kapcsolatának kiépítése, mely a SALT- tárgyalások folyamán csúcsosodott ki csak igazán.

BIBLIOGRÁFIA:

FORRÁSOK:

1. Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések II.1945 - 1982. - Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó - Gondolat, 1983. - 674 old.

SZAKIRODALOM:

2. Chris Herman. Bureaucracy and revolution in Eastern Europe, London, 1974. – 156 old.
3. Jonathan Marcus. IAEA nuclear report strengthens case against. 2011. nov. 8. Online elérhetőség: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-15648166>
4. Diószegi István, Harsányi Iván, Németh István, (szerk.): 20. századi egyetemes történet II. kötet 1945–1995. – Budapest: Korona Kiadó, 1999. – 440 old.
5. Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991). – Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 399 old.
6. Font Mária, Krausz Tamás, Niederhauser Emil, Szvák Gyula. Oroszország története. – Budapest: Maecenas Kiadó, 1997. – 690 old.
7. Kun Miklós. A „prágai tavasz” titkos története. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008. – 432 old.

¹ Lázár Nóra Kata. Realitás-e a nukleáris fegyverektől mentes világ az Atomszorompó Egyezmény keretein belül? Glossa Iuridica – III. évfolyam 1. szám. Online elérhetőség: www.glossaiuridica.hu

² Fisher Ferenc. A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991). - Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2001. – 165. o.

8. Lázár Nóra Kata. Realitás-e a nukleáris fegyverektől mentes világ az Atomsorompó Egyezmény keretein belül? Glossa Iuridica – III. évfolyam 1. szám. [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: www.glossaiuridica.hu
9. Magyarics Tamás. Az Egyesült Államok külpolitikájának története. - Budapest: Eötvös József Könyvkiadó, 2000. – 492 old.
10. Mihail Heller. Alekszandr Nyekrics. Szovjetunió története. - Budapest: Osiris Kiadó, 2003. – 1274 old.
11. Roy Alekszandrovcics Medvegyev. Hruscsov politikai életrajza. Debrecen: Laude kiadó, 1989. - 350 old.
12. Sellers.May.McMillen. Az Egyesült Államok története. - Budapest: Maecenas Könyvek, 1999. – 450 old.
13. Sipos Péter. A huszadik századi egyetemes történelem (1914-1990). - Budapest: Ikva Kiadó, 1994. – 265 old.
14. Sz. G. Gorskov. Az állam tengeri hatalma. - Budapest: Zrínyi Katonai Könyv és Lapkiadó, 1983. – 473 old.

NAGY NIKOLETT

(2014-ben végzett történelem szakos hallgató)

AZ ENYHÜLÉSI POLITIKA KELET- ÉS NYUGAT NÉMETORSZÁG KÖZÖTT A '70-ES ÉVEKBEN

Анотація

На початку 1970-их років у відносинах ФРН та НДР відбулися позитивні зміни. В цьому більшості сприяло те, що в Західній Німеччині відбулася зміна режиму влади, новий канцлер, Віллі Брандт хотів зупинити подальше розщеплення німецької нації. Берлінське питання, яке було організовано чотирьохстороннім договором у 1971 році, виступило головним джерелом у конфліктах, а відносини двох німецьких держав підтвердили в Основному договорі, у 1972 році. Однак, в той час як, Федеративна Республіка Німеччина прагнула покращити відносини із східно-європейськими державами, як до тих пір Німецька Демократична Республіка прагнула те, щоб зберігався розподіл між двома державами. Внаслідок протилежного напрямку суспільного розвитку двох держав, очевидним стало те, що зникла єдина німецька нація.

Ключові слова: Розрядка політика, Німецька Демократична Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, система конвенція.

Annotation

In the early 1970s, positive changes have occurred in the relations between the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic. To this contributed, that in West Germany there was a shift in power, the new chancellor, Willy Brandt wanted to prevent the further division of the German nation. The issue of Berlin in 1971 as a main source of contrast have directed quadripartite convention, the relationship between the two German states were nailed down in the Basic Agreement in 1972. But while the Federal Republic of Germany was intending to improve the relationship with the Eastern European states, the German Democratic Republic has striven to divide the two countries. During the opposite direction in the social development of the two German states became apparent, the unitary German nation ceased to exist.

Key words: Détente polity, German Democratic Republic, Federal Republic of Germany, convention system.

Munkám alapjául olyan források és monográfiák szolgáltak, amelyek átfogó képet adnak az 1970-es évek enyhülési politikájának folyamatáról. Ezek közé tartozik Malfred Görtemaker *A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig*, Németh István *Németország története. Egységtől az egységig (1871–1990)*, illetve Heinrich August Winkler *Németország története a modern korban* című munkái.

1945-ben a második háború nagy veszteseként Németország elvesztette államiságát és nemzetközi jogi szuverenitását, az egykori egységes állam helyébe a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) és a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) lépett. A két német állam két egymással szembenálló ideológiai világrendszer küzdelmének centrumában állt, mi több, 1955 után két ellenséges katonai tábor tagjaként néztek szembe egymással.

Németország megosztottsága állandó feszültségforrást jelentett nemzetközi politikában. Alapvető változásokat a két német állam kapcsolatában az NSZK új keleti politikája jelentett. Nyugat-Németországban az 1969. szeptember 28-i Bundestag-választásokat követően a szövetségi köztársaság kiállta a parlamenti demokrácia szakítópróbáját: a kormány és az ellenzék közötti „hatalomváltás” békésen zajlott le. Megalakult a szociáldemokrata-liberális koalíció, amely egyben a Brandt-féle keleti politika születésének pillanatát is jelentette¹.

Amikor 1969. október 21-én Willy Brandtot szövetségi kancellárrá választották, 1930 óta Németországnak először volt újra szociáldemokrata kancellárja. Brandt a Németország-politikáját illetően kijelentette: „20 évvel az NSZK és az NDK megalapítása után [...] meg kell akadályozni a német nemzet további kettészakadását, hogy eljuthassunk a szabályozott egymás mellett éléstől az együttélésig”².

A kancellár a külpolitika téren rögtön új irányelveket fogalmazott meg. Törekvései arra irányultak, hogy javítsák az NSZK-nak a kelet-európai államokhoz fűződő kapcsolatait és azon alapultak, hogy beilleszkedjenek a nemzetközi enyhülés folyamatába. Egyre több ország kormánya döntött úgy, hogy a Kelet-Nyugat viszony lassan meginduló normalizálódásának tükrében mérlegeli az NDK elismerését. Bonnak – ha el akarta kerülni a külpolitikai elszigetelődést – csatlakoznia kellett az enyhülési folyamathoz³.

Az első biztató lépés a két német állam kapcsolatának építésében a két német kormányfő találkozója volt: először 1970 márciusában, az NDK-beli Erfurtban, majd ugyanezen év májusában az NSZK-beli Kasselben⁴.

¹ Németh István. *Németország története. Egységtől az egységig (1871-1990)*. – 562. old.

² Németh István. *A Német Szövetségi Köztársaság (1949-2009)*. – 173. old.

³ Hobsbawm, E. J. *A szélsőségek kora. A rövid 20. század története 1914-1991*. – 373. old.

⁴ Malfred Görtemaker. *A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig*. – 540. old.

Parlamenti győzelmét követően három héttel Willy Brandt kancellár megkezdte a tárgyalásokat a Szovjetunióval. A szovjet-NSZK szerződésben – amelyet 1970. augusztus 12-én írtak alá –, a szerződő felek lemondtak az erőszak alkalmazásáról és kötelezettséget vállaltak, hogy tiszteletben tartják a jelenlegi európai határok sérthetetlenségét, beleértve az NSZK–NDK határt (Elba–Werra) és az NDK–lengyel határt. A szerződésben a Szovjetunió és Nyugat-Németország *„kinyilvánítják, hogy nincsenek területi követeléseik senkivel szemben sem és a jövőben sem támasztanak ilyen követeléseket”*¹. A „Moszkvai szerződés” mérföldkő volt az enyhülési politika történetében. Ez a megállapodás lezárta a két ország konfrontációját és normalizálta a kapcsolatukat.

Néhány hónappal később, 1970. december 7-én került sor a német-lengyel egyezmény aláírására Varsóban². Ez volt az első lépés a két ország között a megbékélés felé. A szerződés legfontosabb eleme az Odera–Neisse-határ sérthetetlenségéről szóló megállapodás: *„A Lengyel Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság megállapodtak, hogy „[...] minden vitás kérdésüket kizárólag békés eszközökkel fogják megoldani és az európai és nemzetközi biztonságot érintő kérdésekben ugyanúgy, mint egymás közti kapcsolatukban, tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől és az erőszak alkalmazásától”*. 1972. szeptember 14-én a két ország felvette a diplomáciai kapcsolatokat és nagykövetségeket létesített egymás fővárosaiban³.

Mindeközben a Német Demokratikus Köztársaságban is hatalomváltásra került sor: 1971. május 3-án az NSZEP Központi Bizottságának ülésén Walter Ulbricht főtítkárra lemondott, utódja Erich Honecker, az ifjúsági szervezet (FDJ) egykori elnöke lett⁴. Ez azonban jelentős változásokat eredményezett a kelet-német ország külpolitikájában, ugyanis Honecker arra törekedett, hogy a megosztottság fennmaradjon a két német állam között.

A berlini kérdés, amely éveken át, mint feszültséggóc szerepelt a nemzetközi politikában, a második világháború után szinte folyamatos ellentétek forrása volt. Az új keleti politika sikeressége érdekében a problémát mielőbb rendezni kellett, ezért 1969. augusztus 6–7-én a nyugati hatalmak a szövetségi kormánnyal egyetértésben javaslatot nyújtottak be a Szovjetunióknak az átjárás megkönnyítésére és cserébe engedményeket kínáltak az NSZK nyugat-berlini jelenlétét illetően⁵.

¹ Szerződés a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság között (1970. augusztus 12.). In.: Németh István. A német kérdés 1945 – 1990. (Dokumentumgyűjtemény). – 174-175. old.

² Malfred Görtemaker. A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig. – 536. old.

³ A lengyel–NSZK szerződés (1970. december 7.). In.: Halmsy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982. – 440. old.

⁴Németh István. A Német Demokratikus Köztársaság (1949- 1990). – 93.old.

⁵ Roberts, Martin: Európa története 1900-1973. Az új barbárság kora? – 310. old.

A kérdést végül – a két német ország közötti enyhülés folyamataként – az 1971. szeptember 3-i négyoldalú egyezmény rendezte. Az egyezmény Berlint nem érintette, kizárólag Nyugat-Berlinre vonatkozott és hozzájárult a város helyzetének normalizálásához. Az egyezmény sarkalatos tétele, hogy Nyugat-Berlin nem része az NSZK-nak.

A Szovjetunió, Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország nagykövetei megegyezett abban, hogy *„ezen a területen nem szabad erőszakot alkalmazni és erőszakkal fenyegetőzni, továbbá, hogy a viszályokat csupán békés eszközökkel szabad rendezni”*¹. A szerződés biztosította a kapcsolatot az NSZK területe és Nyugat-Berlin között: *„A Szovjetunió kormánya kijelenti, hogy polgári személyek és javak átmenő forgalma Berlin nyugati szektorai és az NSZK között közúton, vasúton és vízi utakon az NDK területén át a legegyszerűbb és leggyorsabb lebonyolódás céljából mentes lesz akadályoktól és előnyben fog részesülni”*².

A négyoldalú egyezményhez egy egész egyezményrendszer csatlakozott:

- a december 17-én aláírt NSZK-NDK közötti tranzitegyezményt, amely az NDK területén átmenő Nyugat-Berlinnel való forgalmat szabályozta: *„Az egyezmény a polgári személyek és áruk tranzitforgalmát szabályozza az NSZK és Nyugat-Berlin között az NDK felségterületén át haladó kijelölt szárazföldi, vasúti és vízi útvonalakon, a megállapított határátkelőhelyeken keresztül”*³;
- a december 20-án megkötött NDK és a nyugat-berlini szenátus közötti megállapodás az utazási és látogatási forgalom megkönnyítéséről;
- A berlini enklávék cseréjéről szóló megállapodás: *„a területcsere eredményeként az NDK mintegy 15,6 hektárnyi, Nyugat-Berlin városa pedig mintegy 17,1 hektárnyi területet kap”*⁴.

A négyoldalú egyezmény aláírásával a három nyugati hatalom első ízben ismerte el az NDK-t szuverén államként⁵.

A német-német megállapodások ezzel azonban nem zárultak le. A külföldi egyezkedések után következtek a német-német – immár kormányok közötti – lépések. Először részletkérdések kerültek napirendre: 1971 decemberében az úgynevezett tranzitegyezményt

¹ A Nyugat-Berlinre vonatkozó négyoldalú egyezmény (1971. szeptember 3.). In.: Halmsy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982. – 456. old.

²I. m. – 457. old.

³ Az NDK és az NSZK egyezménye az NSZK és Nyugat-Berlin közötti tranzitforgalomról (1970. december 17.). In.: Németh István. A Német Demokratikus Köztársaság (1949-1990). – 292. old.

⁴ I. m. – 463. old.

⁵Illényi Domonkos. Németország az új európai- és világrendben (1945-1980). – 388. old.

írták alá a kormányok megbízottjai, amely szabályozta a személyek és teherárúk közlekedését az NSZK és Nyugat-Berlin között, tehát az NDK területén keresztül¹.

Az 1972. május 26-án aláírt közlekedési egyezmény pedig az első nemzetközi jogi érvényű szerződés volt, amelyet az NSZK és az NDK, mint két szuverén állam kötött egymással: „*A szerződés tárgya a közutakon, vasutakon és vízi utakon lebonyolított kölcsönös cél- és tranzitforgalom, amely a szerződés hatályának körén belül engedélyezett és bejegyzett közlekedési eszközökkel bonyolódik le...*”².

Bármilyen nehéz is volt a kezdet a két ország közötti kapcsolatok felvételben, a folytatás annál több pozitívumot rejtegetett magában. 1972. december 21-én írták alá a szerződést a „két állam közötti viszony alapkérdéseiről”. Az Alapszerződés sarkalatos rendelkezése, hogy a „*Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság az egyenjogúság alapján normális, jószomszédi kapcsolatokat hoz létre egymással*”³. A szerződés a belnémet határokat sérthetetlennek nyilvánította, ezzel államhatárnak minősítette az NDK és NSZK között húzódó határvonalat. A két német állam között kompromisszumok jöttek létre. Míg az NDK hozzájárult ahhoz, hogy a két államot egymás fővárosaiban ne nagykövet, hanem állandó képviselő képviselje, addig az NSZK az alapszerződésben szakított az ún. Hallstein-doktrínával, azaz lemondott a harmadik államokban való egyedüli képviselő elvéről.

Az Alapszerződés megkötése nyomán 1974 júniusában Kelet-Berlinben az NSZK állandó képviselőt nyitott. Ez ugyan nem nagykövetség volt, ugyanis a képviselő elnevezéssel Bonn megkerülte azt, hogy hivatalosan felvegye a diplomáciai kapcsolatot a másik Németországgal. De még az intézmény bejáratán levő tábla felírása is tanúsította: az NSZK kirendeltséget tart fenn az NDK fővárosában, és az hivatalos állami szervként intézi a két ország egymás közti ügyeit⁴.

A felek nem tudtak azonban megállapodásra jutni az állampolgárság kérdéséről. Az NDK szerette volna a megállapodásban rögzíteni, hogy két német, NSZK- és NDK-állampolgárság van. Bonn nem ment bele ebbe a megoldásba. Ragaszkodott ahhoz, hogy az NDK lakói továbbra is igényt tarthassanak az NSZK állampolgári jogokra. Ezzel biztosította, hogy az NDK-ból nyugatra távozók automatikusan NSZK-állampolgárok lehessenek, minden tekintetben azokkal azonos jogon folytathassák életútjukat⁵.

¹ Ormos Mária. Németország története a 20. században. Az egységtől az egységig. – 265. old.

² Az NSZK és az NDK közötti közlekedési szerződés (1972. május 26.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982. – 489. old.

³ Az NSZK és az NDK közötti alapszerződés (1972. december 21.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982. – 506. old.

⁴ Ormos Mária. Németország története a 20. században. Az egységtől az egységig. – 278. old.

⁵ I. m. – 279. old.

Az egyezmények és az ezt kiegészítő részlet megállapodások – így például a nyugat-berlini szenátussal 1972-ben kötött, az átlépési engedélyek megadását szabályozó megegyezés – nyomán jelentősen megnőtt a személyforgalom. Már 1973-ban 8 millió NSZK és nyugat-berlini lakos járt az NDK-ban. 1970-ben ezek száma még csak 2,6 millió volt. Az NDK-ból sokkal kevesebben juthattak az NSZK-ba. 1964 után a nyugdíjasok megkapták a kiutazási engedélyt, így 1970-ben egy millió idős ember járt odaát. A nyugdíjasoknak abból a meggondolásból biztosították ezt az utazási kedvezményt, hogy ha nem térnének vissza – mint már amúgy sem aktív dolgozók –, nem hiányoznának a munkahelyen, viszont nyugdíjuk fizetésének elmaradásával az állami kiadások csökkennének. A munkaképes korban lévőknek általában csak „sürgős családi ügyekben” engedélyezték az utazásokat¹.

A következő fordulópont a két ország közötti jó viszony kialakításában akkor következett be, amikor az NSZK-t és az NDK-t 1973. szeptember 18-án egyidejűleg és egyhangúan felvették az ENSZ-be².

A Német Szövetségi Köztársaság azonban nem lehetett megelégedve a keleti politika eredményeivel. Amikor ugyanis az NSZK 1974 elején Nyugat-Berlinben létrehozta a Szövetségi Környezetvédelmi Hivatalt, az NDK a tranzitegyezményt megsértve akadályozni kezdte a forgalmat az NSZK és Nyugat-Berlin között, júniusban pedig megtagadta a hivatal dolgozóitól a Nyugat-Berlinbe és az onnan való átutazás jogát³.

A két német állam ellentétes irányú társadalmi fejlődése során nyilvánvaló lett, hogy megszűnt az egységes német nemzet. Az 1974 októberében elfogadott alkotmányból már hiányzott minden utalás Németország újraegyesítésére, s a 6. cikk kimondta az NDK „örök és visszavonhatatlan” szövetségét a Szovjetunióval⁴.

Az októberi Népi Kamara-választásokon Honecker az államtanács és a Nemzeti Védelmi Tanács elnöke, Willi Stoph pedig a Minisztertanács elnöke lett. Honecker kész volt szovjet irányelvekhez alkalmazkodni⁵.

Mindeközben a Német Szövetségi Köztársaságban a keleti politikára történő összpontosítás ekkor már nyilvánvalóan teher lett a belső reformok számára. Willy Brandt szövetségi kancellár egyre inkább elvesztette az ellenőrzést az események felett, karrierje hamarosan hanyatlásnak indult. Megbetegedett, gégeműtéten esett át, ráadásul attól félt, hogy rákos, így hagyta, hogy a dolgok a maguk útján menjenek. Mások irányították a munkát és

¹ Malfred Görtemaker. A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig. – 553. old.

² Winkler, Heinrich August. Németország története a modern korban. – 273. old.

³ Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європа та Америки 1945–2002 роки. – С. 321.

⁴ Németh István. Németország története. Egységtől az egységig (1871-1990). – 528. old.

⁵ I. m. – 587. old

döntöttek politikájának irányelvét illetően¹. A keleti politika veresége volt az egyik oka a kancellár presztízsveszteségének. Ezért 1974. május 5-én Willy Brandt benyújtotta lemondását és Helmut Schmidtet javasolta utódjául. Brandt bár csak öt évig volt kormányfő, mégis vitathatatlan, hogy Adenauer óta a legjelentősebb kancellárként távozott posztjáról.

Az enyhülési politika csúcspontja az 1975-ös helsinki értekezlet volt. 1978-ig az NDK-t nemzetközileg 123 állam ismerte el. A „keleti blokk” többi államával együtt 1975. augusztus 1-jén aláírta a helsinki zárónyilatkozatot, amelyben többek között az emberi jogok biztosítására is garanciát vállalt, továbbá kötelezettséget vállalt az állampolgárok szabad költözködési jogának elfogadására, némiképpen enyhült a kiutazási kérelmek elbírálása. A nyilatkozat kimondta, hogy „a résztvevő államok tiszteletben tartják egymásszuverén egyenlőségét és sajátosságát”². A szövetségi köztársaság kelet-berlini állandó képviselőtének elfoglalása után a rendszer lazított kiutazási gyakorlatán. A belpolitikai nyomást a kiutazások növelésével igyekeztek enyhíteni.

Az elhatárolódási politika azonban folytatódott, a határlétesítményeket 1970 óta tökéletesítették, a határőröknél szigorították a tűzparancsot. A kelet-német polgárok egyre szélesebb körétől követelték meg, hogy szakítsanak meg minden rokoni és baráti kapcsolatot Nyugaton, szüntessék be a levelezést és ne fogadjanak látogatókat³.

1976-tól a kommunista országban gazdasági hanyatlás és stagnálás következett be. A kiterjedt szociálpolitikát csak nagy nehézségekkel lehetett finanszírozni, s a világgazdasági korszakváltás az NDK-t is megrázta.

Az NSZK-ban is a „kijózanodás” időszaka következett. A szociál-liberálisok politikája ugyan érezhető könnyebbséget hozott a kelet-német állampolgárok életében, az újraegyesítéshez azonban nem jutottak közelebb. 1980-ban a kettéosztott Németország történelmének negyedik évtizede kezdődött. Egy teljes generáció nőtt fel közben, amely saját életéből már nem ismerte az egységes Németországot.

A következtetéseket levonva tehát megállapíthatjuk, hogy a hetvenes évek a politikai enyhülés és a gazdasági biztonság ígéretének jegyében kezdődtek, azonban még is a világ alapvetően megváltozott helyzetével értek véget. A kezdeti sikeres tárgyalások – a Nyugat-Berlinre vonatkozó egyezmény, az Alapszerződés – kevésnek bizonyultak egy tartós, pozitív viszony kialakításához. Ugyanis, míg az NSZK egy egységes német nemzet újbóli megteremtésére törekedett, addig a Honecker vezette NDK továbbra is a megosztottság híve maradt. A hetvenes évek végén megmutatkozott, hogy azok a sikerek, amelyeket a Nyugat az

¹ Hobsbawn, E. J. A szélsőségek kora. A rövid 20. század története 1914-1991. – 397. old.

² A helsinki záróokmány (1975. augusztus 1.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982. – 542.old.

³ Németh István. Németország története. Egységtől az egységig (1871- 1990). – 539. old.

új keleti politikájától remélt, a vártnál csekélyebbek voltak. A nagy áttörés Kelet- és Nyugat-Németország kapcsolatában elmaradt.

BIBLIOGRÁFIA:

Források:

1. A helsinki záróokmány (1975. augusztus 1.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982.– Bp.: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó, 1966. – 542.old.
2. A lengyel–NSZK szerződés (1970. december 7.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982.– Bp.: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó, 1966. – 439-442. old.
3. A Nyugat-Berlinre vonatkozó négyoldalú egyezmény (1971. szeptember 3.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982.– Budapest: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó, 1966. – 453-465. old.
4. Az NDK és az NSZK egyezménye az NSZK és Nyugat-Berlin közötti tranzitforgalomról (1970. december 17). In.: Németh István. A Német Demokratikus Köztársaság (1949-1990). – Bp.: L' Harmattan, 2010. – 292. old.
5. Az NSZK és az NDK közötti alapszerződés (1972. december 21.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945- 1982.– Bp.: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó, 1966. – 506-509. old.
6. Az NSZK és az NDK közötti közlekedési szerződés (1972. május 26.). In.: Halmosy Dénes. Nemzetközi szerződések 1945-1982.– Bp.: Közigazgatási és Jogi Gondolat Könyvkiadó, 1966. – 488-492. old.
7. Szerződés a Szovjetunió és a Német Szövetségi Köztársaság között (1970. augusztus 12.). In.: Németh István. A német kérdés 1945 – 1990. (Dokumentumgyűjtemény). – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993.– 174-175. old.

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok:

8. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європа та Америки 1945–2002 роки. – Київ: Видавництво «Либідь», 2004. – 622 с.
9. Hobsbawm, E. J. A szélsőségek kora. A rövid 20. század története 1914-1991. – Bp.: Pannonica Kiadó, 1998. – 573 old.
10. Illényi Domonkos. Németország az új európai- és világrendben (1945-1980) – Bp.: Tankönyvkiadó, 1992. – 392 old.
11. Malfred Görtemaker. A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig. – Bp.: Korona Kiadó, 2003. – 847 old.
12. Németh István. A két német állam. // Rubicon, 1999. – 1-2. szám (85-86.)

13. Németh István. A Német Demokratikus Köztársaság (1949–1990). – Bp.: L’ Manhattan, 2010. – 508 old.
14. Németh István. A Német Szövetségi Köztársaság (1949-2009). – Bp.: L’ Harmattan, 2010. – 534 old.
15. Németh István. Németország története. Egységtől az egységig (1871-1990). – Bp.: Aula Kiadó, 2002. – 680 old.
16. Ormos Mária. Németország története a 20. században. Az egységtől az egységig. – Bp.: Rubicon –Ház Bt., 2008. – 400 old.
17. Roberts, Martin: Európa története 1900-1973. Az új barbárság kora? – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1992. – 402 old.
18. Winkler, Heinrich August. Németország története a modern korban. – Bp.: Osiris Kiadó, 2005. – 667 old.

DOLINAI ZSUZSANNA

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

AZ EURÓPAI UNIÓ BŐVÍTÉSI POLITIKÁJÁNAK ELEMZÉSE A SZERZŐDÉSEK ALAPJÁN

Анотація

Rozšírenia Európejského Sojuзу — це процес приєднання європейських країн до Європейського Союзу. Аби приєднатися до Європейського Союзу, країна-кандидат має задовольняти політичним та економічним умовам, загальновідомим як Копенгагенські критерії: стабільний демократичний уряд, який визнає верховенство права та відповідних свобод і інститутів. Згідно з Маастрихтською угодою кожна поточна країна-член, а також Європейський Парламент мають прийти до згоди з приводу будь-якого розширення.

Ключові слова: Європейський Союз, розширення, Копенгагенські критерії, Маастрихтська угода, Європейський Парламент.

Annotation

Enlargement has been one of the EU's most successful foreign policies, yet has equally suffered from considerable opposition from the start. The reasons for the first member states to apply, and for them to be accepted by the European Union, a state needs to fulfil economic and political conditions called the Copenhagen criteria, which require a stable democratic government that respects the rule of law, and its corresponding freedoms and institutions. According to the Maastricht Treaty, each current member state and the European Parliament must agree to any enlargement.

Keywords: European Union, enlargement, Copenhagen criteria, Maastricht Treaty, European Parliament.

Az Európai Gazdasági Közösség (EGK) megalakulásától kezdve a napjainkig számos bővítésen ment át: alapításakor még csak hat taggal rendelkezett, mára pedig huszonnyolc tagállamú föderációvá nőtte ki magát. Ezek a csatlakozások több fázisban és nem mindig egységes szempontok alapján történtek. Voltak természetesen szempontok, amelyek több évtizede változatlanok maradtak, azonban a bővítési folyamatokra inkább jellemzőek a változtatások, illetve a megfelelő feltételrendszerek kidolgozása, amelyek számára a Szerződések biztosítottak jogi alapot.

Bár a bővítéssel kapcsolatban kellő szakirodalom áll rendelkezésünkre, azonban ezek sok esetben eltérő magyarázattal szolgálnak, homogén értelmezéssel nem is találkozunk. Ezt a kutatók azzal magyarázzák, hogy mást ért a bővítés alatt az Unió és mást a szakirodalom. Ennek következtében természetesen eltérő magyarázatok látnak napvilágot. Tanulmányunk során az alábbi kutatók munkái járultak hozzá, hogy objektív képet fessünk a bővítési politika alakításáról: Ginsberg, Grabbe, Hill, Pierson, Schmitter Laczkóné Tuka Ágnes, Kiss Éva, Dick Leonard, David Birmingham, Robert W. Kern.

Kiindulópontnak a bővítés értelmezését kell megvizsgálnunk. A legelfogadottabb értelmezés szerint a fogalom a következő: a bővítés egy olyan folyamat, amely során egy kívülálló (fél) valamely nemzetközi vagy regionális szervezet tagja lesz. Az adott meghatározást tekinthetjük alapnak is, hiszen Glenn John értelmezése szerint a bővítés olyan formális folyamat, amely során egy harmadik fél számára lehetővé válik a taggá váláshoz vezető tárgyalások megkezdése és lefolytatása¹. A bővítés egy komplex folyamat, tehát az adott meghatározásnál mindenképpen összetettebb. Ulrich Sedelmeier már utal erre az összetettségre – szerinte a bővítés nem más, mint az Unió stabilitásának és megerősítésének módja, amely során a közösségi normákat, szabályokat és értékeket transzferáljuk, ezek átvételére és alkalmazására ösztönözzük a harmadik országokat. Azaz a külpolitika egyik formájának is tekinthetjük a csatlakozási folyamatot, amikor a tagjelölt ország a gazdaságát és politikáját az Unióéhoz igazítja².

Tehát a Európai Unió bővítése az a folyamat, amely során a tagjelölt országok – amelyek földrajzilag Európában helyezkednek el – miután eleget tettek a csatlakozási feltételeknek, emellett tiszteletben tartják és elősegítik a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok valamint a kisebbségek jogainak érvényesülését – csatlakoznak az Unióhoz.

Az adott tanulmány a bővítési politika szegmenseit vizsgálja, illetve a főbb Szerződések tükrében kutatja a kritériumrendszer kidolgozásának struktúráit. A Szerződések részletes elemzése által kívánjuk igazolni állításunkat, miszerint ötven év alatt a bővítés nagy változásokon ment át, ugyanakkor számos tradicionális elem mindmáig az alapját képezi ennek a komplex területnek. Munkánk során a bővítési politika hat lépcsőfokát különítettük el, ezek a következők:

1. Az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződés;
2. Római Szerződések – az EGK-Szerződés és az Euratom-Szerződés;
3. Egységes Európai Okmány;

¹ Glenn, J.K. The EU Enlargement. - Cini, M. (ed.) European Union Politics. - Oxford University: Press, 2003 - 211-228. pp

² Sedelmeier U. EU Enlargement, Identity and the Analysis of European Foreign Policy: Identity Formation Through Policy Practice. — EUI Working Papers. RSC No. 2003/13.-7p.

4. Maastrichti Szerződés;
5. Koppenhágai kritériumok;
6. Amszterdami Szerződés,
7. Lisszaboni Szerződés;

Az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződés

Nem is olyan régen Robert Schumann kidolgozott egy biztos alapot, amelynek célja a francia-német ellentétet kiküszöbölése volt, továbbá meg akarta erősíteni ennek a két országnak az együttműködését. Ennek értelmében 1950. május 9-én meghirdették a tervet¹, amelyet Jean Monnet (a francia kormány tervezési részlegének vezetője) készített el. Schumann május 9-i nyilatkozatából megtudhatjuk: *„Európát nem lehet egy csapásra felépíteni, sem pusztán valamely közös szerkezet kialakításával integrálni. Konkrét megvalósításokra, de mindenekelőtt a tényleges szolidaritás megteremtésére van szükség. Az európai nemzetek összefogásához szükség van arra, hogy Franciaország és Németország között megszűnjön az évszázados ellentét. Bármíhez is fogunk, annak elsősorban e két országra kell vonatkoznia. E célból a francia kormány egy behatárolt, ám jelentős kérdésre vonatkozó azonnali, konkrét lépést javasol.”*²

A hatok képviselői 1950. június 20-án ültek tárgyalóasztalhoz Párizsban, s a Montánunió szerződését 1951. április 18-án írták alá³. A ratifikálási eljárások után az egyezmény 1952. július 25-én lépett hatályba és 2002. július 23-án hatályát veszítette, mivel csak ötven évre kötötték. Az ESZAK Szerződés rendelkezései a megszűnést követően bekerültek az EK (EGK) Szerződésbe. Levonhatjuk a következtetést, a program célja nem más, mint egy francia-német tengely körül szerveződő európai föderáció⁴ létrehozása volt. Számunkra fontos jelleggel bír a Szerződés 98. cikke, amely tartalmazza, hogy az adott társulás nem zárt és a közeljövőben csatlakozásra is sor kerülhet bizonyos feltételek mellett, ebből adódóan később harmadik államok is csatlakozhatnak bizonyos feltételekkel, ennek végrehajtását a Tanács végzi majd. Ez azt jelenti, hogy már az alapító szerződéskor törekvések voltak egy bővítési stratégia kidolgozására, amely az első csatlakozásokat követően már pontosításra került.

Az Európai Gazdasági Közösségeket létrehozó szerződés

¹ Schumann-terv. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Schuman-terv>

² Az 1950. május 9-i nyilatkozat [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_hu.htm

³ Treaty establishing the European Coal and Steel Community. Paris, 18.04.1951. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm#founding>

⁴ Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról, Hatodik bővített kiadás. Magyar Országgyűlés, 2005. – 31. old.

Az alapító hat országnak második lépésben ki kellett dolgozniuk egy olyan tervezetet, amely az európai integrációs folyamatokat kiterjesztené a gazdaságra, meg kellett teremteni az áruk, szolgáltatások, a munkaerő és a tőke szabad mozgását biztosító közös piacot. Ez vezetett az Európai Gazdasági Közösség és az Euratom megalakulásához¹.

Az Európai Gazdasági Közösség és az Euratom létrehozásának a szükségessége hivatalosan a messinai konferencián merült fel, ahol elindították az „Európa fellendítése” programot. 1955. június 2-án Messinában az ESZAK külügyminisztereinek tanácskozásán a Hatok külügyminiszterei Spaak, Beyen és Bech szoros együttműködésének köszönhetően² megállapodtak az integráció továbbfejlesztéséről. 1957. március 25-én írták alá a Római Szerződéseket, amelyek 1958. január 1-én léptek életbe.

Amikor létrejön az EGK, még három különálló Közösségről beszélünk,³ ahol a tagjelölt országoknak egyszerre, külön-külön kell benyújtaniuk a csatlakozási kérelmeiket. Ebből eredendően az ESZAK 98. cikke tartalma megegyezik az Európai Gazdasági Közösség kibővített 237. és az Euratom 205. cikkének tartalmával.

Az EGK 237. cikkelye a jövőbeli bővítés főbb szegmenseit tartalmazza, amelyek a következők: *„Bármely európai állam kérheti felvételét a Közösségbe. Kérelmét a Tanácshoz kell benyújtania, amely a Bizottság véleményének kikérését követően arról egyhangúan határoz.*

*A felvétel feltételeit és e szerződésnek a felvétel miatt szükségessé váló kiigazításait a tagállamok és a felvételét kérő állam közötti megállapodás rendezi. Ezt a megállapodást alkotmányos követelményeinek megfelelően valamennyi szerződő államnak meg kell erősítenie.”*⁴

A cikkből jól látható, hogy a tagállamok is fontos szerepet kapnak csatlakozásoknál. A Tanács és a Bizottság határozatán kívül a csatlakozni kívánó ország köteles megállapodást kötni a már meglévő tagállamokkal.

Az Egységes Európai Okmány

Az olajválságok következtében a Közösségen belül a nemzeti piacok védelme érdekében a korábbiak sokszorosára emelkedtek az úgynevezett „nem vámjellegű korlátozások”, amelyek lehetetlenné tették a közös piac teljes megvalósítását és az addig elért eredményekre is veszélyesek voltak. A döntéshozatal bizonyos mértékű átalakítására volt szükség, amelyhez kellett a Római Szerződés módosítása is, amelyet 1986. február 18-án írtak

¹ Blahó András. Európai integrációs alapismertetek. - Budapest : Aula Kiadó. 2003 – 75.old

² Fehér István. Európai Unió ismeretek. – Gödöllő, 2001. – 25. old.

³ Werner Weidenfeld és Wolfgang Wessels. Európa A-tól Z-ig. Az Európai Integráció Kézikönyve. - Luxemburg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 1997.- 11. old.

⁴ Szerződés az Európai Gazdasági Közösség létrehozásáról (Római Szerződés;) [Elektromos forrás] - Hozzáférés módja:<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957K/> =HU

alá és 1987. július 1-én lépett hatályba. A dokumentum azért kapta az egységes (unique) nevet, mert így próbálták kiemelni azt a tényt, hogy a dokumentumot (okmányt) egységes egésznek kell tekinteni, amely egy olyan megállapodás a tagállamok között, amely darabokra hullhat, ha részenként fogadják el és elveszti a célját. A tagállamok ezzel az okmánnyal kívántak választ adni az intézményi reformok kérdésére, amely 1980-as évek elejétől foglalkoztatta az embereket¹.

Timothy Bainbridge is említést tesz a Cockfield-féle fehér könyvről, amely elengedhetetlen az egységes piac megvalósításáért, ennek eléréséhez szükség van egy meghatározott jogalkotási programra és a döntéshozatali eljárásokat pedig fel kell gyorsítani. Az Európai Tanács 1985 júniusában a milánói ülésen elfogadta a Cockfield-féle fehér könyvet, amelyben többek között szó volt egy kormányközi konferencia összehívásáról, amelyen megvitatnák a Szerződések módosítását. A konferencia első ülésre 1985 szeptemberében került sor, majd decemberben a luxemburgi ülésen az Európai Tanács valamennyi kérdést megvitatott, a fennmaradandó problémák megvitatása a később ülésező Általános Ügyek Tanács foglalkozott. A tervezet 1986 januárjában már aláírásra kész volt².

Dániában és Olaszországban a tervezet elfogadása problémásnak mutatkozott. Az olasz kormány a tervezet elfogadását az Európai Parlament jóváhagyásától tette függővé, a dán kormány pedig arra hivatkozott, hogy amennyiben elfogadnák az okmányt, az nagy hatáskörrel ruházná fel az Európai Parlamentet. A tagállamok nem voltak hajlandóak újratárgyalni az EEO-t, a 12-ek közül 1986 februárjában Luxemburgban 9-en írták alá (Dánia, Görögország és Olaszország kivételével). Február 27-én Dániában népszavazás segítségével fogadták el az EEO-t. Február 28-án Hágában sor került a második végleges aláírási ceremóniára³.

Az EEO-t nem ratifikálták időben minden tagállamban így 1987. január 1-je helyett csak 1987. július 1-jén lépett hatályba.

Az EEO kiterjesztette a többségi szavazást az egységes belső piac kialakításának legtöbb kérdésére, továbbá bevezette a Tanács és Európai Parlament közötti „*együttműködési eljárást*”⁴. „*A Tanács az Európai Parlamenttel együttműködve, minősített többséggel határoz*”⁵.

¹Timothy Bainbridge. EU mindentudó. – Budapest: HVG Kiadó, 2004. – 117. old.

²I. m. – 118. old.

³Timothy Bainbridge. EU mindentudó – Budapest: HVG Kiadó, 2004. – 117. old.

⁴Bodnár László. Az Európai Unió mint különleges nemzetközi szervezet. – Budapest: Európai Közösségek Hiv. Kiad., , 2009. – 18. old.

⁵ Egységes Európai Okmány .(Luxembourg, 1986. február 17., hatálybalépés: 1987. július 1.) [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja:

<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986UTXT&frm=HU>

Változás történt a bővítés feltétekről is, az EGK-Szerződés 237. cikkét részletesen tanulmányoztuk, ez módosult némiképp. Az első bekezdést felváltotta a következő: *„Bármely európai állam kérheti felvételét a Közösségbe. Kérelmét a Tanácshoz kell benyújtania, amely a Bizottsággal folytatott konzultációt és az Európai Parlament tagjainak abszolút többségével elfogadott hozzájárulását követően arról egyhangúan határoz.”*

A Parlament életébe bevezették a hozzájárulási jogkört, a csatlakozásokhoz, társulási szerződésekhez kellett az EP egyetértése¹. Bővült az Európai Parlament jogköre², amennyiben a miniszteri tanács fontosabb döntéseire szükségessé vált immár a Parlament egyetértése is. A külpolitikai egyeztetés és együttműködés továbbra is kormányközi jellegű maradt. Az okmány legfontosabb eleme az egységes belső piac megvalósításának szerződésbe foglalása többségi szavazással hozott döntések útján.

A Maastrichti Szerződés

Maga az Egységes Európai Okmány nem hozott előrelépéseket az Európai Unió létrehozásával és az EK sem teljesen értékben tudták átalakítani. Kérdéses volt a tagállamok hozzáállása is a jövőbeni gazdasági- és jogi unió létrehozásáról és az Európai Parlament szerepéről is. Fontos előrelépésnek tekinthetjük a 90-es éveket, Kiss Éva professzor szerint: a Közösség belső együttműködésének az elmélyítése az 1990-es évtizedben is zajlott, miközben magának a Közösségnek is meg kellett újulnia részben a bővítés miatt is, hogy alkalmazkodni tudjon az új kihívásokhoz. Az integráció következő lépcsőfoka az 1991-ben, a hollandiai Maastrichtban megrendezett csúcstalálkozó jelentette, ahol az állam- és kormányfők megegyeztek az Európai Unió létrehozásáról.³

A Maastrichti Szerződést 1992. február 7-én írták alá és 1993. november 1-én lépett életbe, innentől Európai Unióról beszélünk.⁴

A bővítés jellégéről is döntés született, életbe lépett az O. cikkely, amely megszüntetett minden korábbi szabályozást, de újat tartalmában nem hozott, hiszen megismételte és megerősítette az EGK 237. cikkelyének alapvetéseit: *„Bármely olyan európai állam kérheti felvételét az Unióba, amely tiszteletben tartja a 6. cikk (1) bekezdésében megállapított alapelveket. Kérelmét a Tanácshoz kell benyújtania, amely a Bizottsággal folytatott konzultációt és az Európai Parlament tagjainak abszolút többségével elfogadott hozzájárulását követően arról egyhangúan határoz.”*

A Koppenhágai Kritériumok

¹ Horváth Zoltán. Az Európai Parlament együttműködési szerepe. – Bp.: Magyar Országgyűlés, 2003.- 22.old.

²Magyar Péter. Az Európai Unió története. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: <http://www.valtozovilag.hu/cw/eutortene.htm>

³ Kiss Éva. Az Európai Unió a XXI. század elején. – Budapest: Akadémia Kiadó, 2010. – 28. old.

⁴Szerződés az Európai Unióról (Maastrichti Szerződés), [Elektromos forrás] Hozzáférés: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992E/TXT&from=HU>

Nagy jelentőséget tulajdoníthatunk az Európai Tanács 1993-ban¹, Koppenhágában tartott ülésén elfogadott kritériumoknak, amelyek a csatlakozással kapcsolatos feltételrendszert dolgozták ki, ennek értelmében a jövőbeni csatlakozni kívánó feleknek a következő elvárásoknak kell eleget tenniük a sikeres integrálás végett:

- a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat, valamint a kisebbségek tiszteletét és védelmét garantáló intézmények szilárdsága;
- működő piacgazdaság megléte, illetve a kihívások felvállalása, amelyeket az unió egységes piacán belüli versengés és a piaci erők jelentenek;
- közösségi jogszabályokból fakadó jogok és kötelezettségek vállalásának képessége;
- a politikai, gazdasági és monetáris egységre való törekvéssel történő azonosulás;
- az Unió képessége új tagállamok befogadására az európai integráció lendületének fenntartása mellett.

A Bizottságnak a fenti kritériumok figyelembevételével kell meghoznia a döntést a tagjelölt országokkal kapcsolatban.

Az Amszterdami Szerződés

1997. október 2-án írták alá és 1999. május 1-től van hatályban². Az adott Szerződés a Torinóban megkezdett tárgyalások következménye – módosította az EU alapszerződéseit és immáron nagy hangsúlyt fektettek a bővítések homogén értelmezésére is. Meg kell említenünk, habár fő céljai közé sorolták a bővítéssel kapcsolatos intézményi reformokat, ezekről mégsem született döntés a tárgyalások során.

A Maastrichti Szerződés O cikkelyét felváltott a 49. cikkely, amely módosította, 6 (1) cikkelyt, s az új tagfelvételi szabályok szerint: *„Bármely olyan európai állam kérheti felvételét az Unióba, amely tiszteletben tartja az F (1) cikk bekezdésében megállapított alapelveket. Kérelmét a Tanácshoz kell benyújtania, amely a Bizottsággal folytatott konzultációt és az Európai Parlament tagjainak abszolút többségével elfogadott hozzájárulását követően arról egyhangúan határoz.”* Az F(1) cikk szerint *„Az Unió a szabadság, a demokrácia, az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása és a jogállamiság elvein alapul, amely alapelvek közösek a tagállamokban.”*³

A bővítésekkel kapcsolatban nem történt megújulás, az eddig kidolgozott rendszert jogszabályokkal erősítették meg és épült be a nemzetközi jogrendszerbe⁴.

¹Koppenhágai kritériumok. 1993. június 20 [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/ongoing_enlargement/114536_hu.htm

²Amszterdami szerződés. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_hu.htm

³Amszterdami Szerződés. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_hu.htm

⁴Циганова Т. М., Гордеева Т. Ф. Міжнародні організації. - К: КНЕУ, 2004; - 34. с.

A Lisszaboni Szerződés

Nagy jelentőséggel bír a Lisszaboni szerződés, amelyet 2007. december 13-án írtak alá a portugál fővárosban és 2009. december 1-én lépett életbe.¹

A Lisszaboni Szerződés kis mértékben módosítja az Uniós tagság megszerzésére, valamint a tagságból eredő jogok felfüggesztésére vonatkozó szabályokat, továbbá az integráció történetében első alkalommal kifejezetten rendelkezik az Unióból való kilépésre vonatkozó eljárásról is.

Az EU- Szerződés 49. cikkelye szerint bármely olyan európai állam kérhette a felvételét az Unióba, amely tiszteletben tartja az EU-Szerződés 2. cikkelyében megállapított alapelveket (ezek a szabadság, demokrácia, emberi jogok és alapvető szabadságok, valamint a jogállamiság). Megvizsgálva az adott Szerződés bővítéssel kapcsolatos változásait a következőkre jutottunk:

- a 49. cikkelyben értékek helyett alapelvek szerepelnek, tehát Uniós értékeket kell tiszteletben tartani;
- értékeket immáron a 1a cikkely tartalmazza és kell tiszteletben tartani;
- az emberi méltóság tiszteletben tartása mellett a kisebbségekhez tartozó személyek jogait is tiszteletben kell tartani, illetve nem lehet megsérteni az egyenlőség érvényesítésére való jogot, a toleranciát, a szolidaritást és az igazságosságot;
- szerepet kap az Európai Parlament, mert a kérelemről értesíteni kell az adott intézményt és a nemzeti parlamenteket. A kérelmező államnak a kérelmet a Tanácshoz kell benyújtania;
- a koppenhágai kritériumokra így utalnak: „Az Európai Tanács által megállapított feltételeket figyelembe kell venni.”²

A tagsági kérelem elfogadásával szemben a Lisszaboni Szerződésben sem változik a csatlakozási szerződés elfogadásának eljárása. A csatlakozás jóváhagyásához továbbra is szükség, hogy a csatlakozási szerződést minden tagállam belső alkotmányos követelményeinek megfelelően megerősítse. Minden egyes tagállam és az Európai Parlament is tehát továbbra is vétőjoggal rendelkeznek új tagállam felvételét illetően³.

A mai Európai Unió több évtized tapasztalata, hisz a Római Szerződések hatálybalépésekor, 1958-ban csak a Hatok Közösségéről beszélhetünk. A Hatok „kibővítése” Tizenötökre, Huszonötökre és Huszonnyolcakra több bővítési folyamat eredménye. A

¹ Lisszaboni szerződés. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: <http://www.consilium.europa.eu/Documents/treaty-of-lisbon?lang=hu>

² Lisszaboni szerződés. [Elektromos forrás] – Hozzáférés módja: <http://www.consilium.europa.eu/Documents/treaty-of-lisbon?lang=hu>

³ Horváth Zoltán, Ódor Bálint. Az Európai Unió szerződéses reformja - az Unió Lisszabon után. – Budapest: HVG, 2010. – 17. old.

kezdetleges bővítési modell nem volt egységes, nagyon sok kivétlnivalót hagyott maga után. Hol gazdaságilag stabil országok csatlakozását fogadták el, (Nagy-Britannia, Dánia, Ausztria) hol pedig félperifériára süllyedt vagy a Szovjetunió érdekszférájához tartozó országok (Görögország, Írország) számára nyújtott biztos menedéket az integráció.

Kutatásunk alátámasztotta azt a feltételezést, hogy fontos a bővítési politika homogén értelmezése és használata is. Több mint ötven éven keresztül az alapító szerződések bővítésre vonatkozó jogi szabályozása által érte el ez a folyamat a mai összetett értelmezését. Az európai uniós tagság egyik elengedhetetlen feltétele lett az Európához való tartozás, a csatlakozási kritériumok szigorú betartása a stabilitás érdekében, olyan demokratikus jogállamok létrehozása, amelyek tiszteletben tartják az emberi jogokat és azon belül a kisebbségekhez tartozó személyek jogait is.

BIBLIOGRÁFIA

Források:

1. Amszterdami Szerződés. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_hu.htm
2. Az 1950. május 9-i nyilatkozat. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_hu.htm
3. Egységes Európai Okmány. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986UTXT&frm=HU>
4. Koppenhágai kritériumok. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/ongoing_enlargement/114536_hu.htm
5. Lisszaboni Szerződés. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: <http://www.consilium.europa.eu/Documents/treaty-of-lisbon?lang=hu>
6. Schumann-terv. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Schuman-terv>
7. Szerződés az Európai Gazdasági Közösség létrehozásáról (Római Szerződés; 1957. március 25.) [Elektronikus forrás] - Hozzáférés módja: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957K/=HU>
8. Szerződés az Európai Unióról (Maastrichti Szerződés), [Elektronikus forrás] – Hozzáférés: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992E/TXT&from=HU>

9. Treaty establishing the European Coal and Steel Community. Paris, 18.04.1951. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm#founding>

Monográfiák, cikkek, segédkiadványok:

1. Циганова Т. М., Гордеева Т. Ф.. Міжнародні організації: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К: КНЕУ, 2004. – 340 с.
2. Glenn J.K. The EU Enlargement. - Cini, M. (ed.) European Union Politics. - Oxford University: Press. 2003 – 28 p.
3. Sedelmeier U. EU Enlargement, Identity and the Analysis of European Foreign Policy: Identity Formation Through Policy Practice. // EUI Working Papers. RSC. – No.13 2003. – 148 p.
4. Blahó András. Európai integrációs alapismeretek. – Budapest: Aula Kiadó. 2003. – 705. old.
5. Bodnár László. Az Európai Unió mint különleges nemzetközi szervezet. Dr. Pánovics Attila (szerk.): Együtt Európában: Múlt, jelen, jövő. Egyetemi tanulmányok. Budapest: Az Európai Községek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 2009. – 189. old.
6. Fehér István. Európai Unió ismeretek. – Gödöllő, 2001. – 232. old.
7. Gazdag Ferenc. Európai integráció és külpolitika. – Budapest: Osiris Kiadó, 2005. – 44.old.
8. Horváthy Balázs – Milassin László. Európai Unió alapismeretek. – Budapest, 2006. – 224. old.
9. Horváth Zoltán. Kézikönyv az Európai Unióról. – Budapest: Magyar Országgyűlés, 2005. – 652. old.
10. Horváth Zoltán, Ódor Bálint. Az Európai Unió szerződéses reformja – az Unió Lisszabon után. – Budapest: HVG, 2010. – 210. old.
11. Kende Tamás – Szűcs Tamás. Az Európai Unió politikái. – Budapest: Osiris Kiadó, 2001. – 670. old.
12. Kiss Éva. Az Európai Unió a XXI. század elején. – Budapest: Akadémia Kiadó, 2010. – 462. old.
13. Laczkóné Tuka Ágnes. A “kis Európától” a tizenkettek közösségéig: Az Európai Parlament politikai csoportjai és az Európai Községek bővítése. – Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem, Európa Központ, 1999. – 285.old.
14. Magyar Péter. Az Európai Unió története. [Elektronikus forrás] – Hozzáférés módja: <http://www.valtozovilag.hu/cw/eutortenete.htm>.
15. Timothy Bainbridge. EU mindentudó. – Budapest: HVG Kiadó, 2004. –614.old.

- 16.** Werner Weidenfeld és Wolfgang Wessels. Európa A-tól Z-ig. Az Európai Integráció Kézikönyve. – Luxemburg: Az Európai Közösségek Hivatalos Kiadványainak Hivatala, 1997. – 311. old.

SZANISZLÓ JÓZSEF

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

UKRAJNA ÉS AZ EURÓPAI UNIÓ KAPCSOLATAINAK FEJLŐDÉSE

Анотація

Найважливіші положення стосунків між Україною і Євросоюзом зафіксованні в численних документах. У 1994 р. Україна першою з колишніх радянських республік підписала угоду про партнерство та співробітництво (Partnership and Cooperation Agreement, PCA) У 2004 р. Україна була важливим стратегічним партнером, в започаткованій політиці європейського сусідства. В рамках цієї політики розроблялась програма зближення України з ЄС, а також її втілення в дію. 30.03.2012р. представниками ЄС та України була підписана угода про асоціацію, в тому числі договір про вільну торгівлю.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, договори, співробітництво, Янукович.

Annotation

A big number of documents has indicated the main milestones of the relation between Ukraine and the European Union. In 1994, they were the first ones to sign the Partnership and Cooperation Agreement in the post-Soviet area. Ukraine was extremely important from the perspective of the ENP (European Neighbourhood Policy ENP), having launched in 2004, under the circumstances of which the country's approach towards the European Union began, as well as the implementation of this program. On 30 March 2012, the representatives of the European Union and Ukraine signed the Association Agreement together with the Free Trade Agreement.

Key words: Ukraine, European Union, treaties, cooperation, Yanukovich.

Az 1991-es év legfontosabb eseménye, hogy felbomlott a Szovjetunió, nemcsak az addig fennálló geopolitikai berendezkedés végét jelentette, hanem létrehozott tizenöt újszülött és annál inkább rokkant államot. A Nyugat (Huntington féle értelemben vett Nyugat¹) kapott az alkalmon, hogy betöltse az Oroszország meggyengülésével létrejövő hatalmi vákuumot. Ez

¹ Samuel P. Huntington. A civilizációk összecsapása és a világregend átalakulása. Touchstone Books, 1998 – 36-37. oldal

némely országban sikerült is (pl.: Baltikum, kisebb mértékben Moldova, Grúzia), azonban a többiek vagy Oroszország holdudvarában maradtak, vagy pedig még nem találták meg a helyüket a Nyugat és Moszkva között. Ezen országok orientáció váltásai jól igazolják azt a folyamatot, melyben egy új állam találja a helyét egy gyökeresen megváltozott világban. Főleg pedig azt, hogy egy nagyhatalom érdekszférájában lévő kisebb szereplő milyen helyzetbe kerül abban az esetben, ha egy másik hatalom beavatkozik a térség ügyeibe.

Erre a helykeresésre tökéletes példa Ukrajna, mivel az ország a két pólus között az ütközőzóna. A mostani eseményeket, nevezetesen az ország látványos nyugatra fordulását, személy szerint, a kutatásom jelenlegi szakaszában, én még nem tartom, radikális vagy esetlegesen végleges állapotnak. Főleg még azon körülmény miatt, hogy ezzel az ország egy nem kis része nem ért egyet. Sőt egy teljes „ország rész” (a Krími Autonóm Köztársaság) kiválik Ukrajna kötelékéből. a helykeresésre tökéletes példa Ukrajna, mivel pontosan ő e két pólus között az ütközőzóna.

Témánk **aktualitása**: Ukrajna jelenlegi állapota, nevezetesen, hogy az ország a széthullás és a polgárháború¹ szélére sodródott. Az ország vezetősége pedig nem tud megfelelő kiutat találni ebből a nem épp kedvező helyzetből. Azonban, hogy tiszta képet alkothassunk a mostani helyzetről, nem csak a „mát” kell látnunk, hanem vissza is kell tekintenünk a múltba, hisz tudjuk: *Historia est magistra vitae*. Marc Bloch szavaival: „A múlt nem ismerése a jelenben nemcsak a ma megismerésének árt, hanem a magát a jelenbeli akciót is megghiúsítja.”² Éppen ezért kell megismernünk azt a folyamatot, melyen keresztülment Ukrajna a függetlenségének megszerzésétől. Az elérni kívánt cél: az Európai Unióval való kapcsolatok fejlődését.

A kutatást az alábbi munkák segítették:

Szücs Norbert tanulmányában áttekinti Ukrajna rövid történelmét, hangsúlyt helyezve az utóbbi 20 évet. Kiemelt figyelmet szentelt az ukrán gazdaság EU-val való viszonyár.³

Dr. Gelsei András haditechnikai és biztonság politikai szakértő. Disszertációjában áttekinti Ukrajna és a NATO közötti kapcsolatok fejlődését, és ennek lehetőségeit a jövőre nézve.⁴

¹ James D. Fearon szerint a polgárháború „egy országon belül, szervezett csoportok által vívott fegyveres konfliktus, amelynek célja a központi vagy a regionális hatalom megszerzése vagy a kormányzati politika megváltoztatásának kikényszerítése.” Erroll Henderson és David Singer szerint a polgárháborút olyan hosszabb időn keresztül, elsődlegesen belső, évente legalább ezer halottal járó fegyveres küzdelemnek tekinti, melyben a kormányerők egy hatékony védekezésre képes felkelő erővel állnak szemben. Tálás Péter: A jelenlegi ukrán válságról. - *Nemzet és Biztonság* 2014/1. 115. oldal

² Gyurgyák J., Kisantal T.: *Történetelmélet* (I). Bp., Osiris, 2006. 50. old.

³ Szücs Norbert: *Ukrajna - Úton az Európai Unió felé* - Bp. 2005. 80. old.

⁴ Gelsei András: *A NATO-Ukrajna kapcsolatok fejlődése, perspektívái* - Bp. 2007. 135. Old

Keresztény Adrián a magyar és ukrán gazdasági közeledést, ennek elmélyülésének lehetőségeit kutatta az ukrán gazdaság lehetőségeinek figyelembe vételével: Keresztény Adrián: A magyar-ukrán külgazdasági kapcsolatok perspektívái az ukrán gazdasági növekedés tükrében.¹

Bulecza Dániel a Budapesti Gazdasági Főiskola végzőseként mélyült el Ukrajna befektetési környezetének tanulmányozásába, és bemutatta a befektetések gazdaságélénkítő szerepét: Ukrajna általános befektetési környezete és a külföldi befektetések szerepe az ukrán gazdaság átalakításában.²

Deák András György az Energia Klub elnökségi tagja. A tanulmányait a Közgazdasági Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok szakán folytatta, 1997-ben diplomázott, majd ugyanott szerzett 2003-ban doktori oklevelet. Ezzel párhuzamosan 2009-ig a Magyar Külügyi Intézet és elődszervezeteinek (a Külügyminisztérium háttérszervezete) a kutatójaként dolgozott, ma a Közép-Európai Egyetem, EU Bővítési Központjának a kutatási igazgatója. Immár mintegy másfél évtizede foglalkozik Oroszországgal és a posztszovjet térséggel és a kilencvenes évek vége óta behatóbban figyeli a keleti energetikai viszonyokat. Képzettségénél fogva ez nemcsak a hagyományos üzleti, befektetési környezet nyomon követését jelenti, hanem fokozottabb mértékben az üzleti és politikai döntéshozatal összefonódását, az olaj- és gáztermelő társadalmak gondolkodásmódjának megértését is. Ezen tevékenységének farvizén „kényszerült elmerülni” az orosz energiapolitika kelet-közép-európai tevékenységében, a Nabucco-Déli Áramlat problémakör bugyraiban és az orosz-ukrán tranzitviták apró rejtjelmeiben. Munkámhoz nagy segítség volt „Az orosz külpolitikai gondolkodás története” című tanulmánya.³

Ukrajna és az Európai Unió kapcsolatainak fontosabb állomásai

Ukrajna és az Európai Unió kapcsolatrendszerének fontosabb állomásait számos dokumentum jelzi. 1994-ben a posztszovjet térségben elsőként⁴ írták alá, s 1998-ban a hasonló orosz megállapodás után lépett érvénybe a Partnerségi és Együttműködési Megállapodás (Partnership and Cooperation Agreement, PCA),⁵ amely mind a mai napig alapdokumentumnak számít a felek között. Ez az eredetileg tíz éves időtávra kötött megállapodás teremtette meg a kétoldalú kapcsolatok alapvető kereteit és fórumait (az évente megrendezésre kerülő EU–Ukrajna csúcspot, a miniszteri szintű Együttműködési Tanácsot, a

¹Keresztény Adrián: A magyar-ukrán külgazdasági kapcsolatok perspektívái az ukrán gazdasági növekedés tükrében – Bp: 2008. 138.old.

²Bulecza Dániel: Ukrajna általános befektetési környezete és a külföldi befektetések szerepe az ukrán gazdaság átalakításában – Bp. 2009. 61.old.

³Deák András György: Az orosz külpolitikai gondolkodás története (1992-1997) - Bp. 2003. 174. old

⁴ Szücs Norbert: Ukrajna. Úton az Európai Unió felé - Budapest, 2005. 36. old.

⁵Ukrajna Külügyminisztériuma. Ukrajna kapcsolatai az Európai Unióval. [Elektronikus forrás] Hozzáférés módja: <http://www.mzs.dn.ua/index.php?p=49>

szakértői jellegű Együttműködési Bizottságot annak albizottságaival, valamint a Parlamenti Együttműködési Bizottságot). Igaz, homályos megfogalmazásban, de már ez a dokumentum is utalt egy jövőbeli szabadkereskedelmi övezet kialakításának lehetőségére az Európai Unióval.¹

Ennek egyik fontos előfeltételként jelölte meg Ukrajna csatlakozását a Kereskedelmi Világszervezethez (WTO), melynek Ukrajna 2008-ban vált a tagjává.²

Az EU 1999-es Ukrajnára vonatkozó közös stratégiája a PCA-n alapulva az együttműködés fő területeit fogalmazta meg. Ez a dokumentum már egyértelműen foglalkozik az ukrán tagsági ambíciókkal, azonban mindössze csak annyit mond ezzel kapcsolatban, hogy „Az Európai Unió elismeri Ukrajna európai aspirációit és üdvözli Európa melletti döntését...”.³ Az Ukrajna számára oly fontos tagsági-tagjelölti kérdésben azóta sincsen elmozdulás.

A 2004-ben elindított európai szomszédságpolitikának (European Neighbourhood Policy, ENP) Ukrajna fontos célországa volt, s ennek keretében kezdődött meg az ország Európai Unióhoz való közeledésének kidolgozása, valamint ennek a programnak a megvalósítása.

Ukrajna fontosságát jelzi, hogy az ENP által lefedett hat posztszovjet államnak együttesen szánt uniós forrásokból a 2007–2010-es időszakban az ország közel 50 százalékkal, mintegy 494 millió euróval részesedhetett.⁴ Az ország WTO-csatlakozását követően megnyílt a lehetőség a tárgyalások elindítására az úgynevezett „mély és átfogó szabadkereskedelmi megállapodásról”, amely lényegében Ukrajnára vonatkozó elgondolásként született meg, s messze túlmutat a klasszikus szabadkereskedelmen. Az elgondolás lényege, hogy a kereskedelmi akadályok lebontásán kívül, egyfajta jogharmonizációs folyamat is elindul, azaz Ukrajna szabályozása közelít az uniós joganyaghoz, ezzel is elősegítve az ukrán gazdaság integrálódását az egységes Uniós piachoz. 2008 szeptemberében a párizsi csúcson nyilvánította ki az Európai Unió, hogy társulási megállapodást kínál Ukrajnának, elsőként a posztszovjet térségben. Ez az ajánlat a politikai társulás mellett a már korábban megfogalmazott gazdasági integrációs célkitűzést is magában foglalja. Ez utóbbi magját képezi a „mély és átfogó szabadkereskedelmi megállapodás”.⁵

¹ Szücs Norbert: Ukrajna. Úton az Európai Unió felé - Budapest, 2005. 36-37. old.

² Ukrajna csatlakozása a Kereskedelmi Világszervezethez. Világgazdaság [Elektronikus forrás] Hozzáférés módja: <http://www.vg.hu/velemen/ukrajna-wto-tagsaga-209677>

³ Ludvig Zsuzsa: Ukrajna Európai ambíciói és a realitások. MTA Világgazdasági Kutatóintézet Kihívások, 166. sz., Bp. 2003 - 9. old.

⁴ Ludvig Zsuzsa. Ukrajna – a keleti partnerség kedveszegett úttörője?// Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. 2011/6. - 130. old.

⁵ Ludvig Zsuzsa. Ukrajna – a keleti partnerség kedveszegett úttörője? // Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. 2011/6. -130. old.

2009 őszén írták alá az EU–Ukrajna Társulási Agenda-t, amely felváltja a korábbi, még az ENP-hez kapcsolódó akciótervet, s jelenleg az együttműködés gyakorlati kérdéseinek és lépéseinek listáját tartalmazza. Az érintett területek sok mindenre kiterjednek, kezdve a politikai együttműködéstől és a korrupcióellenes harctól, a kül- és biztonságpolitikán, vagy a belügyi együttműködésen keresztül a konkrét kereskedelmi és más gazdasági kérdésekig, beleértve a kiemelt jelentőségű energetikai párbeszédet.

A Svédország és Lengyelország által, 2008-ban a svéd Európai Unió elnökség ideje alatt, ihletett, és 2009 májusában meghirdetett keleti partnerség programba (Ukrajna mellett, Moldova, Belorusszia, Grúzia, Azerbajdzsán és Örményország) természetesen mindazon kérdések bekerültek, amelyek az EU–ukrán kétoldalú kapcsolatrendszerben korábban is napirenden voltak. Lengyelország Európa-ügyi miniszterének, Mikolaj Dowgielewicz-nak meggyőződése volt, hogy „ezen országoknak Európához kell tartozniuk, és az Unió saját érdeke segíteni nekik”.¹

Hat posztszovjet állam vesz részt az EU keleti partnerségi politikájában, melyek közül három – Ukrajna, Moldova és Fehéroroszország – közvetlenül az Unióval szomszédos, három pedig – Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán – dél-kaukázusi ország. A 2009-ben indult keleti partnerség célja, hogy támogatást nyújtson ezen országok politikai, szociális és gazdasági reformtörekvéseihez a demokratizálódás és a jó kormányzás, az energiabiztonság, a környezetvédelem, valamint a gazdasági és társadalmi fejlődés fokozása érdekében.²

A keleti partnerséget azért hozták létre, hogy előmozdítsák az EU kapcsolatait keleti szomszédaival, többek között Örményországgal, Azerbajdzsánnal, Fehéroroszországgal, Grúziával, Moldovával és Ukrajnával.³

2012. március 30-án aláírták az EU és Ukrajna képviselői a társulási egyezményt, a szabadkereskedelmi megállapodással egyetemben. Ez már komoly előrelépésnek számított volna, a kétoldalú kapcsolatok mélyítése szempontjából, azonban Oroszország ezt nem nézte tétlenül, főleg már a Putyini éra alatti gazdaságilag magára találó Oroszország. Keleti szomszédunknak elengedhetetlen egy, ha nem is lojális, de megbízható Ukrajna. Ezért a szép szavaktól a gazdasági megtorlásig (termék import embargók sorozata, gázáremelés stb.) sok mindent alkalmazott. Viktor Janukovics orosz nyomásra és gazdasági zsarolásra nem

¹ A keleti partnerek. Ismertető az Európai Unióról. - Az Európai Parlament hivatalos weboldala. [Elektronikus forrás] Hozzáférés útja: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_6.5.5.pdf

² A keleti partnerek. - Az Európai Parlament hivatalos weboldala. [Elektronikus forrás] Hozzáférés útja: [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/hu/document.html?reference=04A_FT\(2013\)060505](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/hu/document.html?reference=04A_FT(2013)060505)

³ Az európai szomszédság politika. Ismertető az Európai Unióról. - Az Európai Parlament hivatalos weboldala. [Elektronikus forrás] Hozzáférés útja: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html

véglegesítette az egyezményt a 2013. november 28-29-én megtartott vilniusi EU-keleti partnerek csúcson.

Ukrajna és az EU közötti gazdasági kapcsolatok

Ukrajna számára az Európai Unió nagyon fontos gazdasági partner. Az unió szerepe, mint az ukrán termékek fontos piaca, és mint modernizációs forrás egyaránt hangsúlyos. Az ukrán külkereskedelemben azonban nem jellemző az EU-dominancia, ellentétben a közép-kelet-európai új tagállamok csatlakozás előtti helyzetével. Az ukrán külkereskedelem földrajzilag szerteágazóbb. Így Ukrajna legjelentősebb külkereskedelmi partnerei között természetesen megtaláljuk a nagy uniós tagállamokat, valamint az új tagállamok közül elsősorban Lengyelországot és Magyarországot, azonban az ország legfontosabb gazdasági partnere továbbra is Oroszország.¹

Az EU 27-ek súlya az ukrán kivitelben 2010-ben 25 százalék körül, míg importoldalón valamivel 31 százalék fölött alakult. A kép a korábbi években is hasonló volt, bár az orosz részarány némiképp növekedett.²

Az ukrán gazdaság kettős kötődését a tőkebefektetési adatok is alátámasztják, ugyanakkor ezen a területen az unió súlya meghatározóbb, s egyértelműen nagyobb az orosznál. Ha Ciprust (ahonnan rengetek ukrán és orosz tőke forog vissza Ukrajnába) kivesszük a közvetlen külföldi tőkebefektető országok listájából, akkor – 2011. január 1-jei adatok szerint – az uniós cégekre esik a teljes ukrán FDI-állomány (működő tőkebefektetés) mintegy 70 százaléka, s Oroszországra mindössze közel 10 százaléka.³

Mindezen kérdéseknek és részarányoknak azért van különös súlyuk, mert az uniós „mély és átfogó szabadkereskedelmi” ajánlat további gazdasági kötődést hoz létre az EU irányába, miközben egyelőre az ukrán gazdaság számára az unió és Oroszország egyaránt igen fontos gazdasági partner, s orosz részről is megfogalmazódnak igények az Ukrajnával való szorosabb, integrációs formákat célzó együttműködésre.

Ukrajna kapcsolatai az EU-val folyamatosan, lépésről-lépésre fejlődtek, még ha nem is olyan léptékben, mint ami az ország lakosságának megfelelő lenne. Az első lényeges momentum ebben a kapcsolatépítésben a partnerségi és együttműködési megállapodás aláírása volt 1994-ben, ami 1999-ben lépett életbe. Ez a megállapodás teremtette meg a kétoldalú kapcsolatok alapvető kereteit és fórumait. Már ebben volt egy homályos utalás egy

¹ Ludvig Zsuzsa. Ukrajna – a keleti partnerség kedvesezett úttörője?// Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. – Budapest: Pharma Press Kft.. 2011/6. - 129. old.

²Ludvig Zsuzsa. Ukrajna – a keleti partnerség kedvesezett úttörője?// Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. – Budapest: Pharma Press Kft.. 2011/6. - 130. old.

³Ludvig Zsuzsa. Ukrajna – a keleti partnerség kedvesezett úttörője?// Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. – Budapest: Pharma Press Kft.. 2011/6. - 130. old.

majdani szabadkereskedelmi megállapodás lehetőségéről. A következő fontos program, amit az oroszbarátnak tartott Kucsma elnök alatt írtak alá, még a látványos nyugtra fordulást jelentő narancsos forradalom előtt, az európai szomszédság politika volt, amiben Ukrajna prioritást élvezett a támogatások elosztásakor. Azonban ezt a kedvező légkört az ország vezetése nem tudta teljes mértékben kihasználni, mivel a narancsos forradalom két vezér egyénisége a kezdeti összefogás után, a hatalom birtoklásáért egymás ellen fordult. Ezáltal pedig külföldön nem vették komoly partnernek Ukrajnát.

Ezen a helyzeten változtatott a keleti partnerség program. Azonban ez sem Kijevnek köszönhető, mivel Svédország és Lengyelország kezdeményezte az EU keretein belül. Ez az EU szempontjából stratégiaileg fontos lépés volt, hiszen ezáltal még nagyobb befolyást kapott Ukrajnával szemben. Kijev azonban nehezményezte, hogy azokat az előnyöket, amiket ő kiharcolt magának, más kelet-európai ország egyszerre csak megkapta. Hozzájárult még a kiábrándultsághoz, hogy egyik szerződésben sem volt még csak utalás sem Ukrajna esetleges majdani csatlakozásának lehetőségéről az Európai Unióhoz. 2012. március 30-án aláírták az EU és Ukrajna képviselői a társulási egyezményt, a szabadkereskedelmi megállapodással egyetemben. Ez már komoly előrelépésnek számított volna, a kétoldalú kapcsolatok mélyítése szempontjából, azonban Oroszország ezt nem nézte tétlenül, főleg már a Putyini éra alatti gazdaságilag magára találó Oroszország. Keleti szomszédunknak elengedhetetlen egy, ha nem is lojális, de megbízható Ukrajna. Ezért a szép szavaktól a gazdasági megtorlásig (termék import embargók sorozata, gázáremelés stb.) sok mindent alkalmazott. Viktor Janukovics orosz nyomásra és gazdasági zsarolásra nem véglegesítette az egyezményt a 2013. november 28-29-én megtartott vilniusi EU-keleti partnerek csúcson.

BIBLIOGRÁFIA:

1. A keleti partnerek. - Az Európai Parlament hivatalos weboldala. [Elektronikus forrás]
Hozzáférés útja:
[http://www.europarl.europa.eu/thinktank/hu/document.html?reference=04A_FT\(2013\)060505](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/hu/document.html?reference=04A_FT(2013)060505)
2. A keleti partnerek. Ismertető az Európai Unióról. 2014. [Elektronikus forrás]
Hozzáférés útja: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_6.5.5.pdf - 6. old.
3. Az európai szomszédság politika. Ismertető az Európai Unióról. - Az Európai Parlament hivatalos weboldala. [Elektronikus forrás] Hozzáférés útja:
http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html

4. Bulecza Dániel: Ukrajna általános befektetési környezete és a külföldi befektetések szerepe az ukrán gazdaság átalakításában – Bp. 2009. - 160. oldal
5. Deák András György: Az orosz külpolitikai gondolkodás története (1992-1997) - Bp. 2003. 174. oldal
6. Gelsei András: A NATO-Ukrajna kapcsolatok fejlődése, perspektívái - Bp. 2007. 137. oldal
7. Gyurgyák J., Kisantal T.: Történetelmélet (I.). Bp., Osiris, 2006 - 2200. oldal
8. Keresztény Adrián: A magyar-ukrán külgazdasági kapcsolatok perspektívái az ukrán gazdasági növekedés tükrében – Bp: 2008. 138. oldal
9. Ludvig Zsuzsa. Ukrajna – a keleti partnerség kedveszegett úttörője?//: Európai Tükör. A Külügyminisztérium folyóirata. – Budapest: Pharma Press Kft.. 2011/6. - 150. old.
10. Ludvig Zsuzsa: Ukrajna Európai ambíciói és a realitások. MTA Világgazdasági Kutatóintézet Kihívások, 166. sz., Bp. 2003 – 21-30. old.
11. Samuel P. Huntington. A civilizációk összezapása és a világrend átalakulása. Touchstone Books, 1998 – 639. oldal
12. Tálás Péter: A jelenlegi ukrán válságról. - Nemzet és Biztonság 2014/1. 113-129. oldal
13. Ukrajna csatlakozása a Kereskedelmi Világszervezethez. Világgazdaság [Elektronikus forrás] Hozzáférés módja: <http://www.vg.hu/velemen/ukrajna-wto-tagsaga-209677>
14. Ukrajna Külügyminisztériuma. Ukrajna kapcsolatai az Európai Unióval. [Elektronikus forrás] Hozzáférés módja: <http://www.mzs.dn.ua/index.php?p=49>

II. Magyarország története

KOPASZ GYULA

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

KÁROLY RÓBERT HARCA A TRÓNRA KERÜLÉSÉRT

Анотація

Мета роботи – представити початок панування Карла Роберта (1308–1342). Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що Угорське королівство саме в цей період стало однією з великих європейських християнських імперій, досліджувану епоху можна вважати золотим віком держави. Після припинення династії Арпадів (1301) Угорське Королівство переживало епоху внутрішнього розколу, що послаблювало позиції держави не лише з політичної, а й з економічної точки зору. Серед нащадків династії Арпадів по жіночій лінії – Пржемисловичі, Віттельсбахи, Рюриковичі, Анжу – в політичному суперництві перемогли останні завдяки тому, що Карл Роберт послідовно дотримувався своєї мети. В цьому йому матеріально допомагали папство та флорентійські банківські установи. Панування Карла Роберта було одним з найуспішніших періодів угорської історії, його досягнення виглядають ще успішнішими в світлі того, що за період свого правління йому вдалося перетворити розколоту, послаблену внутрішньою анархією державу на одну з провідних імперій центрально-східної Європи. Перший монарх Анжу, створивши міцну владу та економіку, заклавши основи сучасної військової організації.

Ключові слова: Карл Роберт, олігархи, династії Анжу, Андрій III, Вацлав III, Отто III Віттельсбах, стабільність.

Annotation

The aim of the thesis is to present the beginning of a reign of Carl Robert (1308–1342). The relevance of the topic lies in the fact that during the given period the Kingdom of Hungary had become one of the greatest European Christian states, so that was its golden age. After the extinction of the Árpád dynasty (1301), the Kingdom of Hungary suffered from an internal split that weakened the economic and political position of the country. Among the female descendants of the Árpád dynasty: the members of the Przemyslovic, the Wittelsbach, the Rurik and the Anjou families, the last ones won the political rivalry due to the fact that Carl Robert had consistently followed his goal. He received financial help from the Papacy

and the Florentine banks. The reign of Carl Robert was one of the most successful periods in Hungarian history; his achievements turn out to be even more outstanding after pointing out the fact that he managed to turn a split state weakened by internal anarchy into one of the leading empires of Central and Eastern Europe. The first Anjou monarch establishes strong power and economy, created the basis for a modern military system.

Key words: Carl Robert, oligarchs, dynasty Anjou, Andrew III., Wenceslaus III of Bohemia, Otto III of Bavaria, stability.

A XIV. század közepére a Magyar Királyság Kelet-Közép-Európa leggazdagabb és legfejlettebb országává emelkedett. A nápolyi Anjou-házból származó Károly Róbert (1308–1342) idején az ország ismét egységes, központosított állammá vált. Az új király felszámolta a bárók hatalmaskodását, leverte az oligarchákat, megteremtette a bárók és a vármegyei nemesek bandériumaiból álló egységes banderiális hadsereget. Magyarország Európa egyik gazdasági nagyhatalma lett: arany- és ezüstabányászata révén megteremtette az 1325-ben firenzei mintára veretett aranyforint fedezetét. Magyarország az Anjou-dinasztia korában élte aranykorát: Károly Róbert (I. Károly) erős országot, jól szervezett államot, teli kincstárat, és a visegrádi királytalálkozóhoz hála, szilárd külső szövetségeket hagyott fiára, Lajosra. I. (Nagy) Lajos (1342–1382) uralkodása a középkori Magyar Királyság egyik fénykora volt.

A téma aktualitása abban rejlik, hogy a Magyar Királyság ebben az időszakban emelkedik a keresztény európai nagyhatalmak sorába, Károly Róbert idején veszi kezdetét az ország aranykora. Az Árpád-ház kihalását követően (1301) a Magyar Királyság a belső széttagozottság korszakát élte, amely nemcsak politikai, de gazdasági szempontból meggyengítette helyzetét a térségben. Az Árpád-ház leányági leszármazottai (Premysl, Wittelsbach, Rurik, Anjou) közötti politikai versenyfutást az utóbbiak nyerték, annak köszönhetően, hogy képviselőjük Caroberto állhatatosan követte kitűzött céljait. Ebben nagy segítségére volt a pápaság, illetve a firenzei bankházak anyagi támogatása. A XIV. század elején Közép-Kelet-Európában kialakult hatalmi vákuumot kihasználva az Anjouk visszaállították a Magyar Királyság tekintélyét. A visegrádi királytalálkozó következtében már Károly Róbert idején elkezdődött egy közép-európai unió létrehozása. Ezzel sikerült gazdasági, kereskedelmi és külpolitikai előnyökre szert tenni. Károly Róbertnek sikerült kibékíteni III. Kázmér lengyel és Luxemburgi János cseh uralkodókat. Fontos szempont, hogy Károly Róbertnek sikerült egységesítenie a monetáris rendszert, és értékálló pénzt, aranyforintot veretnie. Ez utóbbi is a téma aktualitásai közé tartozik, mivel napjainkra jellemző a gazdasági válság, az Anjou-korra viszont stabil gazdasági és pénzügyi háttér volt jellemző, ami példaértékű lehetne a mai közép-európai államok számára.

A témával a magyarországi kutatók közül az alábbi elismert szakemberek foglalkoztak behatóbban:

Bertényi Iván *Magyarország az Anjouk korában* című művében átfogó képet nyújt az országról, emellett említést tesz az európai eseményekről is. Az Anjouk kora Magyarország történetének mozgalmas időszaka. Megítélése történetírásunkban többször változott. Előfordult, hogy a történeti forrásokból kibontható tények helyett a napi politika alakulása motiválta őket. Így a különböző időszakok történelmi szakirodalmában egymástól eltérő vélemények alakultak ki. Ez a könyv tárgyilagosan kíséri végig az Anjou-kort, ezért nagy segítségül szolgált munkánk során.

Dümmerth Dezső *Az Anjou-ház nyomában* című könyve elénk tárja az Anjouk magyar kapcsolatait. Amikor 1301-ben meghalt III. András, az utolsó Árpád-házi uralkodó, a király nélkül maradt országot súlyos veszélyek fenyegették. Hosszas politikai és diplomáciai csatározás után az Anjou-ház nápolyi ágából származó Károly Róbert került a magyar trónra, aki négy évtizedes uralkodása alatt megszilárdította az ország gazdasági és társadalmi rendjét.

Csukovits Enikő *Magyarország története: Az Anjouk Birodalma 1301-1387* című műve is objektív képet nyújt számunkra Károly Róbertről. Varga Ottó *Magyarország története* című könyve még a XIX. században íródott, és pozitívan értékelt az Anjou-kort. A dolgozatunkban szereplő korszak Magyarországról a modern kori történészeknek nincsenek eltérő véleményei. Nyilvánvaló, hogy az Anjouk idejében erősödött meg a központi hatalom, vált egységes, erős országgá a Magyar Királyság. Csupán a ránk maradt középkori forrásokat befolyásolta az épp aktuális vezetés.

Az Anjou-ház hatalomra kerülése Magyarországon

A francia eredetű nápolyi Anjou-dinasztia magyar ágából származó három (I. Károly, I. /Nagy/ Lajos, Mária) és a nápolyi (durazzói) ágból egy (II. Kis Károly) király uralkodását foglalta magában az Anjou-kor. Anjou grófság a Capeting-nemzetség ifjabb ágának törzsbirtoka volt, ahonnan előbb Maine-t, Provence-t, majd Nápolyt is megszerezték. A család jelképe az Anjou-liliom (kék mezőben arany liliom), amely címerükben is megtalálható.¹ I. Anjou Károly fia, II. (Sánta) Károly(1250–1309) feleségül vette Máriát, IV. László magyar király testvérét. Ebből a házasságból 13 gyermek született, akik közül Martell Károly 1292-ben felvette a „Magyarország királya” címet. Az ő fia volt Caroberto (Károly Róbert – I. Károly), aki 1308–1342 között uralkodott. Őt fia, I. Lajos követte (1342–1382) a trónon. Az utolsó Anjou a magyar trónon Mária királynő volt 1382-től 1395-ig, de húga Hedvig lengyel

¹ Csukovits Enikő. *Magyarország története: Az Anjouk Birodalma 1301-1387*. – 90.old.

királynő csak 1397-ben mondott le a magyar trónöröklési jogáról, és vele halt ki a magyar Anjou-ház.¹

1301. január 14-én a budai várban meghalt III. András, Magyarország utolsó Árpád-házi király. Ákos nembéli István 1303. évi oklevelének szavai így tudósítanak erről: „*Midőn pedig Magyarország felséges királya, András úr Isten kegyes hívására a földi dolgokból kivált, Szent István első magyar király nemzetségének, vérének, törzsökének atyai ágon sarjadt utolsó aranyágacska meghalt*”.² III. Andrással az Árpádok nemzetsége csak férfiágon halt ki, a leányági utódok közül elsőként a nápolyi Anjouk jelentették be igényüket a magyar koronára. Ők már III. András trónöröklési jogát sem ismerték el törvényesnek. 1300 augusztusában a dalmáciai Spalatóban szállt partra a tizenkét éves Caroberto, aki apai nagyanyja, Mária révén V. István dédunokája volt. Az országban ekkor még csak a Subicsok, a Csák nembeli Ugrin, valamint a szigorúan pápahű esztergomi érsek, Bicskei Gergely állt mellette. Vetélytársai támogatóinál befolyásosabbak voltak az ő külföldi pártfogói. A nápolyi királyság hűbérura, a pápa diplomáciai, míg anyai unokatestvérei, a Habsburg hercegek katonai segítséget nyújtottak neki. III. András halálhírére 1301 tavaszán az érsek Carobertot Esztergomba vitte, és egy alkalmi koronával megkoronázta. Az ettől kezdve Károly nevet használó király uralkodási éveit inentől számította. A puccsszerű koronázás után azonban kénytelen volt visszavonulni délvidéki támogatóihoz. Az ország előkelőinek többsége a Premysl-dinasztiából származó II. Vencel cseh király szintén Vencel nevű, Károlynál egy évvel fiatalabb fiát választotta királlyá, aki dédanyja, Anna révén IV. Béla ükunokája volt; a koronázás után László néven uralkodott.³

VIII. Bonifác pápa magyarországi követe Vencel híveinek egy részét Károly mellé állította, aki 1302-ben eredménytelenül ostromolta meg Budát. A Vencel-párti, egyházi tilalom alatt álló budaiak ekkor közöcsítették ki saját papjukkal a pápát. VIII. Bonifác a két király vitájában, mint egyházi bíró Károly javára ítélte a királyságot, Vencelt eltiltotta a magyar királyi cím használatától. II. Vencel fiát hazavitte Csehországba a koronázási ékszerekkel együtt. I. Károly magyar és kun seregei osztrák és birodalmi német hadakkal együtt sikertelen hadjáratot indítottak ellene. Az apja halála után cseh királlyá lett III. Vencel 1305-ben lemondott a magyar királyi címről, amelyet a koronával együtt a bajor Ottóra ruházott át.⁴ A Wittelsbach-dinasztiából származó Ottó herceg (IV. Béla unokája), 1305-ben a serdülőkorú Károllyal és Vencellel ellentétben 44 éves volt. Csak a tartományurak egy része és az erdélyi szászok álltak mellé, de a püspökök jórészt Károlyt ismerték el. Miután a

¹ Dümmerth Dezső. Az Anjou-ház nyomában. – 35. old.

² Bertényi Iván. Magyarország az Anjouk korában. – 7. old.

³ Engel Pál. Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. – 101. old.

⁴ Varga Ottó. Magyarország története. – 210. old.

veszprémi és a csanádi püspök megkoronázta a Csehországból elhozott Szent Koronával, a szembenálló felek egyéves fegyverszünetet kötöttek. Uralma 1307 nyarán omlott össze, mikor Kán László vajda Erdélyben elfogta és a Szent Koronát elvette tőle. Rövid raboskodás után Oroszországon keresztül tért vissza Alsó-Bajorországba, ahol a magyar királyi címet haláláig viselte. Károly hívei csellel bevették Budát, így az ország közepe az Anjou-házbéli király uralma alá került.¹

1307 októberében a Pest melletti Rákos mezején tartott országgyűlésen a tartományurak nagyobbik része, a főpapok és a köznemesek Károlyt kiáltották ki királyukká. 1308-ban érkezett Magyarországra Gentilis bíboros, a pápa követe. Hogy Károly uralmát elismertesse, eleinte a megegyezést kereste, ha ez nem sikerült, akkor nyúlt a kiközösítéshez. Mivel a törvényes koronázáshoz szükséges Szent Korona Kán Lászlónál volt, 1309-ben egy általa felszentelt koronával másodszor is királlyá koronázták Károlyt, majd 1310-ben a visszaszerzett koronával már Székesfehérvárott harmadszor és végérvényesen.²

A következő lépés a hatalom megszilárdítása volt. A királynak feltétlen meg kellett törnie az oligarchák hatalmát, hogy zökkenőmentesen uralkodhasson. A főpapokkal, köznemesekkel és a városok segítségével leverte a tartományurak uralmát. Az 1312-es rozgonyi csatában legyőzte Aba Amadé seregét, aztán Csák Máté halálával szinte harc nélkül szerezte meg a legnagyobb oligarcha birtokait. A rozgonyi csata és a bárók leverése utáni következményként értékelhető a Zách Felicián által elkövetett sikertelen merénylet a király ellen. Hatalmas jelentősége volt a Károly Róbert által megszervezett 1335. évi visegrádi királytalálkozónak, amelyen megállapodott a cseh és a lengyel uralkodóval egy Bécset megkerülő kereskedelmi útvonal létrehozásáról. Itt született egyezség Károly Róbert és Nagy Kázmér lengyel király között arról, hogy ha Kázmér trónörökös nélkül halna meg, a magyar király fiára, Lajosra száll trónja. Károly Róbert kiváltságokat adományozott a városoknak, főleg az oligarchák ellen nyújtott segítségért cserébe. Fontos megemlíteni a levantei kereskedelmet, Magyarország elsősorban ennek révén jutott hozzá keleti fűszerekhez, gyapjúhoz, gyapothoz és bőrökhöz. A király a rá hagyott üres kincstárat megtöltötte és így hagyta fiára, Lajosra. Fellendítette az arany- és ezüsbányászatot, bevezette a bányabért, aminek egyharmadát átengedte a földesuraknak, ezzel ösztönözve őket a bányászat támogatására. Állandó értékű aranyforintot és ezüstgarast veretett, és egységesítette a pénzrendszert. Az országhatáron a kereskedőknek vámot kellett fizetniük, az áru értékének harmincad részét. A jobbágyokat is megadóztatta a király, bevezetve a kapuadót.

¹ Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András. Magyarország Története 1301-1526. – 45-46. old.

² Glatz Ferenc. A magyarok krónikája. – 118. old.

Károly Róbert harca a magyar trónra kerülésért rögsnek bizonyult, mivel erre rajta kívül ketten pályáztak. Miután az Árpád-ház kihalt, véres küzdelem indult meg a magyar korona birtoklásáért. Az idegen királyjelöltek: Vencel László, Wittelsbach Ottó és Anjou Károly Róbert, arra hivatkoztak, hogy leányágon az Árpádoktól származnak. A küzdelemből Károly Róbert (1308-1342) került ki győztesen, a pápa, a gazdag itáliai városok és a magyar egyháziak támogatásával. Miután leverte a bárók hatalmaskodását, sikerült megszilárdítania hatalmát, és nekiláthatott a királyság fejlesztésének reformjai által. Károly Róbert reformjai jelentősen elősegítették az ország felemelkedését, és stabilitását. Céltudatosságával elérte céljait, és nagy tekintélyre tett szert Európában. Az uralkodó jelentősége vitathatatlan a magyar történelemben, úgy ahogy a királyság fejlődése és nagyhatalmi pozíciója is Európában.

BIBLIOGRÁFIA

1. Bertényi Iván. Magyarország az Anjouk korában. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1987. – 282 old.
2. Csukovits Enikő. Magyarország története: Az Anjouk Birodalma 1301-1387. - Budapest: Kossuth Kiadó, 2009. – 104 old.
3. Dümmerth Dezső. Az Anjou-ház nyomában. - Budapest: Corvina Kiadó, 1982. – 542 old.
4. Engel Pál – Kristó Gyula – Kubinyi András. Magyarország Története 1301-1526. - Budapest: Osiris Kiadó, 2005. - 419 old.
5. Engel Pál. Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. - Budapest: História könyvek, Holnap Kiadó, 2003. – 197 old.
6. Glatz Ferenc. A magyarok krónikája. - Budapest: Helikon Könyvkiadó, 2006. – 840 old.
7. Varga Ottó. Magyarország története. – Budapest: A szerző saját kiadása, 1895. – 864 old.

KOPASZ VIVIEN MELÁNI

(2. évfolyamos történelem szakos hallgató)

A VISEGRÁDI KIRÁLYTALÁLKOZÓ

Анотація

Спільна нарада угорського короля Карла I Роберта, чеського короля Яна I Сліпого та польського короля Казимира III Великого відбулась наприкінці жовтня - на початку листопада 1335 року в угорському місті Вишеград. Головним наслідком наради було утворення антигабсбургської коаліції та відмова Іоанна Люксембурзького від прав на польську корону в обмін на визнання його суверенітету над Сілезією. Як наслідок ворожнеча між Польщею та Чеської Республіки була припинена. Між трьома країнами був створений альянс та торговільно-економічне співробітництва.

Ключові слова: з'їзд монархів у Вишеграді, дипломатичні, припинення військових дій, альянс, співробітництво, Карла I Роберта.

Annotation

The Congress of Visegrád was convoked by Charles I of Hungary with the participation of John I of Bohemia, Casimir III of Poland, Charles, Count of Moravia, Prince Rudolf of Saxony and Boleslaw III, Duke of Silesia, and the representatives of the Order of Teutonic Knights. The diplomatic (*international*) meeting was hold at the end of October in the beginning of November. As a result, the hospitality between Bohemia and Poland ended. Instead of the enmity, an alliance and a commercial collaboration between the three states came into existence.

Key words: Congress of Visegrád, diplomatic, the cease of hostility, alliance, commercial collaboration, Charles I.

A négy közép-európai ország – Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia, másnéven a visegrádi országok – történelme, kultúrája, hite és gazdasága számtalan szállal fonódott és fonódik össze. Ahogy az egymás mellett élő népeknél gyakori, az évszázadok hosszú sora széthúzás és összefogást, konfliktust és békét egyaránt hozott.

A kutatott téma aktualitása abban rejlik, hogy az együttműködés modern kori felújítására került sor 1991. február 15-én. Ekkor írta alá a Visegrádi Nyilatkozatot Václav Havel, a Csehszlovák Köztársaság elnöke, Lech Wałęsa, a Lengyel Köztársaság elnöke és Antall József, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke. 1993-ban Csehszlovákia

kettészakadásával vált négytagúvá a Visegrádi Együttműködés. Az elmúlt két évtized alatt sokat tudunk és tudtunk meg a modernkori együttműködésről, viszont keveset tudunk a Visegrádi Együttműködésnek nevet adó 1335-ös középkori királytalálkozóról, amely hosszú és bonyolult diplomáciai erőfeszítések sorozatának lezárása volt.

A témával kapcsolatos forrásgyűjtemény nagyon gazdag, sok történész és kutató foglalkozott a témát átölelő terjedelmes és eseményekben bővelkedő korszakkal. A korszak egyik legfontosabb forrása a *Képes krónika*, a *Chronicon pictum*, amely „Az Úr 1358. esztendejében, áldozócsütörtök nyolcadába eső kedden kezdtem ezt a krónikát a magyarok régi és legújabb cselekedeteiről, származásáról és bátorságukról...” szavakkal kezdődik és Károly Róbert koráig követi a magyar történelem eseményeit. A díszes kódex (összesen 147 miniatúra díszíti) Nagy Lajos uralkodása alatt, 1360 körül készülhetett. Szerzője valószínűleg Kálti Márk¹, aki a Veszprém megyei Kált birtokáról kapta a nevét.

A témával foglalkozó források közül fontos megemlítenem a XV. századi magyar történetíró, Thuróczi János krónikáját, amely fent tartotta annak a XIV. századi krónikának a szövegét, amely megörökítette számunkra az 1335.évi eseményeket. A *Thuróczy-krónika*, vagy *Chronica Hungarorum*. Az országbírói hivatalban tevékenykedő *Thuróczy János*² 1480 körül látott hozzá a magyarok régi történetének megírásához. Legelőbb Lorenzo de Monaci XIV–XV. századi velencei követ verses műve alapján írta meg II. (Kis) Károly történetét. Ezt követően átdolgozta a XIV. században keletkezett Képes Krónika és a Budai Krónika szöveghagyományát. A történetírásban bár jelentős figyelmet fordítottak a királytalálkozóra, a legtöbb fél csak saját szempontjait emelte ki. A lengyel történetírás foglalkozott vele a legtöbbet, mivel ez a XIV. századi lengyel külpolitika jelentős eredménye volt.

Fontos szakirodalomként szolgált munkámhoz, *Dümmerth Dezső Az Anjou-ház nyomában*³ című munkája. Milyen magyar kapcsolataik voltak az Anjouknak? Ezzel az alig ismert történettel foglalkozik Dümmerth Dezső történész. Amikor 1301-ben meghalt III. András, az utolsó Árpád-házi uralkodó, a király nélkül maradt országot súlyos veszélyek

¹ (Kálti) Márk 1342-ben a budai Váralja plébánosa lett, 1352-ben a királyi levéltár őre, 1354-ben szerémi prépost, 1358-ban a székesfehérvári egyház örkanonokja. Kálti Márk szerzősége mellett foglaltak állást: Toldy Ferenc, Jakubovich Emil, Kardos Tibor, Kristó Gyula és mások. Nem fogadták el a szerzőségét: Erdélyi László Gyula, Karsai Géza stb. Egyes források szerint (Kálti) Márk idősebb Erzsébet királyné udvarában is szolgált, többek között lampertzászi plébánosként.

² Thuróczy János (1435? – 1489?) 15. századi magyar történetíró. Felvidéki birtokos köznemesi családban született, a 13. században élt őse, András comes királyi adományként kapta meg a Turóc vármegyei Nadasér falut. Nagybátyja, Nadaséri András Zsigmond uralma alatt a királyi udvarban szolgált, ott kapta a Thuróczy András nevet. Jogi és latin nyelvi ismereteit valamelyik hazai egyházi iskolában szerezhette. Világi emberként jogi pályát futott be: 1465-ben procuratorként, ügyvédként működött a sági premontrei monostornak az országbíró előtti perében. 1467-től országbírói jegyző volt, majd 1470-től a sági hiteleshelyen, 1475-től újra az országbírói hivatalban működött, 1486-ban Drági Tamásnak, a személynöki bíróság vezetőjének ítélmestere lett. Utoljára könyve megjelenési évében, 1488-ban találkozhatunk nevével a forrásokban, ezért valószínű, hogy 1489 nyara előtt meghalt.

³ Dümmerth Dezső: *Az Anjou-ház nyomában*. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. – 542 old.

fenyegették. Hosszas politikai és diplomáciai csatározás után az Anjou-ház nápolyi ágából származó Károly Róbert került a magyar trónra, aki négy évtizedes uralkodása alatt megszilárdította az ország gazdasági és társadalmi rendjét, és minden tekintetben rendezett hatalmat hagyott fiára, I. (Nagy) Lajosra.

1335-ben Trencsénben gyűltek össze a három szomszédos ország (Lengyelország, Csehország és Magyarország) követei, hogy előkészítsék a visegrádi találkozót. Korábban Károly Róbert szövetségre lépett János királlyal. Az 1335. november 1-je körül Visegrádon megrendezett királytalálkozó, amelyen Károly magyar és János cseh király mellett III. (Nagy) Kázmér lengyel király vett részt, ezt a szövetséget hármasszövetséggé bővítette. 1335-ben Szent Márton ünnepe körül János cseh király és fia, Károly, meg a lengyelek királya Magyarországra, Visegrád várába jött Károly királyhoz, hogy ott örök békeegyezséget kössenek. Ez meg is történt. A cseh király ebédjére Magyarország királyának bőkezűségéből mindennap 2500 kenyeret adtak, és a királyi étékből is bőségesen. A lovaknak pedig 1–1 napra 25 mérő abrakot. A lengyel király ebédjére pedig 1500 kenyeret és élelmiszert bőségesen. Borból 180 hordót mértek ki. Magyarország királya különböző drága ékszerekkel is megajándékozta a cseh királyát: úgymint 50 ezüstkorsóval, 2 tegezzel, 2 övvel, 1 csodálatos sakktáblával, 2 felbecsülhetetlen értékű nyereggel, 1 szíjas törrel (amely kétszáz ezüstmárkát ért), meg egy csodálatos munkával kidolgozott gyöngykagylóval. Mivel Lengyelország királya adófizetője volt a cseh királyának, és mivel Károly, Magyarország királya feleségül bírta a lengyel király nővérét: Magyarország királya, Károly, 500 márka legfinomabb aranyat adott neki, hogy megváltsa őt a cseh királynak fizetendő adózástól. Elhatározták itt azt is, hogy ha e királyok közül bármelyiket vagy országukat valami ellenség támadná meg, a többiek kötelesek segítségére sietni és ezt egymás között nagy esküköttéssel is megerősítették. János király lemondott lengyelországi igényeiről, Kázmér Sziléziát átengedte Csehországnak. Lengyelország és a Német Lovagrend vitájában Károly Róbert és János döntőbíróként lépett fel, Pomeránia a lovagrend uralma alatt maradt. Gazdasági és kereskedelmi kérdésekben is fontos döntéseket hoztak Visegrádon. Bécs árumegállító joga miatt új kereskedelmi útvonalat állapítottak meg, amely Morvaországon, Csehországon és Magyarországon át vezetett Nyugat-Európába. Ez az út Halicsnál lépett magyarországi területre, Sempte és Esztergom érintésével jutott el Budára. Szintén a visegrádi királytalálkozó eredményeképpen lendült fel a Magyarországról Kassán és a Szepességen át Krakkóba, illetve a Zsolnából Brnóba tartó út forgalma, amely tovább erősítette Magyarországot az európai kereskedelemben. A három király szövetsége Ausztria ellen irányult. Ebben a helyzetben nyílt felségárulásnak tekinthető, hogy 1336 elején a Babonicsok és a Kőszegiek az osztrák hercegekkel kapcsolatba léptek és vállalták a hűbérességet. 1336

februárjában János király Ausztria ellen vonult, majd a magyar és a lengyel seregek is megjelentek. 1337-ben Károly Róbert Ausztria ellen támadt, visszafoglalta a Muraközt, és leverte az osztrák segítséget élvező Babonicsokat és Kőszegieket. A következő években a magyar-cseh-lengyel szövetséget újabb megállapodásokkal egészítették ki. 1338-ban Károly Róbert szerződést kötött Károly morva őrgróffal (a későbbi IV. Károly cseh királlyal). Ez a szerződés már felvetette a magyar uralkodó lengyel trónigényét. Kázmér 1339. évi visegrádi látogatása alkalmával kikötötték, hogy ha Kázmér örökös nélkül halna meg, Lengyelországot Károly valamelyik fia kapja meg¹. Délen a gyorsan erősödő Szerbiát találta veszélyesnek Károly Róbert. 1317-ben elfoglalta Macsó várát, majd egy újabb szerbiai hadjárat (1319) után helyreállította a macsói bánságot. 1339-ben Dusán István szerb király, akinek az anyja Kán László erdélyi vajda leánya, az apja pedig III. Uros István szerb uralkodó volt, újra elfoglalta a macsói bánságot. Dusán István nyíltan magyarelles politikát folytatott, a bolgár fejedelemmel és Baszaráb havasalföldi vajdával szövetkezett. Baszaráb is Károly Róbert ellenfele volt. 1324-ben még csak rövid időre foglalta el a magyar fennhatóság alatt álló Szörénységet, és hódolnia kellett Károly Róbertnek. ²1330-ban Károly Róbert hadat vezetett Havasalföldre. A poszadai csata következménye volt, hogy Havasalföld kivált a hűbéri függésből. Szintén komoly veszteséget szenvedett Károly Róbert az Adrián. 1333–1334-ben Nápolyba utazott, András (Endre) fiát nagybátyja, Róbert nápolyi király unokájával, Johannával jegyezte el, és szerződésben biztosította a nápolyi trónt fiának. A katonai kudarcok és a területi veszteségek ellenére is elmondható, amikor Károly Róbert 1342. július 16-án meghalt, az országot a legnagyobb rendben hagyta fiára, Lajosra. Székesfehérvárott temették el, sírjánál Telegdi Csanád esztergomi érsek mondott gyászbeszédet.³

A visegrádi királytalálkozó eredményeképpen lendült fel a Magyarországról Kassán és a Szepességen át Krakkóba, illetve a Zsolnából Brnóba tartó út forgalma, amely tovább erősítette Magyarországot az európai kereskedelemben, megszűnt a Lengyelország és Csehország közötti ellenségeskedés, helyette a három ország között szövetség és kereskedelmi együttműködés jött létre. A három király szövetsége Ausztria ellen irányult. Károly Róbert 1339. évi visegrádi látogatása alkalmával kikötötték, hogy ha Kázmér örökös nélkül halna meg, Lengyelországot Károly valamelyik fia kapja meg. Nagy Lajos, az Anjou-ház királya volt. Uralkodása a középkori Magyar Királyság virágkora: az ország belső békéje és dinasztikus kapcsolatai lehetővé tették a társadalom, a gazdaság és a kultúra fejlődését, így az ország fejlettsége közel került a nyugat-európai országokéhoz, aktív külpolitikája és

¹Magyar királyok könyve, szerk.: Csiffáry Tamás, Könyvmíves Kiadó, Budapest, 1999. – 176.old.

²Nógrády Árpád – Pálffy Géza – Velkey Ferenc: Magyar uralkodók, Tóth könyvkereskedés és kiadó Kft., Budapest, 2007. – 48.old.

³Vég Gábor: Magyarország királyai és királynői, Maecenas Kiadó, Budapest, 1990. – 127.old.

hadjáratai révén pedig Magyarország európai nagyhatalommá vált. Magyarország az Anjou-dinasztia korában élte aranykorát: Károly Róbert erős országot, jól szervezett államot, teli kincstárat, és a visegrádi királytalálkozónak hála, szilárd külső szövetségeseket hagyott fiára, Lajosra. I. (Nagy) Lajos (1342–1382), uralkodása a középkori Magyar Királyság egyik fénykora.

A Visegrádi királytalálkozónak hatalmas történelmi, diplomáciai és gazdasági jelentőségei voltak a résztvevő országokra nézve. Károly Róbert és Nagy Lajos uralkodása alatt Magyarországnak sikerült talpra állnia, sőt vezető hatalommá válnia Közép- és Kelet-Európában.

BIBLIOGRÁFIA

Források:

1. Kálti Márk. Képes Krónika. A magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságokról. (Fordította: Geréb László). – Budapest: Magyar Hírlap és Maecenas Kiadó, 1993 – [Elektronikus forrás] // Online elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/10600/10642/10642.htm>
2. Thuróczy János – Rogerius Mester: A magyarok krónikája/ Siralmas ének. – Budapest: Osiris Kiadó, 2001 – 468 old.

Szakirodalmak, monográfiák, segédkiadványok:

1. Dümmerth Dezső: Az Anjou-ház nyomában. Corvina Kiadó, Budapest, 1982. – 542 old.
2. Magyar királyok könyve (szerk.: Csiffáry Tamás). – Budapest: Könyvmíves Kiadó, 1999 – 191 old.
3. Nógrády Árpád–Pálffy Géza–Velkey Ferenc: Magyar uralkodók. – Budapest: Tóth könyvkereskedés és kiadó Kft., 2007 – 104 old.
4. Vég Gábor: Magyarország királyai és királynői. Maecenas Kiadó, Budapest, 1990. – 157 old.

HOMOKI MÁTYÁS

(3. évfolyamos történelem szakos hallgató)

HUNYADI JÁNOS HOSSZÚ HADJÁRATA

Анотація

Угорське Королівство у середині XV. ст. втратило свої лідируючі позиції у Центральній Європі. У королівстві постійно відбувалися громадянські війни, під час яких слабкі королі передавали трон один одному. У цьому критичному періоді, незнайомому шляхтичу вдалося отримати багато керуючих титулів в Угорському Королівстві, його звали Янош Гуняді з владою якою його наділяли ці титули він зміг захистити королівство від інвазії Турецької Імперії.

Ключові слова: Янош Гуняді, кардинал Цесарівні, султан Мурад II., кіннота, король Владислав I, християнська армія, перевал Златіца.

Annotation

Hungary had lost its role as a leading country in Central Europe in the middle of the XV century. Civil wars would not cease and weak-willed kings would follow each other in succession. Johannes Hunyadi, yet an unknown noble, succeeded to fulfill some major titles in the Kingdom of Hungary in this crucial period. Thus, he was able to defend Hungary from Turkish invasions.

Keywords: Johannes Hunyadi, Cesarini cardinal, Murad II., the Sultan of the Ottoman Empire, cavalry, Władysław I., christian army, Zlatica Pass.

Hunyadi János a középkori magyar történelem egyik legismertebb alakja, nevével leggyakrabban az 1456-os nándorfehérvári diadallal kapcsolatban találkozunk. Ugyanakkor Hunyadi Jánosnak számos más, említésre méltó törökellenes hadjárata volt, amelyek sorában fontos helyen szerepel a hosszú hadjárat. Számos kutatás erőfeszítése ellenére Hunyadi János származását továbbra a történelem homálya fedi. Valószínűleg egy havasalföldi, kun gyökerekkel rendelkező nemes családból származott. A család feltehetően Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) uralkodása idejében telepedett le Erdélyben. A rendelkezésünkre álló források szerint Hunyadi János édesapja, Serbe fia Vajk a király udvari vitéze volt, mint ilyen kapta a király 1409. október 18-án kelt oklevele alapján Hunyad várát és birtokait, amelyről a nevét is vette. Az ifjú Hunyadi János familiárisként számos délvidéki főnemesi udvarban tanulta a fegyverforgatás mesterségét, majd később maga is Zsigmond

király szolgálatába állt. Zsigmond magyar és német király kíséretében megfordult Csehországban és Itáliában is, ahol megismerkedett a huszita és a condottiere harcmóddal is. Ezeket sikeresen ötvözte a magyar és a balkáni népek katonai tapasztalataival, s ezáltal sikeresen tudta felvenni a küzdelmet az oszmán törökökkel. Hunyadi életének nagyobb részét háborúban és csatákban töltötte, az egyik ilyen hadművelet volt a hosszú hadjárat is.

A témával kapcsolatos források többsége Hunyadi Mátyás udvarában íródott, ezért jelentős figyelmet fordítanak a törökverő atya nimbuszának emelésére. Ilyen többek között Antonio Bonfini *A magyar történelem tizedei*¹ című krónikája is, amelyben a magyar nép történelmével foglalkozik.

Hunyadi János személyisége, illetve katonai sikerei a történelemtudományt is foglalkoztatta. Bánhegyi Ferenc *A Hunyadiak dicsősége*² című könyvében részletesen foglalkozik a Hunyadi család eredetével, Hunyadi János és Mátyás király életútjával ezen belül mind magánéletével, mind kül- és belpolitikájával. A munkában bemutatja az összes aktuális és már megcáfolt származáselméletet, mind a magyar, mind a balkáni nemzetek szemszögéből is.

Számos külföldi kutató is foglalkozott Hunyadi János tevékenységével. Közéjük tartozik Bisztreva Cvetkova *A várnai csata*³ című kötet bolgár származású szerzője, aki munkájában Hunyadi János balkáni háborúival, illetve ennek kapcsán a várnai csata végzetes kimenetelével foglalkozott.

Magyarország Zsigmond király halálát követően ismét a bárói ligák küzdelmének színtere lett. Habsburg Albert halálát követően a magyar bárók két pártra szakadtak: a Hunyadi-Rozgonyi-Újlaki párt III. Ulászló lengyel királyt hívta meg a magyar trónra (magyar királyként I. Ulászló), velük szemben a Garai-Cillei párt Erzsébet anyakirályné, illetve a csecsemő V. (Utószülött) László jogai mellett állt ki. Természetesen Hunyadi törökellenes sikereit látva I. Ulászló pártja is jelentősen gyarapodott, több Erzsébet-párti nemes is átállt a király oldalára. Ezt tettezte Erzsébet gyors és váratlan halála is, ami bár gyarapította az Ulászló-párti nemesek számát, de nem szüntette be az országot dúló beháborút. Az Erzsébet királyné által behívott Jan Giskra (Jan Jiskra z Brandysa) zsoldosaival megszállva tartotta majdnem az egész Felvidéket, ahol gyakorlatilag független politikát folytatott. A gyermek V. László király gyámja, III. Frigyes folyamatosan veszélyeztette a nyugati területeket, amelyek egy részét meg is szállta. A törökellenes hadjárat előkészítése érdekében I. Ulászlónak sikerült egy törékeny békét tető alá hoznia III. Friggyessel. A készülő hadjárat hírére IV. Jenő

¹ Antonio Bonfini. *A magyar történelem tizedei*. – Budapest: Balassi Kiadó, 1995 – III. tized, V. könyv.

² Bánhegyi Ferenc. *A Hunyadiak dicsősége*. – Budapest: Apáczai Kiadó, 2010 – 139 old.

³ Bisztreva Cvetkova. *A várnai csata*. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1988 – 242 old.

pápa is nagy lelkesedéssel fogadta. Az országban uralkodó belső konfliktusok elsimítása érdekében a római egyház feje 1442 májusában Cesarini Julian bíborost küldte legátusaként Magyarországra, akiknek feladatai között szerepelt a hadjárat megszervezésének segítésére és keresztetek toborzására is¹. A hadjárat előkészítését számos külső tényező is segítette, többek között az Oszmán Birodalom Anatóliában volt elfoglalva a helyi lázadások leverésével², így jelentősen lecsökkent az Európában állomásozott haderő mennyisége.

Hunyadi János keresve sem találhatott volna jobb időpontot egy törökellenes hadjárat megindításához. A pápa felszólította a keresztény országokat a háborúban való szerepvállalásra, valamint egy keresztény flotta felállítására. A pápa a háború költségeinek fedezésére lekötötte a kincstára 1/5-ét és felszólította a keresztény királyokat, hogy jövedelmük 1/10-ét fordítsák a hadjárat megszervezésére³.

1443 áprilisában Ulászló király tanácskozásra hívta az ország előkelőit, amelyen a törökellenes háborút tárgyalták meg. A nemesség az ügy mellé állt és beleegyeztek, hogy a háborút még a nyár végéig megindítják. A háború részleges finanszírozására különadót vetettek ki. Hunyadi a tanács után rögtön elhagyta Budát és nekilátott a hadjárat megszervezéséhez⁴. A hadi készülődés sok pénzbe került, a magyar nemesség nagy része ismét csak „szóban” kívánta támogatni a háború költségeit, azonban Brankovics György rác (szerb) despota jó alkalmat látott a hadjáratban, hogy visszaszerezze a törökök által megszállt területeit, ezért 32 000 aranyat ajánlott fel a költségekre. Maga Hunyadi is jelentős összeggel járult hozzá a hadjáratához, illetve az erdélyi szász városoktól huszita harci szekereket is rendelt. Egy cseh zsoldos visszaemlékezése szerint Hunyadi János vajdának 600 harci szekere vett részt a hadjáratban. Többhónapos toborzás után Hunyadi Jánosnak sikerült kiállítania egy korszerűen felszerelt 10 000–12 000 fős sereget. Ehhez csatlakozott a királyi sereg, illetve néhány, a hadjáratban részt venni kívánó főúr bandériuma. Újlaki Miklós bán betegségére hivatkozva távol maradt a hadjárat első felétől, de a bandériumait elküldte. Segédcsapatok érkeztek Moldvából és Lengyelországból is, de több parasztkból álló népfelkelő csapatot is felállítottak. Az európai összefogás azonban elmaradt és a pápai ígéretek is csak szóbeliek maradtak. A hajóhadat a Szentatya ugyan megrendelte a Velencei Köztársaságnál, csak éppen a kifizetéséről nem gondoskodott megfelelő módon. Cesarini bíboros a pápától kapott jóval kisebb összegen zsoldosokat toborzott, a pápai toborzásnak köszönhetően cseh, német, és francia vándorlovagok érkeztek a magyar táborba. Brankovics szerb despota a

¹ Bánhegyi Ferenc. A Hunyadiak dicsősége. – Budapest: Apáczai Kiadó, 2010 – 26. old.

² Anatólia – Kis-Ázsia, eredetileg egy bizánci téma megnevezésre, amelyet hamarosan az egész félszigetre értettek. Az Oszmán Birodalomban két nagy területi egységet tartottak nyilván: Ruméliát (az európai részt) és Anatóliát (az ázsiai részt).

³ Teke Zsuzsa. Hunyadi János és kora. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1980 – 111. old.

⁴ Bisztreva Cvetkova. A várnai csata. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1988 – 153-155. old.

pénzadományokon kívül Hunyadi rendelkezésére bocsátotta 8 000-es seregét, emellett a bosnyák király is küldött egy 700 fős lovascsapatot. Mindezekkel együtt – bár a kortársak már eleve kudarcra ítélték a kezdeményezést – a keresztény sereg 32 000–35000 főre duzzadt¹.

A király seregével együtt júliusban elindult Budáról, azonban lassan haladt, mert be kellett várnia a segédcsapatokat. A magyar határt Nándorfehérvárnál lépték át², majd a sereg két részre oszlott, az első rész Hunyadi parancsnoksága alatt előre vonult, a másik pedig a király irányítása alatt egy napi járőföldre lemaradt³. A keresztény sereg egyenes útvonalon tört Niš városa felé – Hunyadi nem kívánta bevárni a török mozgósítást, ezért sem vesződött a török várak egyenként való megostromlásával. Inkább hátrahagyta őket, hogy a meglepetés erejével vonuljon Drinápoly, az európai főváros felé. Cesarini bíboros leveleiből tudjuk, hogy első török sereggel 5–6 napi menetelés után találkoztak. Ez egy kisebb török felderítő sereg volt, amelyet Hunyadi játszi könnyedséggel szétvert. Ugyanakkor a török főhad további erősítésre várva visszavonult. Hunyadi János katonai zsenialitását tükrözi, hogy lovasságával előrevonult, mivel ráérezett, hogy a török seregek egyesülni szeretnének. Hunyadi terve az volt, hogy egyenként semmisíti meg a török csapatokat. Nem tudjuk ki irányította a török sereget, a bíboros csak „régibég”-ként emlegeti. Hunyadi az éj leple alatt bekerítette és megadásra kényszerítette a törököket, ezzel pedig szabad lett az út Krusevác erődje felé. Krusevácot rohammal bevették és felégették, majd Niš városát is, amely kulcsfontosságú helyen feküdt a Szófiába vezető úton⁴.

Hunyadinak a kémei a tudomására hozták, hogy három török sereg készül egyesülni és a Niš-nél táborozó keresztiesek megtámadására. Ezt megelőzendő lovasságával újabb csapást mér törökökre, amely következtében a vajda és a király serege közé egy 30 000 fős török sereg szorult. Hunyadi János visszafordult és 1443. november 4-én csatára kényszerítette a törököket. Az ütközet elég rövid ideig zajlott, Hunyadi lovassága gyakorlatilag eltiporta a török arcvonalat és menekülésre kényszerítette az ellenséget, akik így a királyi tábor felé futottak⁵. Hunyadi 1443 novemberében sikeresen elfoglalta Szófiát és Pirtót. Az oszmánok helyzetét az is tovább rontotta, hogy a balkáni népek felkelést robbantottak ki, egyre többen támogatták Hunyadiék hadjáratát. A keresztieseket bőségesen ellátták élelemmel, amiből feltölthették a tartalékokat, illetve jelentős számban álltak soraikba is. A krónikák feljegyzik,

¹ Teke Zsuzsa. Hunyadi János és kora. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1980 – 115. old.

² Bánhegyi Ferenc. A Hunyadiak dicsősége. – Budapest: Apáczai Kiadó, 2010 – 27. old.

³ Antonio Bonfini. A magyar történelem tizedei. III. tized, V. könyv. – Budapest: Balassi Kiadó, 1995 – 340-345. old.

⁴ Teke Zsuzsa. Hunyadi János és kora. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1980 – 116-117. old.

⁵ Bisztreva Cvetkova. A várnai csata. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1988 – 160-161. old.

hogy a török menekülők nagy részét a szerb, bolgár, albán felkelők mészárolták le kegyetlenül¹.

Antonio Bonfini művében részletes leírást ad a keresztések tervéről. A haditerv szerint Szófiától háromnapos járásra lévő Balkán-hegységhez vonulnak, ott átkelnek a Zlatica-hágón, onnan már háromnapos járásföldre fekvő trákiai völgyekben a törökök európai főváros, Drinápoly². Sajnos erre az időre már Hunyadi elvesztette a korábban jól kihasznált lépéselőnyét, mivel II. Murád szultán békét kötött a karamán emírral és seregét gyors tempóval átcsoportosította Európába. A szultán néhány nappal hamarabb ért a hágóhoz, mint Hunyadi serege, eltorlaszolva a hágóhoz vezető utakat sikeresen megerősítette azt, s így a jobb pozíció reményében várhatta az ütközetet. Hunyadi János dolgát nehezítette az is, hogy időközben beállt a tél, amely abban az évben igen hideg volt. Rendszeresen elmaradtak az élelmiszerszállítmányok és a táborban kitört a lópestis is, amitől sorra dőltek ki a lovak, a keresztés seregen pedig általános csüggedés lett úrrá. Ilyen körülmények között érkezett meg a keresztény sereg a Zlatikai-hágóhoz. A hágó lábához megérkező keresztések megerősített táborot vertek. 1443. december 12-én törökök számbeli fölényükben elbizakodva rohamot indítottak a keresztések táborára ellen. A rohamot a lovasság felfogta, majd az erdőben várakozó lándzsás gyalogság meglepetésszerű előretörése eldöntötte annak végkimenetelét. Hunyadi János, mint tapasztalt hadvezér a győzelmet ellentámadásban akarta folytatni, s a keresztések megpróbálták a lehetetlent. A lovagok megrohmozták a török állásokat, de a jól védett törökök ellen nem volt semmi esélyük³. Hunyadi János maga vezetett még egy rohamot az erdélyi csapataival: megpróbálta megmászni az eltorlaszolt szoros, a roham kézitusába torkolt és Hunyadinak be kellett látnia, hogy vissza kell vonulniuk⁴.

A keresztés sereg ugyanolyan felállásban indult vissza Magyarországra felé, mint amilyen elindult, annyi különbséggel, hogy most Hunyadi János nem az elővédet, hanem a hátvédet alkotta. Hunyadi és Brankovics lovassága 20–30 mérföld távolságból követte a király csapatait és fedezte a visszavonulásukat⁵. Miután a törökök rendezték soraikat, üldözőbe vették a keresztéseket. Heltai Gáspár krónikás szerint a törökök egy bizonyos „Hemus” hegynél érték utol a magyar utóvédet és kényszerítették Hunyadit csatára⁶. Erről az esetről beszámol Antonio Bonfini is: „...*Tisztában voltak azzal, hogy sem az ütközetet nem*

¹ Teke Zsuzsa. Hunyadi János és kora. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1980 – 118. old.

² Antonio Bonfini. A magyar történelem tizedei. III. tized, V. könyv. – Budapest: Balassi Kiadó, 1995 – 365-370. old.

³ Teke Zsuzsa. Hunyadi János és kora. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1980 – 119. old.

⁴ Bisztreva Cvetkova. A várnai csata. – Budapest: Gondolat Kiadó, 1988 – 168. old.

⁵ Antonio Bonfini. A magyar történelem tizedei. III. tized, V. könyv. – Budapest: Balassi Kiadó, 1995 – 390. old.

⁶ Heltai Gáspár. Kronika az magyaroknak dolgairól. (Chronica az magyaroknak dolgairól. Buda, 1575). – Budapest: Magyar Helikon, 1981 – 217. old.

tudják elkerülni, sem a királyi légiókat előteremteni, de az elkeseredett katonákat sem képesek visszatartani a verekedéstől. Amikor tehát látják, hogy a harámbasa a hadrendbe állított sereget nyomban rájuk ereszti, nagy kelletlenül kérlelni kezdik bajtársaikat, hogy hagyják magukat rendbe szedni, ne támadjanak fejtellenül, mert ha már győzni nem lehet, legalább ne engedjenek vér nélküli diadalt az ellenségnek. A hadsort tehát hirtelen összekapják, és inkább isteni, mint emberi segítségben bizakodva megparancsolják, hogy induljanak az ellenségre”¹.

A fentebb leírt eseményekre 1443. december 24-én került sor, amikor Khászim ruméliai beglerbég csapatai beérték a magyar hátvédet. A csata Hunyadi János javára dőlt el. A győzelem után az éhező sereg némi zsákmányt is tudott szerezni és ezzel megkönnyítette a saját visszavonulását. A visszavonulás azonban nem sokáig volt békés, mivel a második üldöző török sereg a Kunovica-hágónál beérte a keresztéseket. A sereg fele már átkelt a hágón, az utóvédet ezúttal Brankovics György lovassága képezte egyedül. A közeledő török veszély hírére Hunyadi visszafordult a despota megsegítésére. Ez a török sereg jóval erősebb lehetett az előzőnél, mivel csata menete négyszer változott meg. Bonfini így ír a történekről: „... *A lengyel lovasság, amelyet a király nemrégiben küldött előre Corvinusszal, és amely ott maradt, hogy súlyos veszedelem esetén a segítségére legyen, meg a magyar csapatok a könnyűfegyverzetű zászlóaljakkal, melyek élén maga a despota áll, életükről lemondva úgy verekednek, mintha mást sem kívánnának forróbban a halálnál. A törökök egy ideig makacsul tartották magukat, és az elejétől fogva súlyos veszteségeket szenvedtek; de amikor észrevették, hogy kétségbeesettekkel állnak szemben, elbátortalanodtak, és lassanként hátrálni kezdtek, mert úgy érezték, hogy nem emberekkel, hanem fékezhetetlen vadakkal van dolguk...*”². A magyar seregeknek végül sikerült felülkerekedniük a törökökön. A győzelem értékét az is növelte, hogy a csata során fogságba esett a szultán sógora és a török fővezér is. A keresztény sereg Rácországon (Szerbián) keresztül vonult vissza, 1444 januárjában – négy hónappal az indulásuk után – érte el Nándorfehérvárt³.

A hadjárat végével a seregek hazatértek, bár Brankovics szerette volna, ha országa biztonsága érdekében Rácföldön maradnak. A hadjáratot Európa-szerte minden uralkodó komoly elismeréssel fogadta, főleg a túlerő és az időjárás okozta nehézségek miatt. A sereg a középkori viszonyok között emberfeletti teljesítményt nyújtott: négy hónapot töltött hadakozással és közben a rossz időjárási viszonyok ellenére töretlen maradt a harcképessége. A hadműveletet az európaiak egyértelmű sikernek, a törökök pedig kudarcnak könyvelték el,

¹ Antonio Bonfini. A magyar történelem tizedei. III. tized, VI. könyv. – Budapest: Balassi Kiadó, 1995 – 1-5. old.

² Antonio Bonfini. A magyar történelem tizedei. III. tized, VI. könyv. – Budapest: Balassi Kiadó, 1995 – 5-6. old.

³ Teke Zsuzsa. Hunyadi János és kora. – Budapest. Gondolat Kiadó. 1980 – 120. old.

azonban a kérdés megítélése ennél összetettebb. A keresztény seregek nem érték el Drinápolyt, nem sikerült szétverni a szultán reguláris seregeit, illetve a Magyarország védelméhez oly fontos két vár, Galambóc és Szendrő továbbra is a törökök kezén maradt. Viszont addig egyetlen keresztény seregnek sem sikerült ilyen mélyen benyomulnia az Oszmán Birodalom területére. A Hunyadi vezette keresztény sereget nem az oszmánok verték meg, hanem a körülmények és az időjárás kényszerítette visszavonulásra. A fentiekből kiindulva tehát a hadjáratot mindent összevetve sikeresnek mondhatjuk. A győzelmek kiváltották az oszmánokból a rettegést, illetve lángra lobbantották a balkáni népek mozgalmait, ezzel pedig megteremtve a további hadjáratok alapját.

BIBLIOGRÁFIA

Források:

1. Ant3nio Bonfini. A magyar t3rténelem tizedei. VI. K3nyv – Budapest: Balassi Kiadó. 1995
2. Heltai G3sp3r. Kronika az magyaroknak dolgair3l. (Chronica az magyaroknak dolgair3l. Buda, 1575). Budapest: Magyar Helikon, 1981 – 546 old.

Irodalom:

1. B3nhegyi Ferenc. A Hunyadiak dics3sége. – Budapest. Ap3czai kiadó 2010 – 139 old.
2. Bisztrev3 Cvetkova. A v3rnai csata. – Budapest. Gondolat kiadó. 1988 – 242 old.
3. Teke Zsuzsa. Hunyadi J3nos 3s kora. – Budapest. Gondolat kiadó. 1980 –230 old.

BURKUS BEÁTA

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG KÁRPÁTALJÁN (1938–1939)

Анотація

Тріанонський мирний договір, прийнятий у 1920-му році, розбив історичну Угорщину на частини. В результаті третина населення опинилось за межами країни. Це негативно вплинуло на армію. Даним договором обмежили чисельність армії до 35 тисяч осіб та скасували офіційний призов. Військовослужбовцями могли стати виключно добровольці. Неякісна підготовка армії дала про себе знати під час збільшення території Угорщини, яка відбулась у результаті Віденського арбітражу. 3 березня 1938 року прийняли так званий план розвитку Губа, який передбачає створення та навчання нових армійських підрозділів. Завдяки розвитку угорська армія змогла об'єднати тисячолітні кордони країни. Після відвоювання частини Словаччини Угорська Королівська Армія 15 березня 1939 року розпочала зайняття території Закарпаття. Місцева влада угорській армії спричиняла опір. Не дивлячи на труднощі, армія виконала завдання і до кінця березня територія Закарпаття стала частиною Угорщини.

Ключові слова: Тріанонський мирний договір, Віденський арбітраж, план розвитку Губа, Угорщина.

Annotation

The Treaty of Trianon was the peace agreement of 1920 which regulated the status of an independent Hungarian state and defined its borders. The areas that were allocated to neighbouring countries in total possessed a majority of non-Hungarian population, but 1/3 of Hungarians were left outside of post-Trianon Hungary. The treaty limited Hungary's army to 35,000 officers and men on the base of voluntary. The lack of military experience for the part of Hungarian army were turned out after the Vienna Award which reward disputed territory to Hungary. Therefore on 3 November 1938 were accepted a development plan called Huba, which envisaged the foundation and drill of new army groups. These development made possible for the army to reunite the thousand years old Hungarian borders. The Hungarian Royal Army after the occupation of southern Czechoslovakia began to occupy Transcarpathia on 15 March 1939. But this was not easy they have found a strong resistance. Despite of that

at the end of March the project were accomplished and Transcarpathia was a part of Hungary again.

Key words: Treaty of Trianon, 35.000, Vienna Award, 3 November 1938, plan called Huba, 15 March 1939.

A Magyar Királyi Honvédség 1919 után több, mint másfél évtizeden át nem volt alkalmas nagyobb szabású hadműveletre. A trianoni békeszerződés 35 ezer főben szabta meg az ország haderejét, csak önkéntes katonáskodást engedett meg, tiltotta a repülőgépek, nehéztüzérség, harckocsik rendszerben tartását és a vezérkari képzést. A magyar fegyveres erő 1938-ig hivatalosan hét gyalogdandárból, valamint a csendőrség, rendőrség, a légügyi hivatal és a vámőrség keretébe rejtett gyalogos, páncélgépköcsi-, határ vadász-, lovas- és egyéb alakulatokból állt, miközben a szomszédos országok külön-külön is a magyarnál lényegesen nagyobb fegyveres erővel rendelkeztek. A honvédség kiképzési hiányosságai a bécsi döntés értelmében induló területi gyarapodások során derültek ki. Ezért 1938. március 3-án elfogadják az ún. Huba fejlesztési tervet, amelyet három új hadsereg parancsnokság és hét vegyes dandárból hét másik hadsereg parancsnokság megalakítását irányozta elő. Az így megindult fejlesztések tették lehetővé a magyar hadseregnek az ezeréves magyar határok újraegyesítését.

Célok: bemutatni Kárpátalja visszatérésének előzményeit, valamint a hős magyar csapatok harcait Kárpátaljáért. Ebben segítségemre voltak a következő szerzők munkái: Gosztonyi Péter A magyar honvédség II. világháborúban¹ című munkája. Hadtörténettel foglalkozott többek közt Tóth Sándor és Józsa Antal, akik szerkesztésében kiadták a Magyarország hadtörténete² című gyűjteményt két kötetben, amely által átfogó képet kaphatunk a magyar hadsereg átalakulásáról és fejlesztéséről. Forrásként felhasználtam a 2. lovasdandár működése Kárpátalján³ című közleményt, valamint Damó Elemér Hetvenöt év a honvédség szolgálatában⁴ című memorandumát.

A téma **aktualitása** abban rejlik, hogy nem teljesen kidolgozott, sok fehér folt található Magyarország és Kárpátalja második világháborús történelmében. Sok forrásanyag eltűnt, vagy még nincs teljesen feltárva.

Előzmények

¹ Gosztonyi Péter. A magyar honvédség a II. világháborúban – Budapest: Európa Kiadó, 1992. – 420 old.

² Tóth Sándor – Józsa Antal. Magyarország hadtörténete – Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. – 1084 old.

³ 2. lovasdandár vezérkari osztály: A 2. lovasdandár működése Kárpátalján – Budapest: Magyar Katonai Szemle, 3. szám. 1941.

⁴ Damó Elemér. Hetvenöt év a honvédség szolgálatában. – Budapest: Memoár I. kötet, 1998. – 201 old.

Az 1920-ban létrejött trianoni békediktátum darabokra szabdalta a történelmi Magyarországot és magyar lakosságának egyharmadát az új határokon túlra kényszerítette. Az igazságtalan és tragikus döntésbe Magyarország nem törődött bele. A következő évtizedek külpolitikai törekvéseinek középpontjába a határok visszaállítása, vagy legalább módosítása – azaz a revízió – került. Ennek részleges megvalósítására 1938 őszén érkezett el az idő, ugyanis szeptember 30-án, a kora éjjeli órákban megszületik a müncheni egyezmény, melyben Mussolini olasz diktátor, Daladier francia és Chamberlain brit miniszterelnök jóváhagyták Hitler területi követeléseit Csehszlovákiával szemben. A nyugati hatalmak abban a reményben járultak hozzá az ország feldarabolásához, hogy ezzel megmenthetik Európát egy újabb pusztító világháborútól, de arra nem számítottak, hogy Hitler nem elégszik meg a Szudéta-vidék átadásával és további területgyarapításra törekszik majd a maradék Csehszlovákiából¹.

1938. november 2-án a bécsi Belvedere-kastély aranytermében a tengelyhatalmak kihirdették döntőbíróági határozatukat, az ún. első bécsi döntést. Ennek értelmében Csehszlovákiától visszakerült Magyarországhoz 11 927 km² terület és 869 299 lakos, amelyből 86,5% volt magyar és 9,8% tót (szlovák). A vitatott városok közül visszakerült Kassa, Ungvár, Munkács és Beregszász, Csehszlovákiánál maradt többek között Pozsony, Nyitra, Nagyszőlős².

A Szlovákia és Kárpátalja jövőjével kapcsolatos német-magyar vita az első bécsi döntés után tovább folytatódik, és egyre inkább elmérgesedni látszik. Szlovákia legértékesebb mezőgazdasági területeit elvesztette, s ez súlyos gazdasági bajokat és ellátási nehézségeket vetített előre. Tiso legnagyobb belpolitikai problémája az volt, hogyan tudja megnyugtatni az elcsatolt területek lakosságát, hogy ne alakuljon ki pánik, s hogy megakadályozza az ottani szlovák értelmiség tömeges menekülését. Ezért a kormány nevében felhívást intézett minden állami alkalmazotthoz, arra kérte őket ne hagyják el a helyüket és a jövőben is segítséget, védelmet ígért cserébe. Különös figyelem volt a tanárokon, hogy legalább ők, a szellemi vezetők ne hagyják el a területet. Ezzel az volt Tiso egyik célja, hogy a szlovák nyelv oktatása tovább folytatódjon, és ez gátat szabhat az asszimilációs folyamatnak. Másik cél, hogy az iskolák revíziós bázisokként maradjanak fenn. Az autonóm szlovák kormány azon az állásponton volt, hogy a bécsi döntést korrigálni kell. Ám a határmegállapító bizottság már lezárta munkáját. A magyar kormány ugyan hajlandó lett volna Komjátnál és Suránynál visszabocsátani a szlovák lakta területeket, ha cserébe Kassa környékén kapott volna területi

¹ Janek István. Az első bécsi döntés. - Pécs: Kutatási füzetek, 2007. – 15. old.

² I. m. – 18. old.

kárpótlást. De ezek csak elképzelések maradtak, így kisebb-nagyobb határincidensek kezdődnek.

Kárpátalján Ungvár, Munkács és Beregszász került átadásra. Az első bécsi döntés határozata megrajzolta a térképen az új csehszlovák-magyar határt, amelyet a fentebb említett határmegállapító bizottság a helyszínen jelölt ki.

A magyar honvédség csapatai 1938. november 5-én kezdték meg bevonulásukat az Ungvár-Munkács-Nagyszőlős vonaltól délre fekvő magyarlakta területekre. Ezt a körzetet a magyar hatóságok hivatalosan nem Kárpátalja részének, hanem a Felvidék legkeletibb sávjának tekintették. A magyar kormány minisztertanácsa 1938. november 18-án rendkívüli ülést tartott, s elhatározta, hogy katonai támadást indít Kárpátalja maradék részének elfoglalására. Valójában már korábban is szöttek terveket Kárpátalja megszállására. 1938. szeptember 29-én Imrédy miniszterelnök megbeszélést folytatott Kozma Miklóssal a „Rongyos Gárda”¹ bevetéséről Kárpátalja területén, ami ennek a tervnek köszönhetően, 1938-ban, az első bécsi döntést megelőzően újjászerveződött. Az akció október 4-én kezdődött és bevetésük 1938. novemberéig folytatódott, Nyírbátornál és Vásárosnaménynál alakították ki fő állomásaikat. Mintegy ezer „rongyos” önkéntes szivárgott át Kárpátaljára a csehszlovák határon, hogy nyomást gyakoroljanak a csehszlovák kormányra és a nemzetközi közvéleményre².

Az első bécsi döntés által kijelölt új határon, amelyet demarkációs vonalnak neveztek, de főleg Kárpátaljával határos területen, rendszeresek voltak a fegyveres összetűzések, mert mind a magyar, mind a csehszlovákok, illetve a kárpátukránok a határokat fél ideiglenesnek tekintették. A legsúlyosabb összecsapás 1939. január 6-án hajnalban következett be, amikor Oroszvég felől csehszlovák csapatok páncélszolgálatokkal és ágyúkkal támadták meg Munkács városát. Ez valószínűleg válasz lehetett a „Rongyos Gárda” behatolására, valamint nem akartak teljesen erőtlenné mutatkozni. A támadás következtében nyolcan veszítették életüket³.

1939. március 9-én Csehszlovákiában kirobbant a régóta érlelődő válság. 1939. március 13-án Hitler magához rendelte Jozef Tisot, elmondta neki, hogy a helyzet tarthatatlan, és rosszul bánnak a németekkel. Hitler azt akarta, hogy a szlovákok forduljanak a cseh kormány ellen, hisz egy esetleges önállóság kikiáltása esetén a Führer a szlovákokat támogatja.⁴ Amennyiben ez elmarad, akkor nagy valószínűséggel megtámadják őket a

¹ 1919-ben alakult, az első világháborúban részt vett hazafias érzelmű tisztek és katonák csoportja

² Tóth Sándor – Józsa Antal. Magyarország hadtörténete. – 647. old.

³ Horváth László. Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben. – 96. old.

⁴ Janek István. A szlovák vezetés külpolitikai törekvései a komáromi tárgyalásoktól 1945-ig. - Online hozzáférés: <http://www.nogradhistoria.eu/data/files/186782940.pdf>

magyarok. Ezzel a lelkülettel kikiáltják 1939. március 14-én az önálló Szlovákiát Jozef Tiso (1887-1947) vezetésével, ami valójában a Német Birodalom bábállama volt. Így formailag felbomlik a csehszlovák államszövetség. A történetekkel egy időben Hitler parancsot ad a cseh területek megszállására, amit a német csapatok sikeresen végrehajtanak, így alakul meg a Cseh-Morva Protektorátus¹.

Mindezek után a magyar kormányhoz olyan híresztelések jutottak el, hogy Németország Szlovákia teljes elfoglalására készült. A pánik arra a döntésre készítette Telekit, hogy ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, illetve Szlovákia kikiáltja függetlenségét, a magyar hadseregnek el kell foglalnia Kárpátalját, még ha ebbe a németek nem is egyeznek bele. Csáky külügyminiszter már 1938 októberétől minden diplomáciai eszközt bevetett, hogy Berlin beleegyezését megszerezze Kárpátalja elfoglalására, de ezt sokáig elutasították. Hitler végül engedélyezte, hogy Magyarország megszállja és birtokába vegye Kárpátalját.² A magyar kormánynak az akció kitervelésére 24 óra állt a rendelkezésére. Magyarország hivatalos indoklásul Kárpátalja megszállására a következő érveléssel állt elő: mivel Szlovákia független állam lett és ezennel Csehszlovákia megszűnt létezni, mint államalakulat, a bécsi döntés elvesztette érvényességét. Ennek következményeként Magyarország elnyerte a jogot arra, hogy érvényesítse a régóta várt Kárpátalja visszafoglalását.³

1939. március 14-én a Volosin-kormány kikiáltja Kárpátalja függetlenségét, és kérte Németország védnökségét. A magyar támadást pontosan akkor indították meg, amikor a világ hírszolgálatai hírül adták, hogy Hitler bevonult Prágába, és bejelentette Csehszlovákia megszűnését. Ezekbe az eseményekbe illeszkedik a magyar vezetés kárpátaljai akciója. A hadvezetés 1939. március 13-án elrendelte a katonai készenlétet.

Kárpátalja visszaszerzése történelmi, de még inkább stratégiai okból volt rendkívül fontos a magyar kormány számára, mégpedig azért, hogy közvetlen kapcsolatban legyen Lengyelországgal. Kárpátalja megszerzésével azonban nyitva maradt a nyugati határ kérdése az újonnan alakult Szlovénia felé. A magyar katonai vezetés úgy vélte, hogy az Ung völgye nincs kellőképpen biztosítva nyugat felől, márpedig ott vezet a stratégiai fontosságú útvonal Lengyelország felé. Magyarország egy 15–20 kilométer mélységű, szlovák többségű területre tartott igényt, és gróf Csáky István külügyminiszter már március 15-én javaslatot tett a

¹ Ivan Kamenec. Szlovákia és a szlovák politika helyzetének paradoxonai a második világháborúban. – 76. old.

² Juhász Gyula. Magyarország külpolitikája. – 201. old.

³ Gosztonyi Péter. A magyar honvédség a II. világháborúban – Budapest: Európa Kiadó, 1992. – 420 old.

támadás megindítására addig, amíg Magyarország nem ismeri el az újonnan alakult országot. Ez azonban a következő nap már megtörtént¹.

A magyar kormány katonai beavatkozását a Kárpátalján élő magyar lakosság fenyegetett helyzetével magyarázta. Ezentúl kérték ultimátumban a cseh csapatok 24 órán belüli kivonását Kárpátaljáról. A területen lévő cseh fegyveres alakulatok előírták, hogy a magyar alakulatoknak kötelesek mindennemű fegyverzetüket átadni, majd ezután a cseh és szlovák katonák szabadon elvonulhattak. Amennyiben a fegyverek leadását megtagadják, a magyar hadseregnek parancsa van a fegyveres fellépésre. A prágai kormány utasította a Kárpátalján tartózkodó csapatait az ország elhagyására, de ez nem jutott el minden helyőrséghez, ami miatt több helyen is összetűzésre került sor². A Volosin által vezetett kormány egy részét a magyar hadsereg elfogta, másik részének sikerült külföldre menekülnie. Volosin miniszterelnök először Romániába emigrált, majd onnan Jugoszláviába.

A magyar csapatok 1939. március 15-18 között elfoglalták Kárpátalján a számukra kijelölt részeket. A támadást irányító magasabb parancsnokság az előző naptól Kárpát-csoport parancsnokságnak nevezett VIII. hadtestparancsnokság volt. Alárendeltségében harcolt az 1. és a 2. lovasdandár, a 2. gépkocsizó dandár és az ungvári 24. gyalogezred, illetve a hadtest területén állomásozó kerékpáros és határvasz alakulatok. Az előrevonulás során csatlakoztak hozzájuk a március 13-án mozgósított és a Dunántúlról átírányított nyolcadik, kilencedik és tizenegyedik gyalogdandár – alakulatok. A munkácsi lovas dandárnak az Uzsoki- és a Vereckei-hágót kellett birtokba vennie. Az előrevonulás közben Perecsenyénél csak a Szics-gárdisták ellenállásába ütközött. A 24. határvasz zászlóaljnak Nagyszőlős előtt Fancsika és Tekeháza körzetében a cseh páncélosok utóvédjeivel volt kisebb fegyveres összetűzése. Március 16-án a zászlóalj megkezdte előrenyomulását Husztra, az időközben beérkezett 14. kerékpáros zászlóaljjal együtt. A 14. kerékpáros zászlóalj még aznap elérte Técsőt, illetve az ezeréves határt, és a Tatár-hágóra kitzte a magyar zászlót.

A 2. lovasdandár Dálnoki Miklós Béla vezérőrnagy parancsnoksága alatt állt, állományát az 1. huszárezred, a 2. huszárezred, a 15. és a 16. kerékpáros zászlóaljak alkották. A német és a szlovák vezetés tiltakozásának hatására másnap a Kárpát-csoport parancsnoksága leállította az előrevonulást. A magyar arcvonal északi szárnyán, a 2. gépkocsizó dandár körletében a szlovák erők megkíséreltek az előrenyomulást, a zászlóalj arcvonalszakaszán inkább csak járőrharok folytak.³

¹ Dr. Pritz Pál. Revíziós törekvések a magyar külpolitikában.– 177. old.

² Gosztanyi Péter. A magyar honvédség a II. világháborúban. – 162-163. old.

³ 2. lovasdandár vezérkari osztály: A 2. lovasdandár működése Kárpátalján – Budapest: Magyar Katonai Szemle, 3. szám. 1941.

Az Oszlányi Kornél vezette 15. zászlóalj március 20-án vasúti szállítással békehelyőrségéből Vásárosnamény állomásra vonult. Itt kirakodtak, és kerékpáron vonultak Záhonyba. Innen Munkácsra csoportosultak, majd március 22-én este a zászlóalj kisharckocsi-százada és 10,5 cm-es „Göring” tarackokból álló gépvontatású ütege már Ungtarnócon tért pihenőre. Oszlányi alezredes is terepszemlét tartott. A zászlóaljjal egy harccsoportot alkotó 1. huszár ezred 15 óra alatt 100 km-et megtéve szintén elérte kitűzött állásait. Ezt, és a dandár többi alakulatának teljesítményét a Kárpát-csoport parancsnoksága külön parancsban ismerte el. Március 23-án hajnalban a lovasdandár többi alakulata is beérkezett, és menetből birtokba vette a felső vezetés által kijelölt területet. A zászlóalj többi része is befutott. Hajnalban felderítő járőröket bocsátottak ki, amelyek kerékpáros rajokból, illetve rajonként egy Ansaldo kis harckocsiból álltak. Elfoglalták Alsóhalas községet, az Ung folyón átkelve egy szakasz Mosonyi György törzsőrmester parancsnoksága alatt birtokába vette Lakárdot és Bezőt. A zászlóaljparancsnok személyesen is példát mutatva bátorságból törzse élén személyesen vonult be Zahar községbe. Az Ung folyón Lakárdnál hadihidat vertek a gyors átkelés biztosítására. A birtokba vett falvakban a helyben állomásozó csendőrséget azonnal lefegyverezték. A 15. kerékpáros zászlóalj a Halas patak vonalában vett fel védelmi állást. Az állás egyik végpontja Alsóhalas község, a másik Prépostsági-tanya volt.¹

A magyar csapatok az Ung folyó biztosításának címén és a természetes határ kialakításának reményében bevonultak az alakulóban levő Szlovákia területére is. A magyar légierő csapást mért az iglói és a felsősebesi repülőtérre, ám a támadás nem a tervek szerint alakult. Az Iglóra ledobott bombák zöme célt tévesztett, noha a magyar gépek háborítatlanul támadhatták a várost. Több lőszerraktár felrobbant, a repülőtér súlyos károkat szenvedett, szlovák forrás szerint 11-12, magyar forrás szerint 17 gép pusztult el a földön. Felsősebes repülőtérét teljesen üresen találták a támadó magyar gépek, ennek ellenére ledobták az üres mezőre a bombákat.²

A Bunkóc község környékén lezajlott március 28-i összecsapásban személyesen vett részt Oszlányi Kornél alezredes is, ahol bátorságával mutatott példát alárendeltjeinek. A zászlóalj első hősi halottja is ebben az összecsapásban vesztette életét: Zilah István tizedes. Halála után ezüst vitézségi érmet kapott. Az alakulat másik hősi halottja Kovács I. Sándor

¹ Sőregi Zoltán. A 15. kerékpáros zászlóalj Kárpátalján. – Online hozzáférés: http://zmne.hu/kulso/mhhtt/sections/mhhtt_csata/cikk-/sz/sz_15_kp/htm

² Magyar-szlovák „kis háború” 1939-ben. – Online hozzáférés: <http://archivum.magyarhirlap.hu/tortenelem/egy-elfelejtett-kis-haboru-1939-ben>.

kerékpáros lövész volt, aki március 24-én tábori őrs szolgálat ellátása közben elszenvedett súlyos sebesülésébe öt nappal később belehalt sérüléseibe.¹

A 15. kerékpáros zászlóalj március 29-én a 2. huszárosztály váltotta le az időjárási viszonyok miatt. Március 30-án a Kárpát-csoport parancsnoksága a 2. lovasdandárt felváltotta, helyüket határőr alakulatok vették át. A zászlóalj kerékpáron útra kelt Békehelyőrsége, Kiskunhalas felé, így ért véget számára a háború első számottevő küzdelmet hozó bevetése.

Magyar részről 8 katona, 15 civil halott és 55 sebesült volt a veszteség, a szlovákoknál 22 katona, 36 civil halott és ismeretlen számú sebesült volt a veszteség, 360 szlovák és 311 cseh esett hadifogságba. A magyar csapatok által elfoglalt terület nagysága 1697 négyzetkilométer volt, ahol 78 településen összesen 69 930 lakos élt. A hadműveleteket mindkét fél sikeresnek könyvelte el. A szlovákok úgy érezték, sikerült a magyarok további térnyerését megakadályozni, és az ország területi épségét biztosítani, míg a magyarok azt hangoztatták, hogy csapataik elérték az eredetileg kitűzött célt, biztosították az Ung völgyét.²

Következtetések

Magyarország az ezeréves határait szerette volna visszaállítani, ugyanakkor a csehszlovákok továbbra is igényt tartottak a területre. A tárgyalások sikertelenül alakultak, de Németország támogatta a magyar kormányt, így az első bécsi döntés értelmében visszakapta Kárpátalját. A bevonulás 1938-ban kezdődik Ungvár-Munkács-Nagyszőlős vonaltól délre fekvő magyalakta területekre. Ebben fontos szerepet játszott a Magyar Királyi Honvédség. Megindult a revízió folyamata, amely a trianoni békeszerződés következtében elszakított területek fokozatos visszacsatolása volt. Ám nem zajlott teljesen zökkenőmentesen a visszafoglalás. Harcok zajlottak a szlovák- és ukránajkú lakosság ellen, de sikerült végrehajtani az eltervezett feladatot. Kárpátalja másodikként tért vissza az ezeréves határok közé, Felvidék után.

Több vita folyt és folyik napjainkig, hogy miként alakult volna Kárpátalja sorsa, ha Magyarország nem a németek oldalán valósítja meg területi revízióit. Lényegében a magyar honvédség visszafoglaló tevékenységének köszönhetjük, hogy, ha bár rövid időre is, de sikerült az anyaországhoz tartoznunk. A magam részéről úgy vélem, minden magyar kormánynak napirenden kellene tartani a súlyosan igazságtalan trianoni békeszerződés ügyét. Ha így történt volna, akkor a trianoni diktátum, sőt általában a magyar kisebbségek ügye, ha

¹ Sőregi Zoltán. A 15. kerékpáros zászlóalj Kárpátalján. – Online hozzáférés: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/sections/mhtt_csata/cikk/sz/sz15kp.htm

² Egy elfelejtett „kis háború” 1939-ben. – Online hozzáférés: <http://archivum.magyarhirlap.hu/tortenelem/egy-elfelejtett-kis-haboru-1939-ben>.

nem is éppen a legfontosabb, de mindenesetre az egyik súlyos, megoldásra váró kérdése lenne a világpolitikának.

BIBLIOGRÁFIA:

Források

1. 2. lovasdandár vezérkari osztály: A 2. lovasdandár működése Kárpátalján – Budapest: Magyar Katonai Szemle, 3. szám. 1941.
2. Damó Elemér. Hetvenöt év a honvédség szolgálatában. – Budapest: Memoár I. kötet, 1998. – 201 old.

Cikkek:

3. A 15. kerékpáros hadosztály Kárpátalján – [Elektronikus forrás] // Online elérés: http://zmne.hu/kulso/mhtt/sections/mhtt_csata/cikk-/sz/sz15kp/htm
4. Egy elfelejtett „kis háború” – [Elektronikus forrás] // Online elérés: <http://archivum.magyarhirlap.hu/tortenelem/egy-elfelejtett-kis-haboru-1939-ben>.

Irodalmak:

5. Ádám Magda – Juhász Gyula. Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965. – 640 old.
6. Dr. Pritz Pál. Revíziós törekvések a magyar külpolitikában – Budapest: Kossuth Kiadó, 1995. – 294 old.
7. Gosztonyi Péter. A magyar honvédség a II. világháborúban – Budapest: Európa Kiadó, 1992. – 420 old.
8. Horváth László. Kárpátalja képviselője a magyar országgyűlésben. Budapest: Tarsoly Kiadó, 2002. – 120 old.
9. Illésfalvi Péter. A hegyi csapatok megszervezése a magyar királyi honvédségnél 1939-1940-ben. – Budapest: Hadtörténeti közlemények, 2000/ 4. szám – 76 old.
10. Ivan Kamenec. Szlovákia és a szlovák politika helyzetének paradoxonai a második világháborúban – Budapest: Tanulmányok, 1994. – 156 old.
11. Janek István. Az első bécsi döntés – Pécs: Kutatási füzetek, 2007. – 48 old.
12. Juhász Gyula. Magyarország külpolitikája – Budapest: Kossuth Kiadó, 1986. – 485 old.
13. Suba János. A terület visszacsatolások határkijelölő munkálatai 1938-1941 – Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társulat Kiadásában, 1994. – 123 old.
14. Tóth Sándor – Józsa Antal. Magyarország hadtörténete – Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1984. – 1084 old.

BELIKÁNICS LÁSZLÓ

(a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék előadó tanára)

A MAGYARORSZÁGI PÁRTRENDSZER VÁLTOZÁSAI 1990–1994 KÖZÖTT

Анотація

Стаття присвячена подіям формування політичного забарвлення парламенту Угорщини в період 1990-1994 рр. Стаття детально описує основні політичні партії, які формували коаліцію, характеризує їх діяльність та програми.

Ключові слова: Угорщина, Парламент, політична партія, демократія, вибори.

Annotation

This article focuses on the development of the political system, political parties and the structure of the Hungarian Parliament between 1990 and 1994 years. We describe the main political forces that formed the parliamentary majority and the coalition in the Hungarian Parliament.

Key words: Hungary, Parliament, political party, democracy, elections.

A rendszerváltás alatt, illetve azt követően a magyar pártpolitikai élet szinte az alapokról épült újjá. Ugyan ismét megjelent a közéletben néhány történelmi, a kommunista hatalomátvétel idején betiltott vagy beolvasztott párt – mint a szociáldemokratáké vagy a kiszgárdáké –, a legnagyobb szerep azonban az új, „rendszerváltó” pártoknak jutott. Emellett számolni kellett az egykori állampárt utódszervezeteivel, kiváltképp a kommunizmustól eltávolodó Magyar Szocialista Párttal. Bár az első szabad választásokon a két nagy egymással konkuráló rendszerváltó szervezet, az Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokrata Szövetség kimagaslott a többi párt közül, az 1990–1998 közötti időszak a magyar pártpolitikai viszonyok jelentős átalakulását hozták magukkal.

A magyar pártrendszerre nagy befolyással voltak a rendszerváltás során – gyakran már a pártok bevonásával – kialakított alkotmányos viszonyok. Ezek közül is a legfontosabb az ún. négyigenes népszavazás volt 1989. november 26-án, amely – többek között – arról is döntött, hogy a köztársasági elnökválasztást az 1990 áprilisában megrendezendő parlamenti választások előtt vagy után tartsák. Ez egyben tulajdonképpen arról is döntött, hogy közvetlen választások vagy parlamenti szavazás útján jelöljék ki a jövő magyar köztársasági elnököket. Míg a népszavazás a másik három kérdésében – amelyek az MSZMP

munkahelyekről történő kivonulásáról, a párt vagyonával való elszámolásról és a Munkásörség feloszlásáról döntött – óriási fölényrel nyertek az „igenek”, addig a köztársasági elnök megválasztásával kapcsolatosan mindössze néhány ezer szavazat volt a különbség a köztársasági elnök parlamenti választásokat követő megválasztását jelentő „igen” szavazatok javára. Ez a szavazás azért is volt jelentős, mert itt kerültek először szembe egymással – még ha nem is markánsan – a rendszerváltó pártok a gyakorlatban is: míg az SZDSZ, a Fidesz, a szociáldemokraták és a kiscgazda párt egyértelműen kiállt az igenek mellett, addig az MDF tartózkodott a népszavazás kapcsán, azzal az indokkal, hogy azon olyan kérdéseket szavaztatnak meg, amelyekről az országgyűlés már döntött, miközben a legfontosabb döntések még nem születtek meg. Emellett az is szerepet játszhatott az MDF magatartásában, hogy a köztársasági elnök közvetlen megválasztása az MSZMP jelöltjének, Pozsgay Imrének kedvezett volna (az állampárt és felbomlása után az MSZP „nem” válasza buzdította híveit ebben a kérdésben), aki – más reformkommunistákhoz hasonlóan – szimpatizált az MDF-fel.¹

Nem véletlen, hogy a másik jelentős ellenzéki szervezet, az SZDSZ ellenezte a közvetlen választást, és ebben partnerre talált a hozzá ekkoriban még közel álló Fideszben. Az igenek győzelme hozzájárult mindkét párt népszerűségének és ismertségének növekedéséhez. Az 1990. évi választásokon az SZDSZ 94, a Fidesz 22 mandátumhoz jutott. Rajtuk kívül négy párt került a parlamentbe, az MDF fölényes győzelmet aratva 165, a Kereszténydemokrata Néppárt 21, az MSZP 33, a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt pedig 44 székert szerzett.² Az MDF a kiscgazdákkal és a kereszténydemokratákkal alakított koalíciós kormányt, amelynek élére Antall József került.

A magyar államnak a kerekasztal-tárgyalásokon kimunkált berendezkedését hosszú időre az MDF–SZDSZ-„paktum” formálta. Az együtt kétharmados többséggel rendelkező két pártot, a választásokon győztes MDF-et és a legerősebb ellenzéki párttá lett SZDSZ-t az vezérelte, hogy „a születő demokratikus intézmények megszilárduljanak és az ország kormányozható legyen”. A paktum politikailag elsősorban az SZDSZ-nek kedvezett, hiszen az MDF beleegyezett az szabaddemokrata Göncz Árpád köztársasági elnökké választásának támogatásába, emellett a legfontosabb médiumok feletti ellenőrzés is a kezükbe került, cserébe csökkentették a kétharmados többséghez kötött törvények számát.

A paktumnak az államberendezkedés kialakításának kérdéskörén túlmenően is jelentős következményei voltak. Az első ezek közül az volt, hogy véglegesen eldőlt a köztársasági

1 Kiss Éva. Magyarország útja a parlamentáris demokrácia felé – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010. – 69-72. old.

2 Szarvas László. Parlamenti képviselők, pártfrakciók 1988-1998 // Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998). I. kötet. – Lajosmizse, 1998. – 326. old.

elnökválasztásról szóló vita. A vesztesek, a közvetlen (nép általi) választás híveinek egy része az MSZP-vel az élen újabb népszavazást kezdeményezett abból a megfontolásból, hogy az országgyűlési választások után az állampolgárok többsége hajlandó lenne a közvetlen, állampolgárok (nép) általi elnökválasztásra szavazni. Az MSZP ezzel akarta megerősíteni egy új, demokratikus értékek iránt elkötelezett párt képét, és kitörni a politikai karanténból. 1990 tavaszára azonban a politikai erő- és érdekviszonyok radikálisan megváltoztak. A közvetlen választás sorsát az 1990. május 2-án bejelentett ún. MDF–SZDSZ-paktum pecsételte meg. Az elnökválasztás módjáról kezdeményezett második népszavazást az országgyűlési választás után, 1990. július 29-én rendezték meg. Az állampolgároknak a következő kérdésre kellett válaszolniuk: „Kívánja-e ön, hogy a köztársasági elnököt közvetlen módon válasszák meg?” A kérdést a következő kommentár egészítette ki: „Igenlő válasszal elutasítja, nemleges válasszal megerősíti az országgyűlésnek ebben a kérdésben már meghozott döntését, mely szerint a köztársasági elnököt az országgyűlés választja.” Az érvényesen leadott szavazatok túlnyomó többsége (85,91 %) igenlő volt, de mivel a szavazáson a jogosultaknak csak 13,91 százaléka vett részt, a népszavazás érvénytelen volt. A népszavazás kudarcával elhárult az akadály a Magyar Köztársaság első elnökének az országgyűlés általi megválasztása elől.¹

Azonban a paktum súlyos következményekkel járt az MDF-re nézve. Az ún. népi-nemzeti irányzat képviselői a párton belül Csurka István alelnök vezetésével egyre erőteljesebben kritizálták a kormányt. Azzal vádolták Antallt, hogy nem teljesítette a választási ígéreteket, meg sem próbálta elérni az államadósság elengedtetését, az SZDSZ-szel kötött paktummal pedig elárulta a párt érdekeit. Csurka István a *Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán* című írásában fogalmazta meg kritikáját, amelyben céltalanként, rögtönzőként, az eseményekkel sodródóként festette le a kormányt, amelyet az SZDSZ által átmentett régi pártnómenklatúra és a mögötte álló nemzetközi tőkés csoportok állandóan kényszerhelyzetbe hoznak, és a paktumnak köszönhetően szinte semmiféle médiamegjelenéssel nem rendelkezik.² Ezt a cikket – mely a Magyar Fórumban jelent meg – követően a párton belül elmérgesedett a viszony. A tisztújító gyűlésen Csurka nem nagy arányban, de alulmaradt Antall Józseffel szemben a pártelnöki címéért folytatott harcban, röviddel ezután pedig, 1993. június 5-én Csurkát kizárták a pártból. A párton belül, elsősorban a népi-nemzeti körökben népszerű politikus hívei és

1 Szabó Pál Csaba. A magyar állam története 1711-2006 – Szeged: JATEPress, 2010. – 328. old.

2 Csurka István. Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán [Elektronikus forrás] – Hozzáférés helye: <https://web.archive.org/web/20021114113758/http://www.miep.hu/csiforum/gondolat1.htm>

korábban kialakított támogatói csoportjai segítségével önálló pártot alapított Magyar Igazság és Élet Pártja néven.¹

Nem egyedül az MDF volt az a párt, amelyik szakadást élt át ebben az időszakban. Az ekkoriban még inkább baloldali, liberális politikát folytató Fideszben – amelyet említett írásában Csurka az SZDSZ-szel együtt keményen ostromozott – is kiéleződtek az ellentétek a vezetésen belül. A Fidesz, bár 1992-ben belépett a Liberális Internacionáléba és választási megállapodást kötött az SZDSZ-szel az 1994-es évre vonatkozóan, Orbán Viktor és Kövér László kezdeményezésére egyre inkább jobbra fordult. Centralizálták a párt működését, az Országos Választmány helyett az Orbán Viktor vezette elnökség vette át a párt irányítását. A párt több elkötelezett liberális tagja, többek között Fodor Gábor és Ungár Klára kilépett a pártból, és lemondott parlamenti mandátumáról.² Fodor és Ungár az SZDSZ-ben folytatta pályafutását, ami jól jellemzi a két párt közötti ideológiai távolság növekedését.

Szakadás állt be a kisebbik kormánypárton, az FKgP-n belül is: a frakció nagy része kiállt a kormány mellett, annak ellenére is, hogy Torgyán József pártelnök és a párt számos befolyásos politikusa elfordult Antalléktól.

A parlamentáris demokrácia első négy évének legnagyobb nyertese némileg ironikus módon éppen az egykori állampárt jogutódja, az MSZP volt. Az SZDSZ politikusai által kezdeményezett Demokratikus Charta segítségével 1991 végére kikerültek abból a politikai karanténból, amelyben pl. az 1990-es népszavazás idején voltak. A Demokratikus Charta az MDF-ben a szabad demokraták által észlelt „tekintélyelvűség” elleni tiltakozás eszköze kívánt lenni.³

Emellett az első kormányzati ciklus idején olyan társadalmi változások kezdődtek meg, amelyek csak egy szűk réteget tettek a rendszerváltás „nyertesévé”, s a középrétegek jelentős csoportjainak szegényedéséhez, társadalmi pozícióik relatív romlásához vezettek, a felső rétegektől való távolodás, a társadalmi egyenlőtlenségek drámai megnövekedése miatt. E folyamatoknak jelentős szerepük volt abban, hogy a régi rendszer szociális biztonságának visszatérésevel kapcsolatos várakozások döntő mértékben meghatározták a választói motivációkat. Az MSZP szavazótáborának több mint kétharmada remélte választott pártjától, hogy képes az előző rendszer pozitív vonásainak visszahozására. Meghatározó volt természetesen az MSZP-s kormány szakértelmével, „igazmondásával”, demokratikus

1 Lengyel László. Ezerkilencszázkilencvenhárom // Magyarország politikai évkönyve 6. évf. 1. sz. – Bp.: 1993. – 55. old.

2 A Fidesz története [Elektronikus forrás] – Hozzáférés helye: <http://archiv.fidesz.hu/index.php?Cikk=60>

3 Bozóki András. A magyar pártok 1991-ben // Magyarország politikai évkönyve 4. évf. 1. sz. – Bp.: 1991. – 127. old.

stílusával kapcsolatos várakozás is,¹ de ezek jelentős részben szintén a korábbi tapasztalatokhoz, a Németh-kormány népszerűségéhez kötődtek, amit az MDF vezette koalíció tevékenysége visszamenőleg méginkább felértékelte. Összességében tehát az MSZP-választók motivációit a múltfelértékelő és kormánykritikai attitűdök túlsúlya, és a jobb jövővel kapcsolatos felfokozott várakozások határozták meg. Ebben a hangulatban a baloldali szavazók kétharmada szavazott az MSZP-re (szemben a négy évvel korábbi egyharmados aránnyal), s az érzelmi-hangulati hatások alapján szavazó labilis többség döntő része is az MSZP-t támogatta: a társadalom előző rendszerrel kapcsolatos attitűdje közeledett a szocialista törzsszavazókéhoz, miközben a Demokratikus Chartában való részvétel azt is bizonyította, hogy az MSZP semmilyen veszélyt nem jelent az alkotmányos berendezkedésre.²

Az MSZP tehát 176-tal növelve mandátumainak számát 209 helyhez jutott a parlamentben, amivel egyedül is kormányzóképes erővé vált. A második helyen az SZDSZ végzett, melynek több mint egymillió szavazattal 69 képviselői széket sikerült szerezni. Ez ugyan mandátumaik negyedének az elvesztését jelentette, de még így sem érte őket olyan súlyos veszteség, mint az MDF-et, amely mindössze 38 képviselőt tudott az Országházba juttatni. A kisgazdák 26, a kereszténydemokraták 22 mandátumot szereztek, míg a Fidesz 20 helyhez jutott. Az MSZP a szabad-demokratákkal léptek koalícióra, ezzel is jelezve, hogy nem áll szándékukban visszatérni az egypárti kormányzás útjára. Az SZDSZ azzal indokolta a nem is oly régen még rivális, sőt az ellenséges rezsimit megtestesítő párttal – hiszen az MSZP a végbement demokratikus átalakulás ellenére is az állampárt jogutódja volt, és részben ennek is köszönhető választási sikerét – való szövetséget, hogy mind demokratikus párt, nem bújhatnak ki a kormányzás felelőssége alól.³

Így 1994-re teljesen átrendeződött a politikai paletta, és megkezdődött azon tendenciák kirajzolódása, melyek az azt követő éveket meghatározták. A Magyar Szocialista Párt kitört az elszigetelődésből, és nemcsak a demokratikus közélet teljes jogú tagjává, de meghatározó szereplőjévé lépett elő. Az SZDSZ ugyan továbbra is a második legnagyobb ellenzéki erő maradt, azonban már megindult azon a lejtőn, mely végül a párt feloszlásához vezetett. A másik nagy rendszerváltó erő, a Magyar Demokrata Fórum felbomlása még gyorsabb volt: kormányzása teljes kudarccal végződött a párt számára, és alapítóinak jelentős része új pártot alapított (1996-ban újabb szakadás ment végbe a pártban, Magyar Demokrata Néppárt néven

1 Bokor Ágnes: Az MSZP-szavazótábor három rétege. // Kurtán–Sándor–Vass (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 1995. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. 532–550. o.

2 Lakner Zoltán. Vázlat az MSZP portréjához [Elektronikus forrás] – Hozzáférés helye: <http://www.hhrf.org/europaiutas/20012/14.htm>

3 Szarvas László. Parlamenti képviselők, pártfrakciók 1988-1998 // Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998). I. kötet. – Lajosmizse, 1998. – 326. old.

vált ki egy csoport). Megkezdődött a Fidesz jobbrtolódása, amely során végül szakított a szabad demokratákkal, és az MDF, FKgP és KDNP felé közeledett. Eme jobbrtolódást az is segítette, hogy a többi jobboldali pártot állandó belső viszályok terhelték, szakadások és az elnökségért folyó harcok tették lehetetlenné számukra a folyamatos építkezést: az MDF-en kívül a kisgazdák és a kereszténydemokraták is több szakadást és pártviszályt éltek meg az 1990-es években. Összegzésként tehát elmondhatjuk, hogy az 1990-1994 közötti periódusban kezdtek kirajzolódni azok az erőviszonyok, amelyek legalábbis 2010-ig meghatározták a magyar pártpolitikai életet.

BIBLIOGRÁFIA:

1. Lakner Zoltán. Vázlat az MSZP portréjához [Elektronikus forrás] // Hozzáférés helye: <http://www.hhrf.org/europaiutas/20012/14.htm>
2. Bokor Ágnes: Az MSZP-szavazótábor három rétege. // Kurtán–Sándor–Vass (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 1995. – Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány – 532–550. old.
3. A Fidesz története. [Elektronikus forrás] // Hozzáférés helye: <http://archiv.fidesz.hu/index.php?Cikk=60>
4. Lengyel László. Ezerkilencszázkilencvenhárom // Magyarország politikai évkönyve 6. évf. 1. sz. – Bp.: 1993. – 50-65. old.
5. Csurka István. Néhány gondolat a rendszerváltozás két esztendeje és az MDF új programja kapcsán [Elektronikus forrás] // Hozzáférés helye: <https://web.archive.org/web/20021114113758/http://www.miep.hu/csiforum/gondolat1.htm>
6. Szarvas László. Parlamenti képviselők, pártfrakciók 1988-1998 // Magyarország évtizedkönyve. A rendszerváltás (1988-1998). I. kötet. – Lajosmizse, 1998. – 324-337. old.
7. Kiss Éva. Magyarország útja a parlamentáris demokrácia felé – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010. – 139 old.
8. Bozóki András. A magyar pártok 1991-ben // Magyarország politikai évkönyve 4. évf. 1. sz. – Bp.: 1991. – 123-131. old.
9. Szabó Pál Csaba. A magyar állam története 1711-2006 – Szeged: JATEPress, 2010. – 448. old

III. Helytörténet (Kárpátalja története)

VASS SZABINA

(5. évfolyamos történelem szakos hallgató)

A PERÉNYI CSALÁD CÍMERHASZNÁLATÁNAK JELLEGZETESSÉGEI, ANNAK HATÁSA KÁRPÁTALJA JELENKORI CÍMEREIRE

Анотація

Родина Перенів являється однією з тих дворянських родин Угорщини, які відігравали значну роль у житті нашого краю. Їхня історія невіддільна від історії Закарпаття. Вони залишили для нас неминучу цінність, якою ми можемо пишатися. В моєму дослідженні я аналізую герби, які були у володінні родини, а також те, у якому вигляді вони залишилися мотивуючи світ сучасної закарпатської геральдики. Перені визначні постаті нашого краю, символи, якими вони користувалися є визначними елементами нашої минулої спадщини, їхнє використання на сьогоднішній день символізуються в пам'ять історичних коренів.

Ключові слова: герб, орнамент шолома, геральдичний щит, лев, комітат Угоча, печатка, орлиний кіготь, землерийка, корона.

Annotation

The Perényi family is one of the noble families of Hungary, which played an important role in the life of our region. Their history is intertwined with the history of Transcarpathia. They have left us with lasting value, something for which we can be proud. This work study their crests and the conservation form in the contemporary Transcarpathian heraldry. The Perényis are eminent personalities of our region, their symbols are famous elements our past, which modern using are symbols of remembrance of the historical roots.

Keywords: crest, helmet ornament, heraldic shield, lion, Ugocsa, seal, eagle claw, harpy, crown.

A Perényi család Kárpátalja leghíresebb nemesi famíliái közé tartozik. Vidékünk azon kiemelkedő személyiségei ők, akik meghatározó szerepet töltöttek be ez ország rész életében,

irányításuk és tevékenységük során valamilyen formában maradandót alkottak számunkra, valami olyan maradandót, amelyre méltán büszkék lehetünk.

Első ismert ősük Dobos János, illetve annak fia, Dobos Orbán, aki 1240-ben II. András királytól adományként kapta az Abaúj vármegyei Perényt. Utódai erről birtokról veszik fel a Perényi nevet. A Perényiek Zsigmond király uralkodása idején (1387–1437) jutnak jelentősebb birtokokhoz Abaúj, Zemplén, Bereg és Ugocsa vármegyékben. Képviselőik a XV–XVI. századra meghatározó szerepre tesznek szert a magyar arisztokrácia köreiben, folyamatosan tagjai a bárók szűk körének, jelentős nagyságú birtokaik mellett különböző országnagyi tisztségeket töltenek be. Perényi Imre nádor révén a Perényiek 1504-től a német-római birodalmi hercegségi címet is viselhették¹. A Perényiekről Feöldy Doby Antal így ír tanulmányában: „*A Perényi-család Magyarország egyik legnevezetesebb ős családja, ... A Perényiek közül került ki egy nádor, egy koronaőr, egy főajtónálló, egy erdélyi vajda, egy főkapitány, egy trónkövetelő, egy főkamarásmester, egy főasztalnok, egy főtárnokmester, két főtábornok, két kuruc tábornok, négy püspök, egy főrendiházi elnök, 34 főispán és 2 székely gróf*”. (1899)²

Nemesi család révén királyi kiváltságként egy-egy vármegye vezető tisztségeit tölthették be, hatalmuk kiterjedt az irányításuk alá eső vidék társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális életének meghatározó kérdéseire, éppen ezért a család hatalmi szimbólumai feltűntek a közhasználatban is.

A heraldika középkori gyors fejlődésének köszönhetően címereikről – amelyeket az általuk kiadott iratok pecsétnyomatai őriztek meg³ – már elég korán, a XIV. századtól kezdődően vannak ismereteink, s ezek az idők távlatából egyre csak gazdagodtak. Viszonylag gazdag a konkrét témával foglalkozó szakirodalom, ezzel kapcsolatban bővebben a Kobály Ilona által közreadott dokumentumgyűjteményben⁴, illetve Zubánics László⁵ és Csízy István¹ tanulmányaiban olvashatunk.

¹ Zubánics László. „Perli-e még a hont más?” Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?. –Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2010. – 260 old.

² Feöldi Doby Antal. Báró Perényi Zsigmond, a magyar nemzet dicső vértanújának élete. –Nagyszőlős, 1899.– 23. old

³ Perényi János címere 1458-ból. – Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei levéltára 14.3. C/3. 3. 138. [Elektronikus változat]. // Hozzáférés módja: <http://digitalisleveltar.nogradarchiv.hu/NMLFiler/imageservice?ID=6028>

I. Lipót magyar király által Perényi János részére kiállított címereslevele. - [Elektronikus változat]. // Hozzáférés módja:

http://kep.adatbazisokonline.hu/apex/f?p=100:17:0:::17:P17_IMG_ID,P26_PRJ_ID,P17_IMG_IDS:443967,93,285570;285571;285572;285573;285574;285575;285576;285577;285578

⁴ Kobály Ilona. A Perényi-család kéziratgyűjteménye a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999. – 181 old.

⁵ Zubánics László. „Perli-e még a hont más?” Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?.–Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2010. – 260 old.

A Perényiek egyike azon nemesi családoknak, amelynek egyelőre nem ismert a címeradományozó levele az 1526-ot követő időszakban, jelképük létezéséről mégis tudunk. A Perényi-család ősi címerében kék színű, kissé kerekített oldalú normann pajzsból átalakult, háromszögű, jobbra dőlt pajzs jelenik meg. A kék mezőben aranszínű leveles korona helyezkedik el, amelyen két vörös saskarom és felfelé álló fekete tollak között természetes emberfej (néhol hárpiafejként említik, s a középkori ember hiedelemvilágára vezetik vissza) látható fekete hajjal és ferde, hosszú, hegyes szakállal. A címerpajzs fölött, a megdőntött pajzs bal felső sarkán a XIV. század végén – a XV. század elején elterjedt csórsisak látható. Az általános heraldikai szokásnak megfelelően sisakdíszként a címerkép szerepel, amelynek színösszeállítása megegyezik a pajzson szereplővel.²

A címerek kedvelt díszítőeleme a pajzs körül többnyire ráncokba szedett lobogókendő, a sisaktakaró (a régebbi szaknyelvben: orrjegy vagy foszlány). A sisaktakaró rendeltetése nem csupán a címer körülvétele és díszítése, leginkább a sisak tetején található csavarok elrejtésére szolgál³. Ez a különböző ábrázolásokon a legkülönbözőbb formákat ölti, esetünkben erősen bevagdalt, levélszerű alakzat, amelynek belső oldala (bélése) vörös, külső része kék színű.

Ezt az ábrázolást tekinthetjük a Perényi-címer alapjának. Azonban a család egyes tagjai udvari tisztségükből kifolyólag több-kevesebb módosítást vagy kiegészítést is eszközölhettek az uralkodótól családi jelvényükön. Ez látható például a Perényi János tárnokmester és Perényi István asztalnokmester sírkövén⁴ ábrázolt címer esetében, amelyen a Luxemburgi Zsigmond által alapított Sárkány-rend mellett több európai lovagrend jelképei is visszaköszönnek. Így mindkét Perényi sírkövén látható az aragóniai Kanna-rend jelképe (I. Ferdinánd aragóniai király adománya), Perényi Jánosén pedig a Lancaster-ház SS-lánca köszön vissza, amelyet valószínűleg V. Henrik angol király adományozott a követségbe érkező főnemesnek.

A jelkép férfiágon, apáról fiúra öröklődött. Több fiúgyermek esetében a családi jelképen indokoltá vált bizonyos változtatások/kiegészítések eszközlése. Ennek folytán a család egyes ágainak egymástól való megkülönböztetése végett kiegészítő elemek jelentek meg⁵. Nem ritka esetben a családba bekerülő nők, a saját családi címereiket beépítették férjük családjáéba, ugyanakkor ki is vehettek részelemeket abból. Ezen változtatások során az idők folyamán a hárpiafejes címerből hasított, négyelt jelkép jött létre. Ennek két változatát

¹ Csízi István. A királyi Magyarország főnemesi családjainak címerváltozatai a 16-17. században (Doktori disszertáció—ELTE–BTK).–Budapest, 2012. – 263. old.

² Kobály Ilona. A Perényi-család kéziratgyűjteménye a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999.– 204. old.

³ Bertényi Iván (szerk). A történelem segédtudományai.–Budapest: Osiris Kiadó, 2006.–234. old.

⁴ Papp Klára. A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok.–Debrecen, 2013.– 19. old.

⁵ Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 9. kötet. –Pest, 1862.- 233. old.

ismerjük. Az első esetén az 1. és 4. negyedben az ősi családi motívum címerképe szerepel, míg a 2. és 3. részletben jobbra forduló vörös mezőben koronázott, ágaskodó, nyelvét kiöltő (fegyverzett) arany oroszlán látható. A másik ehhez hasonló címerábrázoláson – amely többek között a nagyszülősi Perényi-kastély falát is díszíti – a fő helyen már az ősi motívum nem szerepel, helyére, az 1. és 4. negyedbe, aranyleveles koronán álló, koronázott, szárnyas habléány került, amely egyes történészek szerint a hárpiafejhez hasonló, az emberi misztikus hitre visszavezethető jelentéssel bír (valószínűleg a hanyatló heraldika korszakában alakult át a szárnyas-karmos férfifej koronás hárpiaivá).

Ez a címerábrázolás tűnik vissza Perényi Imre nádori pecsétjén is, amelynek címerpajzsának első és negyedik mezejében a régi családi jelkép – a lebegő koronán lévő szárnyas férfifej –, a második és harmadik mezőben pedig a bővítmény, az ágaskodó oroszlán látható¹. A nádori jelkép különlegessége, hogy a család történetében először, a királyi címerhez hasonlóan a címerpajzs mögött pajzstartó gyanánt egy angyal jelenik meg,

Az apai hagyományokat követve Perényi Péter, Temes és Abaúj vármegye ispánja, a Szent Korona őre is a sasszárnyak közül előbukkanó emberfejet használta címere 1. és 4. negyedében, míg a 2 és 3.-ban ágaskodó oroszlánt szerepeltetett. Esetében az lehet érdekes, hogy az általa korábban használt címeres pecsétben még nem, a későbbiben viszont már szerepel az angyal, mint pajzstartó. Erre logikus magyarázattal nem rendelkezünk, hacsak nem a korábbi időkből ránk maradt jelképek rossz állapotának tulajdonítjuk a hiányt. A koronaőr 1548-ból ránk maradt pecsétjének címerábrázolását a kutatók nem tudják mivel magyarázni, ugyanis a családi jelképen az alakok mindegyike jobbra fordul, a központi motívumként egy, a szárnyait kiterjesztő madár, talán emberfejű madáralak látható².

Fia, Perényi Gábor (a terebesi, vagy nádori ág utolsó leszármazottja) legkorábbra datálható címere egy jobbra forduló, lebegő, leginkább madárra hasonlító alakot ábrázol. Használta viszont a családi szimbólumot is, csak esetében az általánosan elfogadott mezőbeosztás felcserélődött: a szárnyas emberfej a 2-3. mezőbe, az ágaskodó, lépő oroszlán az 1-4. mezőkbe került. Az ilyenfajta ábrázolás sajátossága továbbá az, hogy a pajzstartóként szereplő angyal képe is változáson megy át. Ez esetben deréktól felfelé, tehát növekvő formában jelenik meg a motívum, az okból, hogy az a pajzs két felső szélénél elhelyezkedő be, tehát az angyal felé forduló sisakot tart. A harmadik, Perényi Gáborhoz köthető ránk maradt pecsétlenyomat különlegessége pedig az, hogy a rajta olvasható monogram szerint az

¹ Bárczay Oszkár. A heraldika kézikönyve.–Budapest: Magyar Tudományos Akadémia kiadványa, 1897.–243. old.

² Csízi István. A királyi Magyarország főnemesi családjainak címerváltozatai a 16-17. században (Doktori disszertáció – ELTE–BTK).–Budapest, 2012.–264. old.

nem Abaúj vármegye főispánja számára készült, hanem azt apjától, Perényi Péter koronaőről örökölte¹.

A nyalábi, vagy bárói ágról fennmaradt címeres emlékeket a kutatók egyszerűbbeknek tulajdonítják a nádoriakénál. Kezdetben itt csak magát a család ősi jelképét, a szárnyak közül kiemelkedő emberfejet alkalmazták. A XVII. századra viszont ez az alak változáson megy keresztül: a fej vonalai finomodnak, így a szárnyakkal való ábrázolás összefüggéséből leginkább angyalarcra hasonlító képi megjelenítés lesz; a hosszú hajból pedig farok, amihez test is járul. Ezáltal létrejön egy furcsa lény, amely a különböző ábrázolásokban hol hárpia, hol madár, hol habléány képét veszi fel. Az effajta megjelenítés elsőként az 1620-as években tűnik fel Perényi (III.) Ferenc és Perényi (II.) György pecsétjein. Ez előtt, s ezzel párhuzamosan még rengeteg címerkép él a Perényiek körében a régi emberfejtől (IV. Gábor), a madáralaktól (Perényi Erzsébet és Judit) egészen a négyelt címerig (Perényi Zsófia, Perényi III. Ferenc).²

Perényi János, Ugocsa vármegye főispánja és utódai 1688. június 10-én magyar királyi titkos pecséttel ellátott címeres levelet kaptak I. Lipót királytól. Az oklevélen szereplő címerábrázolás egy egyenes helyzetben álló csücsköstalpú pajzs, amelyen címeralkként egy magyar vitéz vezet egy hátrakötött kezű török férfit. A pajzs alapszíne kék, amelyhez a talpuk alatt elhelyezkedő föld szimbolizálásaként zöldet alkalmaztak. Az effajta vitéz-fogoly ábrázolás a nemesi heraldika kedvelt címerképe, hisz ily módon a pajzson a címernyerő harcos alakja és a hőscselekedete is megnyilvánulhat, amellyel a királyi kegyet sikerült elnyernie³. Az ábrázolás mintha egy pillanatképet rögzítene, a teljes emberi alakok láthatóak, melyek megjelenésükben, viseletükben tökéletesen ábrázolják korukat és nemzeti hovatartozásukat. A címerpajzs fölött, közepén egy bemélyedésbe van elhelyezve a pántos sisak, amelynek tetejét korona díszíti. A sisaktakaró arany-kék, ill. vörös-fekete színekben váltakozik. A sisakdísz ebben az esetben nem egyezik meg tökéletesen a címerképpel, de (a kardot tartó jobbkar) szorosan kapcsolódik hozzá. A királyi ajándék viselésére Perényi János, s annak gyermekei voltak jogosultak. A főispán viszont fiú utódot nem hagyott hátra, így a királyi adomány rövid idő múlva eltűnt a használatból.

A fent felsoroltak mellett a XVII. században már vitathatatlanul jelen volt a vágott, 1. és 4. negyedében habléányt, 2. és 3. mezejében ágaskodó oroszlánt tartalmazó pajzsegyüttes, amelynek bizonyítéka a nagyszülősi Perényi-kastély főhomlokzatán található családi címer. A

¹U. o.–167. old.

²U. o.–168. old.

³ I. Lipót magyar király által Perényi János részére kiállított címereslevele. - [Elektronikus változat] // Hozzáférés módja: http://kep.adatbazisokonline.hu/apex/f?p=100:17:0:::17:P17_IMG_ID,P26_PRJ_ID,P17_IMG_IDS:443967,93,285570;285571;285572;285573;285574;285575;285576;285577;285578

XVI. század közepén keletkezett épület barokk stílusúvá való alakítására, s emelettel való bővítésére a XVII. század során került sor.¹ Minden bizonnyal ekkor helyezhették el a jelképet is a kastély falán.

A heraldikusok meggyőződése szerint az általános címerhasználatban megfigyelhető, hogy a címertulajdonosok az előkelőbb, általuk többre becsült jelképet az 1. és a 4., míg a kevésbé megbecsült elemet a 2. és 3. mezőbe helyezik². Ennek ellenére a jelenkori kárpátaljai címerhasználatban az utóbb említett mezőkben szereplő ágaskodó, nyelvet öltögető (fegyverzett) koronás oroszlánok maradtak fenn, mint a Perényieket jelképező szimbólum.

Ez volt jelen a mindenkori Ugocsa vármegye címerében, s ez az ábrázolás köszön vissza Nagyszőlős város, illetve a Nagyszőlősi járás címerében is. A vármegye 1715-ben kapott címert III. Károly királytól, amelynek címerpajzsán szereplő motívumok majdnem teljesen egészében megegyeznek a mai Nagyszőlősi járás heraldikai sajátosságaival. Köriratként a következő szöveg szerepelt: „SIGILLVM COMITATVS DE VGOCHA”. Ez II. József reformjai kapcsán kényszerült változásra, aki a közigazgatásban végrehajtott átszervezés során egyesítette Bereg és Ugocsa megyéket, ezáltal megváltoztatva a törvényhatósági pecsétet. A pecsét szélére a következő latin nyelvű felirat került: „COMITATUS BEREGH ET UGOCSA UNITY”, a pecsétmezőbe pedig Magyarország címere zárt koronával fedve, az alsó felében a kiadás évszáma: 1786. E reformok viszont, csakúgy, mint II. József legtöbb újítása rövid életűre sikeredtek. A császár 1790-ben bekövetkezett halálát követően a törvényhatóságok visszatértek régi gyakorlatukhoz. A reformkorban a magyarországi vármegyék, köztük Ugocsa is (1837), megújították címerhasználatukat, némelyikben változásokat eszközöltek. A legkisebb vármegye 1837-ben V. Ferdinándtól kapott pecsétje a magyar nyelvű körirat által újult meg (UGOTSA VÁRMEGYE’ PETSÉTJE.1837.), formai és motívumbeli jellegzetességei változatlanok maradtak³.

A Nagyszőlősi járás 2007-ben fogadta el a Kész Barnabás salánki történelemtanár által benyújtott címertervezetet, amely során a régi motívumok felelevenítésére törekedtek. A járás jelképe egy kerek talpú, arannyal szegélyezett negyedelt pajzs, boglárpajzzsal. Az arany szegély 23 arany makkal díszített. Az első, ezüst mezőben zöld száron zöld leveles zöld szőlőfürt függ, a második, kék mezőben jobbharántosan állított ezüst hal, a harmadik, kék mezőben zöld szárú, zöld levelű arany makk látható. A negyedik, ezüst mezőben ugyancsak

¹ Keresztény Balázs. A Perényiek és Báró Perényi Zsigmond élete, emléke Ugocsában. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2000.-87. old.

² Bertényi Iván (szerk). A történelem segédtudományai.–Budapest: Osiris Kiadó, 2006.–236. old.

³ Pál-Antal Sándor. Az erdélyi és partiumi vármegyék címeres pecsétjei.– Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. XI. Nyíregyháza, 1995. – 273-275. old.

jobbharántosan elfordult fekete rák, a Batár-patak legendás rákja helyezkedik el. A boglárpajzs középső, vörös mezejében pedig a Perényi család címere, az arany oroszlán ágaskodik. A háttér vörös színe a jólétet szimbolizálja. A címerpajzs fölött két zöld levelű, vörös szirmú heraldikai rózsza és közöttük egy ezüst heraldikai liliom lebeg¹.

A járási központ, Nagyszőlős címere is ezeket a jellegzetes motívumokat ábrázolja. Ez azonban nem mindig volt így. Taracközi Ljudmilla, a Nagyszőlősi Történelmi Múzeum igazgatója a város heraldikai múltjára nézve három történelmi címet különít el annak életében párhuzamosan a kárpátaljai címerhasználat fejlődésével és fejlettségével. A legkorábbi jelkép, melyet a korai heraldika periódusába sorol ezüst háttérben három zöld szőlőlevelet és közöttük aranyszínű szőlőfürtöket ábrázol.

A késői heraldikus korban – amely vidékünkön a XVIII–XX. századra tehető – a jelkép központi motívuma, a szőlőfürt megmarad, de a jelkép mégis sokban módosult. A XIX. században elterjedt ábrázolás központi szimbóluma egy szőlőtermesztő munkás, a korra jellemző öltözetben, aki jobbában három fürtöt tart munkája gyümölcséből. Ezüstsínű ruhát visel, kék köténnyel, kezében zöld színű levelek között helyezkedik el a szőlő, s mindezt arany háttér veszi körül.

1908-ban az előzőhöz képest, kisebb változás történt, ám a jelkép központi tematikája nem változott. A szőlőtermesztő képében ez esetben egy magyar huszár tűnik fel, aki kezében egy hatalmas gerezd szőlőt tart. Ez az ábrázolás látható a város 1920–1930-as pecsétjén.²

A ma is használt jelképet 1990. szeptember 26-án, a XXI. összehívású Nagyszőlősi Városi Tanács 3. ülészakán hagyták jóvá. A határozat értelmében a jelkép motívumait a történelmi Ugocsa címerének szimbólumaihoz igazították, némi testreszabással.

A járási központ, Nagyszőlős jelenlegi címere a fent leírt járási jelképtől mindössze a színösszeállításban különbözik, s hogy a szegély (ezüst) nem tartalmaz makkokat. Ez esetben az 1. negyed alapszíne a világoskék, benne a szőlőfürt szára és levelei zöldek, a gyümölcs maga pedig aranyszínű. A 2. negyed az 1.-nél sötétebb kék alapszínében jobbharántosan elfordult arany hal helyezkedik el, a 3. negyed sötétkék mezejében pedig aranyszínű, néhol zöld, ill. fekete színnel gazdagított makk látható. A 4. negyed, ill. a középben elhelyezkedő Perényi-címer változatlan³.

A jelkép kialakítása során a heraldikai szabályoknak megfelelően a vezetőség figyelembe vette, hogy a választott motívumegyüttesnek egyidejűleg fontos szimbolizálnia a

¹ F. Zs. A Nagyszőlősi járás új címere és zászlaja. // Kárpátalja.- № 335, 2007.-[Elektronikus változat] // Hozzáférés módja: <http://www.karpataljalap.net/?q=2007/06/15/nagyszolosi-jaras-uj-cimere-es-zaszlaja>

² Людмила Тороцкезі. Символіка закарпатської Виноградівщини // Закарпаття онлайн, 2007.- [Elektronikus változat].- Hozzáférés módja: <http://zakarpattya.net.ua/News/8295-Symvolika-zakarpatskoi-Vynohradivshchyny>

³ Мариконь Б. Геральдика Закарпаття. Герби і печатки міст, сіл та селищ.– Ужгород, 210. – 88-90. с.

járás jellegzetességeit és érdekességeit, gazdagságát, tükröznie nevének eredetét, s a terület történelmi múltjára irányítania a figyelmet. Ennek megfelelően a Perényi címer oroszlánmotívuma azért maradhatott meg az erősödő ukrán nacionalizmus közepette is a választott jelkép középpontjában, mert az a történelem során szervesen összefonódott a várossal, és a vármegyével is, amelynek mai közigazgatási megnevezését a fennálló hatalom Nagyszőlősi járásra változtatta. A Perényi-családnak a XV. századtól meghatározó szerepe volt a városban, s magában a vármegyében is, kihatással voltak annak fejlődésére, politikai irányultságára, világnézetére. Több évszázadon keresztül a család egy-egy jeles képviselője irányította a vidéket, töltött be vezető pozíciót annak életében. A Perényiek kitörölhetetlené váltak Nagyszőlős vidékének történelméből. Erre emlékezve tartotta meg, s elevenítette fel a járás szimbólumában Ugocsa-megye leghíresebb nemesi famíliájának hagyatékát.

BIBLIOGRÁFIA:

Források:

1. I. Lipót magyar király által Perényi János részére kiállított címereslevele.-[Elektronikus változat].- Hozzáférés módja: http://kep.adatbazisokononline.hu/apex/f?p=100:17:0:::17:P17_IMGP_ID,P26_PRJ_ID,P17_IMG_IDS:443967,93,285570;285571;285572;285573;285574;285575;285576;285577;285578
2. Perényi János címere 1458-ból.– Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei levéltára 14.3. C/3. 3. 138. – [Elektronikus változat]. – Hozzáférés módja: <http://digitalisleveletar.nogradarchiv.hu/NMLFiler/imageservice?ID=6028>

Szakirodalom:

3. Bárczay Oszkár. A heraldika kézikönyve.–Budapest: Magyar Tudományos Akadémia kiadványa, 1897.–243. old.
4. Bertényi Iván (szerk). A történelem segédtudományai.–Budapest: Osiris Kiadó, 2006.–320 old.
5. Csízi István. A királyi Magyarország főnemesi családjainak címerváltozatai a 16-17. században (Doktori disszertáció — ELTE–BTK).–Budapest, 2012.–263 old.
6. F. Zs. A Nagyszőlősi járás új címere és zászlaja. // Kárpátalja.- № 335, 2007. – [Elektronikus változat]. – Hozzáférés módja: <http://www.karpataljalap.net/?q=2007/06/15/nagyszolosi-jaras-uj-cimere-es-zaszlaja>
7. Feöldy Doby Antal. Báró Perényi Zsigmond, a magyar nemzet dicső vértanújának élete. – Nagyszőlős, 1899.–236 old.

8. Keresztény Balázs. A Perényiek és Báró Perényi Zsigmond élete, emléke Ugocsában. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2000.–153 old.
9. Kobály Ilona. A Perényi-család kézírathagyatéka a Kárpátaljai Honismereti Múzeumban. – Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1999.– 205 old.
10. Nagy Iván. Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. kötet.–Pest, 1862.–6500 old.
11. Papp Klára. A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok.–Debrecen, 2013.– 335 old.
12. Pál-Antal Sándor. Az erdélyi és partiumi vármegyék címeres pecsétjei.– Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv. XI. Nyíregyháza, 1995. – 269–304. old.
13. Zubánics László. „Perli-e még a hont más?” Ezer évig tényleg nem volt itt semmi? Vagy mégis?. –Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010. – 260 old.
14. Людмила Тороцкезі. Символіка закарпатської Виноградівщини // Закарпаття онлайн, 2007. – [Elektronikus változat]. – Hozzáférés módja: <http://zakarpattya.net.ua/News/8295-Symbolika-zakarpatskoi-Vynohradivshchyny>
15. Мариконь Б. Геральдика Закарпаття. Герби і печатки міст, сіл та селищ.– Ужгород, 210. – 280 с.
16. Füzérd történelme. – [Elektronikus változat]. – Hozzáférés módja: <http://www.fuzertortenelme.hu/VAR/8120.php>

BIMBA BRIGITTA

(4. évfolyamos történelem szakos hallgató)

A „MALENYKIJ ROBOT” KÁRPÁTALJÁN

Анотація

Епоху введення комуністичного режиму 1944 р. вважають одним з найтрагічніших подій у житті угорців на Закарпатті. Наслідки цього відбилися на подальшому житті та розвитку усіх наступних поколінь. Вираз "маленький робот" походить від російсько "маленькая работа" означає нетривалу роботу. Ці два слова стали в свідомості угорців синонімом масових репресій, багатолітнім примусовим роботам у таборах Радянського Союзу. На Закарпатті керівництво союзу діяло в двох напрямках. На першому, на плані дипломатичних стосунків закарпатцям дали обіцянку на відновлення колишніх кордонів Чехословаччини. На другому, незалежно від дипломатичних, на тлі армії та партійній лінії, включаючи таємні служби безпеки підготовували ґрунт для окупації Закарпаття. Населення обманювали трьохденного роботою, нібито для розчищення завалів, для відновлення порядку, а насправді вони використовували людський труд, за який не треба було платити. Цими діями сприяли розвитку економіки Радянського Союзу, яка була в руїнах, вичистили територію від сильних потенційних виборців - чоловіків, тим самим створили сприятливі умови для приєднати Карпатського України до Радянської України.

Ключові поняття: приказ № 0036, Військова рада 4-го Українського фронту, примусова праця, Свалява, Дупко Юрій, меморіальний марш, компенсація, депортація, Радянська система.

Annotation

The start of the soviet regime in 1944 is one of the most tragic historic periods in the life of the Hungarian ethnic minority living in Transcarpathia. That period continues to affect the life of this ethnic group even today. The term „malenkiy robot” comes from the Russian expression "маленькая работа” and means 'a little work'. This term is synonymous in the public knowledge with the mass deportation and forced labour of the civilian inhabitants, which lasted for years. In Transcarpathia the soviet leaders played a double game. In official diplomacy and propaganda they made empty promises of restoring the former Czech – Slovakian state borders. On the military and party level, with the participation of the security agencies they made preparations towards the soviet occupation of Transcarpathia. The

civilians were told that manpower is needed to restore the ruins left by the recent war. But in the background the leaders were happy to obtain free workforce which was very useful for the ruined soviet economy. Another reason for the deportation was that they could clean the area from the men, who could take part at elections and/or resist the plan of merging Subcarpathia with Soviet Ukraine.

Key words: command number 0036, of the Military Council of the 4th Ukrainian Front, forced labour, Szolyva, Dupka György, memorial march, compensation, deportation, Soviet regime.

A XX. század első felében Kárpátalja hovatartozásának kérdése központi eleme volt a szovjet és csehszlovák politikának. Kárpátalja megszerzése vonatkozásában a szovjet vezetés két szálon futatta az eseményeket. Az egyik a hivatalos diplomácia szintjén, elvi ígéreteket tettek az egykori csehszlovák határok visszaállítására. A másik szinten, az ettől független katonai és pártvonalon, a biztonsági szervek bekapcsolásával előkészületeket tett Kárpátalja szovjet megszállására. A szovjet kormánynak ez a szándéka már 1943 nyarán körvonalazódni látszott, amikor Molotov szovjet külügyi népbiztos a következőket írta A. C. Kerrhez a moszkvai brit nagykövethez: *„A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, melyet Magyarország Németországnak nyújtott ... a felelősséget nem csak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb vagy nagyobb mértékben a magyar népnek is.”*¹

1944 végén, a hadi események végeztével, a front továbbvonulásával és a fegyverek elhallgatásával a kárpátaljai magyarság és a régióban élő német nemzetiség számára nem a béke és a nyugalom időszaka következett, hanem további, még keményebb megpróbáltatásokkal kellett szembenézniük. A kollektív bűnösség elve alapján bűnös nemzetnek nyilvánított magyar és német etnikum tízezrei számára a vesztes világháború következménye deportálások, kényszermunka volt.

Az 1944-es magyar és német lakosságot érintő deportálások kapcsán első helyen a témával behatóan foglalkozó Dupka György munkáit kell megemlítenem, közülük is kiemelkedik *„A „malenykij robot” dokumentumokban*² című gyűjtemény, amelyben magyar nyelven is közli azokat a dokumentumokat, amelyeket 2012-ben Alekszej Korszun történésszel közösen kiadott, közel 800 oldalas forráskiadványukban megjelentettek³. A kötet révén első kézből ismerkedhetünk meg a 4. Ukrán Front, az NKDVD, a SZMERS, és más

¹ Brenzovics László. Emlékkönyv a „malenykij robot” kárpátaljai áldozatairól 1944 – 2014. – 3. old.

² Alekszej Korszun – Dupka György. A „malenykij robot” dokumentumokban. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1997. – 162 old.

³ О.М. Корсун, Ю.Ю. Дупко. Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944 – 1955 рр. – Ужгород: «Карпати», 2012. – 778 С.

belügyi alakulatoknak a kárpátaljai lakossággal szemben alkalmazott megtorló intézkedéseivel. Dupka György „*A mi golgotánk*”¹ című munkájában (amely több éves kutatómunka eredményeként született meg) kifejti: a téma a kárpátaljai magyarság egyetlen tagját sem hagyhatja közönyösen, legyen közvetlenül vagy □”csak”□ közvetve érintett az eseményekben. A mi Golgotánk két, egymástól elkülöníthető részre osztható. Az első rész (A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben) a történelmi események menetére teszi a hangsúlyt, míg a másodikban (A kárpátaljai magyarság veszteséglistája települési emlékműveken és a szolyvai siratófalán) részletes leírást kapunk annak a 137 településnek a személyi veszteségéről, amelyeket érintettek az 1944–46-os elhurcolások.

A téma kutatásának történelmi keretét a Fedinec Csilla és Vehet Mikola által szerkesztett *Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra*² című művet használtuk, amely nagypolitikai kitekintéssel helyezi el Kárpátalját a csehszlovák és szovjet politika szövevényes rendszerében.

A témának egy vizsgált tájegységhez (esetünkben a beregszászi járási Bátyú nagyközséghez) való konkrét kapcsolásához felhasználtuk az oral history kategóriájába tartozó visszaemlékezéseket, amelyeket az utolsó órában mélyinterjúk formájában gyűjtöttek össze. Jelentős gyűjtőmunkát végzett Bátyú esetében Bagu Balázs³ magyartanár, illetve hasonló gyűjtés végzett Técsőn Szoboszlay Mónika⁴.

A Vörös Hadsereg által elfoglalt Kárpátalja szovjetizálásának, a magyarok és a németek elhurcolásának projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által valósult meg. 1944. november 12-én ülésezett a Kárpátalját megszálló 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa, amelyen meghozták az akkor még szigorúan titkos 0036. számú parancsot, amelyben elrendelték, hogy: „*A front mögöttes területén a német és a magyar hadsereg számos katonája és tisztje telepedett meg, akik jelenleg Kárpát-Ukrajna felszabadított területének településein élnek. Egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek laknak, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani.*”⁵

A parancsot 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében. A kiadott 0036. sz. rendelethez mellékeltek a „városparancsnokság 2. számú

¹ Dupka György. *A mi golgotánk*. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2012. – 376 old.

² Fedinec Csilla, Vehes Mikola. *Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra*. – Budapest: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft, 2010. – 640 old.

³ Bagu Balázs. *Életutak*. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2004. – 159. old.

⁴ Szoboszlay Mónika. *Mementó*. – Técső: Magánkiadás, 2000. – 111. old.

⁵ О.М. Корсун, Ю.Ю. Дупко. Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944 – 1955 pp.- 55. С.

parancsát”, szintén 1944. november 13-i keltezéssel. Az akciót gyorsan és körültekintően hajtották végre. A parancsot magyar nyelvre is lefordították és az ungvári Miravcsik-féle nyomdában több száz példányban nyomtatták ki.

Kicsit később, 1944. november 26-án a munkácsi városi filmszínházban került sor „Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusára”, amelyen kiáltványt fogadott el Kárpátontúli Ukrajnának az Ukrán SZSZK-val történő újraegyesítéséről¹.

Annak érdekében, hogy az emberek összegyűjtését zökkenőmentesen lehessen végrehajtani, a leendő áldozatok kövessék a végrehajtó szervek utasításait és ellenállásra még csak ne is gondoljanak, a szovjet hatóságok a félrevezetés számos eszközét alkalmazták. Több településen a lakosság összegyűjtése már a parancs kihirdetése előtt megkezdődött. Parancsra, fenyegetésre eleinte nem is volt szükség. Közvetlenül a front elvonulása után kihasználva az emberek vágyát a háború utáni békés élet megindítására és az újjáépítésre, több faluban önkéntes munkásokat toboroztak háromnapos közmunkára. A mindössze három napig tartó jóvátételi, helyreállító munka volt a magarázat, ezért aztán a „kis munka”, vagy a „malenykij robot” meggyökeresedett a közhasználatban is. Egyes településeken a „három napos munkára” indulókat ünnepélyesen elbúcsúztatták: dobszóval, a hatósági személyek mellett papok beszédeivel.

Nagy András visszaemlékezése szerint Tiszapéterfalván: „*Kidobolták a faluban, hogy hát 18-tól 50 évig minden ember azonnal jelentkezzen háromnapos munkára és háromnapos étellel meg takaróval. De nem is egyszer dobolták ki, hanem minden órában dobolták reggeltől estig, és méghozzá úgy dobolták, hogy aki nem jelentkezik, kiirtják mindenféle familiáját.*”². Több helyen alkalmazták a megfélemlítés eszközeit: Ungváron az oszlopokra kiragasztott felhívásban az állt, hogy 18–50 éves korig minden férfi köteles jelentkezni regisztrálás végett, különben haditörvényszék elé állítják.

Sok településen igazolás átvételének indokával gyűjtötték össze az embereket, amely igazolás feljogosította őket a szabad költözkedésre a Vörös Hadsereg által „felszabadított” területen. Akik november 16-án benyújtották igazolványaikat – azt gondolva, hogy csak egyszerű nyilvántartásba vételről van szó – november 18-án azért jelentek meg a hivatalos helyeken, hogy megkapják okmányaikat. Természetesen hazamenni a személyes holmijaiért, ételért, vagy azért, hogy búcsút vegyenek hozzátartozóiktól már nem volt lehetőségük³. Azokat a személyeket, akik szlováknak vagy ruszinnak vallották magukat,

¹ Омелян Довганич. Так ламалися долі репресованих закарпатців. – 184. С.

² Dupka György. Élő történelem. – 6. old.

³ Bakura Sándor, Dupka György. „Otthon a könny is édes”. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec – medencében. - 36. old.

hazaengedték¹. Az elhurcolás alól felmentést jelentett, ha valaki önszántából szláv nemzetiségűnek vallotta magát, vagy aki pravoszlávnak vagy görög katolikusnak tünete fel magát. Néhányan görög katolikus magyarként, minimális szláv nyelvtudással önkéntesen beléphetett a Vörös Hadseregbe, vagy aki igazoltan baloldali érzelmű volt, s kommunistának vallotta magát, felvételt nyerhetett a helyi pártszervezetbe. Aki pedig minimális cseh vagy szlovák nyelvtudással rendelkezett beléphetett a cseh légióba².

A lakossággal sikerült elhítenni a három napos, háború utáni újjáépítés meséjét, a háttérben azonban az ingyen munkaerő felhasználásának szándéka rejlett, amely egyrészt jól jött a romokban heverő szovjet gazdaságnak, másrészt megtisztították a területet a választóképes és erőteljes férfi lakosságtól, hogy Zakarpatszka-Ukrajnát nyugodt körülmények között Szovjet-Ukrajnához csatolhassák.

Kárpátalja területén nem léteztek hadifogolytáborok, működtek viszont hadifogolyátvevőhelyek, amelyeket különböző mértékben töltöttek fel. Ilyen átvevőhely működött Perecsnyen, Huszton, illetve Szolyván. A hadifoglyok átvevőhelyei és a gyűjtőtáborok a front lágerrendszerét alkották, amelynek Szamborban volt a központja. A kárpátaljai táborok közül a 2. számot viselő szolyvai gyűjtőhely játszott a főszerepet: a begyűjtött személyek többségét ide hozták és innen vitték tovább. A második jelentkezés után az embereket Szolyvára meneteltették, ahol embertelen körülmények között egy-két hónapot tartózkodtak. Az útközbeni szökések és halálozások miatt sokakat az utakról csaptak a menetelő hadifogolykonvojokba, mivel a folyók összegyűjtésénél általában egy bizonyos előre meghatározott létszámot kellett teljesíteni, amit nagyon szigorúan ellenőriztek.

Szolyva a kárpátaljai magyar férfilakosság tragikus pusztulásának szomorú állomása. A láger alapját az egykori 2. magyar hegyivadász zászlóalj laktanyája képezte, amely Kárpátalja 1939-es visszafoglalása után épült³. Az örök kegyetlenül bántak a foglyokkal, erről Csoma Endre barkaszói elhurcolt fia így emlékezett vissza: *”Apámnak volt egy medvebőr bőrkabátja, amit Szolyván az örök rögtön lehúztak róla, az aranyfogát kiütötték és hadifogoly lett belőle, pedig mondom sose volt magyar katona”*⁴. A kórháznak nevezett intézmény igazi halálgyár volt. Tudni kell, hogy a láger működésének első napjaiban-heteiben a betegeket a kisváros kórházába vitték, amely hamar betelt. A láger területén egy kisebb helyiségben fogadott az egykori zsidó munkaszolgálatos láger orvos. Egy tű jutott az egész táborra, amellyel beoltotta a betegeket, ezért sok volt a daganatos megbetegedés, aratott a flekktífusz⁵.

¹ Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra. - 249. old.

² Dupka György. A mi golgotánk. – 148. old.

³ Szoboszlai Mónika. Mementó. – 28 – 29. old.

⁴ Csoma Sándor, Bányu, 2014. február 6.

⁵ Dupka György. Élő történelem. – 38. old.

Gyógyszerek nem voltak, a betegeket nem fürdették, még csak nem is mosdatták, a ruhájukat nem cserélték. Kezet mosni, mosakodni legfeljebb hóval lehetett az udvaron. Az épületek a háborút épségben megúszták, az ajtókat és ablakokat be lehetett zárni, ám a fűtés, világítás, vízvezeték és csatornázás nem működött. A foglyok többnyire padlón feküdtek. Az egykor Szent Imre nevére felszentelt kápolna egy 2x2 méteres helyiség volt, de szinte sohasem lehetett üresen látni: legtöbbször két-három fogoly imádkozott benne. Valószínűleg itt született a kárpátaljai magyarság – különösen a túlélők – körében a legismertebb lágerima: *„Ezer fogoly küldi imáját az égbe,/ Hallgasd hát meg uram kérésünket végre./Könyörögve kérünk, segíts haza minket,/Bűneiben szenvedő fogoly népeidet.”*¹ Ami az étellemezést illeti, 8–10 ember kapott napi egy kenyeret, egy kevés bablét, néha szárított halat. *„Reggel jött az első étel: bablé ízes faggyúval./ Változtatva van estére: ugyanaz csak paszullyal”*. Az akasztófahumorral teli vers 1944. november 27-én keletkezett Szolyván, s a nagypaládi túlélők körében vált ismertté². A halottak eltemetése a foglyok feladata volt: jeltelen tömegsírokba kellett behányaniuk társaik dermedt holttestét.

A szolyvai láger történetében egyedi és felbecsülhetetlenül fontos jelenség volt az otthonmaradt hozzátartozóktól a lágerbe bejuttatott csomag. Amikor az otthoniak megtudták, hogy szeretteik Szolyván vannak, megindult a kálvária-járás: télvíz idején gyalogosan, hátukon batyuval, anyák, feleségek és nővérek sokasága sietett Szolyvára, hogy láthassa hozzátartozóját és eleséget vigyen neki. A hosszú, nem egyszer 60 km-es úton az élelem kővé fagyott, de így is életet mentett. Sokan, ha csak pár percre is, de viszontláthatták férjeiket, fiaikat. Id. Hajdú István visszaemlékezése szerint, nem mindenkinek volt ilyen szerencséje: *„Három ráti férfi után eljött januárban már az édesapja, akkorra megtudták, hogy Szolyván vagyunk, és hoztak nekik élelmet. Mind a három édesapa hatvan év feletti volt, ráadásul az egyik félkezű, a másik is megsebesült az I. világháborúban, de őket is bevágták közénk”*³. A láger 1944. december 14-től január 1-ig a járványok miatt vesztegár alatt volt. Aki túlélte, annak vonatra kellett szállnia – „bevagonírozták”, az életerősebbeket pedig gyalogmenetben indították neki a Kárpátoknak. Több ezer ember lelte itt a halálát, és ez határozza meg, miért is nevezzük népirtásnak a történeteket, s miért nevezzük Szolyvát a kárpátaljai magyarság „Golgotájának”.

A szabori elosztó lágerben szervezték a hadifoglyok és internáltak marhavagonokban történő továbbszállítását az ország belső munkatáborába. Dupka György leírása szerint: *„Négy gócpontba vitték el az embereket: a legtöbben Szibériába kerültek, tehát*

¹ Dupka György. Istenhez fohászokodva...Verses levelek, imák a sztálini lágerekből 1944 – 1957. – 12. old.

² Dupka György. „Uram...segíts haza minket..!”. – 42. old.

³ Badó Zsolt. Szolyva, Donbász, Szibéria...

az Urál két oldalára, mivel itt voltak a hadigyárak, rengeteg munkáskéz kellett, második gócpont a Donyec-medence, szénbányászat, az én apám is ott volt, a harmadik Beloruszia, Minszk környéke, Boriszov, ahol rengetegen odahaltak, negyedik ilyen rész a Kaukázus, Grúzia, stb., de amúgy vittek szanaszét, a távoli Kamcsatkáig mindenhová.”¹ Jutott az ingyen munkaerőből a bányákba, de dolgoztatták őket romeltakarításokon, építkezéseken, gyárakban, kolhozokban és szovhozokban, s mindenütt tömegével haltak meg az emberek.

A jelenkori kutatók eltérő adatokat közölnek a magyar és német internáltakról. Olekszandr Malec kárpátaljai kisebbségkutató szerint 70 000 magyar került hadifogságba, Roman Oficinszkij ukrán történész szerint 25 000-re tehető a számuk. Stark Tamás történész ennél jóval kevesebb számban állapította meg 10–16 000. A valósághoz a legközelebb S. Benedek András adatai állnak, aki 25–30 000 főről beszélt. Dupka György bevallása szerint saját számításai alapján „A legújabb kutatások szerint 700-800 000-en raboskodtak szovjet fogságban az egész Kárpát - medencéből, ebből 40–50 000 „malenykij robot” címszó alatt lett elhurcolva”².

Az elhurcolásokat követően a kárpátaljai nép, különböző beadványokkal fordult a járási illetékesekhez, majd Budapest felé fordult védelemért³. A kérések azonban mindaddig süket fülekre találtak, míg Mocsalov állambiztos el nem rendelte a fokozatos elbocsátásokat, amelyek több hullámban zajlottak 1946 és 1956 között⁴. Sokan már a hazautat nem élték túl.

A történelekről egészen az 1989-es rendszerváltozásig nem lehetett beszélni, ekkor tört meg a csend, megemlékezéseket tartottak, konferenciákat szerveztek. Bizonyított, hogy azon tragikus események, amelyek emlékét táblák és tradíció szerinti megemlékezések őrzik, megmaradnak a kollektív emlékezetben, míg a rítusoktól mentes, ugyanolyan súlyú tragédiák feledésbe merülnek. Kellenek tehát az olyan konferenciák és emlékparkok, emléktáblák amelyek 1989-től Kárpátalján is léteznek, nagyon fontos szerepük van abban, hogy a múlt ne válhasson jelenné.

Szolyván emlékparkot létesítettek, 1994 november 27-én került sor a park és azon belül a Siratófal avatóünnepségére⁵. 2004. november 20-án, az elhurcolás 60. évfordulójának szentelt gyászszeretartás keretében 120 magyarlakta település emléktábláinak felavatására is sor került. A Siratófalon elhelyezett táblák több mint 5500 mártír nevét örökítették meg⁶. 2004-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola a túlélők és az elhunytak hozzátartozói bevonásával kérdőíves nagyszabású kutatást indított egy részletes adatbázis

¹ Dupka György, Ungvár, 2014. április 9.

² Dupka György, Ungvár, 2014. április 9.

³ Bagu Balázs. Életutak. - 15. old.

⁴ Alekszej Korszun, Dupka György. A „malenykij robot” dokumentumokban. – 40. old.

⁵ Dupka György. „Népünk temetője Szolyva.” – 28. old.

⁶ Bakura Sándor, Dupka György. „Otthon a könny is édes”. – 29. old.

létrehozása céljából. Ennek a kutatásnak köszönhetően tovább bővült a névlista. A Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagjai – Dupka György és Alekszej Korszun kárpátaljai és oroszországi levéltári kutatásainak köszönhetően a közeljövőben további 2598 új név kerülhet fel Szolyvai Emlékpark falára¹.

Magyarország kárpótolta a „malenykij robot” túlélőit, illetve azok családtagjait. Az ezzel kapcsolatos törvény 1991-ben született meg, ennek Kárpátaljára való kiterjesztéséről 1992. október 17-án tájékoztatta a lakosságot dr. Sepsey Tamás címzetes államtitkár, az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal elnöke. Ezzel párhuzamosan több képviselői beadványt is benyújtottak az ukrán hatóságokhoz az elhurcoltak rehabilitálásával és kárpótlásával kapcsolatban, azonban ennek ügye továbbra is megoldatlan probléma².

BIBLIOGRÁFIA:

Források:

1. Alekszej Korszun – Dupka György. A „malenykij robot” dokumentumokban. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1997. – 162 old.
2. О.М. Корсун, Ю.Ю. Дупко. Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944 – 1955 рр. – Ужгород: «Карпати», 2012. – 778 С.

Szakirodalmak, monográfiák, segédkiadványok:

3. Badó Zsolt. Emlékmenet Munkácsról Szolyváig. // Kárpátalja hetilap. – 2014. november 27. – 724. szám.
4. Badó Zsolt. Szolyva, Donbász, Szibéria...// Kárpátalja hetilap. – 2014. december 4. – 725. szám.
5. Bagu Balázs. Életutak. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2004. – 159 old.
6. Bakura Sándor, Dupka György. „Otthon a könny is édes”. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec – medencében. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2009. – 106 old.
7. Brenzovics László. Emlékkönyv a „malenykij robot” kárpátaljai áldozatairól 1944–2014. – Beregszász: KMKSZ, 2014. – 116 old.
8. Dupka György. A mi golgotánk. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2012. – 376 old.
9. Dupka György. Élő történelem. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 119 old.
10. Dupka György. Halottaink 1944 – 1959. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 367 old.

¹ Dupka György. Halottaink 1944 – 1959. – 6 – 20. old.

² Dupka György. „Népünk temetője Szolyva.” – 27. old.

11. Dupka György. Istenhez fohászkodva...Verses levelek, imák a sztálini lágerekből 1944 – 1957. – Ungvár-Budapest: Intermix Kft, 1992. – 83 old.
12. Dupka György. „Népünk temetője Szolyva”. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944 – 1945. – Ungvár: KMMI, 2009. – 53 old.
13. Dupka György. „Uram...segíts haza minket..!?”. – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 319 old.
14. Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra. – Budapest: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft, 2010. – 640 old.
15. Szoboszlay Mónika. Mementó. – Técső: Magánkiadás, 2000. – 111 old.
16. Омелян Довганич. Так ламалися долі репресованих закарпатців. – Ужгород: Гражда, 2008. – 288 С.

ADATKÖZLŐK

- Csoma Sándor (Bátyú, 2014. február 6.)
- Dupka György (Ungvár, 2014. április 9.)
- Nagy Józsefné (sz. Tekerman Erzsébet, 2014. február 12.)

DEBRECENI KAMILLA

(3. évfolyamos történelem szakos hallgató)

BEREG VÁRMEGYE KATONAI-VÉDELMI OBJEKTUMAI A XIV–XVII. SZÁZADBAN

Анотація

Дана робота висвітлює воєнно-захистні об'єкти XIV–XVII століття Березького комітату. Спочатку були земляні споруди, які мали надзвичайні значення при обороні. Згодом з цих земельних споруд вирости потужні кам'яні замки, фортеці, укріплення.

Ключові поняття: замок, зміцнення, система оборона, головна вежа, мотт, замок будівля, графство, стратегічний принцип, середньовіччя.

Annotation

The work deals with the military defense objects of Bereg county in the 14th -17th century. Rudimentary castles were hill forts the formation of which was important and useful in the era. Hill forts were influenced by different factors as a result of which they underwent different phases of development. This development led to the formation of stone castles, fortresses and fortifications.

Keywords: castle, fort, defense system, donjon, earth fort, castle building, county, strategic principle, middle ages.

A középkor egyik nélkülözhetetlen eleme a vár volt, melynek fontos védelmi funkciója volt az adott korban. Az első várak a IX–X. században épültek, főleg földből és fából, amelyeket vizesárokka l vették körül. Ezeket a várakat a fosztogató népek ellenei védekezés szükségessége hívta életre. A vár két fő részre – a várudvarra és a motte-ra osztható. A várudvarban laktak az emberek és az állatok, itt tárolták az élelmiszereket. A motte lényegében egy torony volt. A X. században kővárakat kezdtek el építeni, igaz Magyarországon csak a tatár betörés után jelennek meg az erős várak. A kőtorony immár igazi katonai fontosságú, a mindennapi élet szempontjából is a vár központjává vált. Viszont csak később indult meg a nagyszámú építés, mert a tervezéshez és az építéshez építőmesterre, sok időre és rengeteg pénzre volt szükség. A magyar várépítés követte Európa várépítésének fejlődését. A várépítés fejlődésének első szakaszában a lakótornyok jelentek meg. Ezt követte a belső tornyos várak megjelenése, a következő szakaszát a külső tornyos várak jelentik. A várépítésben a legnagyobb változást a tüzérség megjelenése okozta. Az ágyuk elterjedése

átalakította a várak védelmi rendszerét, az ostromlók taktikája is megváltozott, az ágyúk elhelyezésére pedig elkezdődik a bástyaépítés. A XVI. században épített vagy átépített, korszerűsített várak már kifejlett bástyavédelemmel rendelkeztek. A tüzérség megjelenésének következtében azonban a várak egyre jelentéktelenebbek lettek a háborúk terén.

Kutatásom során számos olyan, a témával foglalkozó szakember munkáját használtam fel, mint Lehoczky Tivadar¹, Zubánics László², Deschmann Alajos³, Szabóky Zsolt⁴, Mészáros László⁵ és Könyöki József⁶. A vizsgálat földrajzi határa az egykori Bereg vármegye, amelynek nagyobb része a mai Kárpátalja területére esik, csupán délen találunk néhány községet (a vásárosnaményi járást), amely a trianoni békeszerződés után Magyarország része maradt.

A kezdetleges védelmi megerősítésekkel ellátott települések már a bronzkorban jelentek a vidéken. Ekkor egy település fennmaradásának a valamilyen védelmi rendszer megléte nélkülözhetetlen eleme volt. A honfoglalás előtti kor egyszerű védelmi erődítményei, földvárak, ún. „pogányvárak” több krónikában, illetve feljegyzésben fennmaradtak az utókor számára, azonban valós képet ezekkel kapcsolatban csak a régészeti feltárások adhatnak⁷. A földvárak az etimológiában „pogányvár”-ként szerepelnek, de gyakori a „bolondvár”, „leányvár”, „tündérvár” elnevezés is. Ezen várak nagyon különböző időkből erednek, alakjuk és nagyságuk is különbözik, abban azonban megegyeznek, hogy nem kő- vagy téglafal vette körül, hanem földből készült töltéssel és árokkal védekeztek. A földvárak fekvési helyének kiválasztása körül általános szabálynak tekinthető, hogy az őskor lakói víz mentén, a völgyek lejtőit és az a fölötti fennsíkokat választották településükre, és azért közvetlenül a völgyek fölötti magaslatokon találjuk a legtöbb praehistoricus erődítményt⁸.

A várak és más erődítmények a társadalommal és a technológiával együtt fejlődtek. A társadalom és a technika fejlődése tisztán visszatükröződött a várak és más védelmi létesítmények építésében és használatában⁹.

A mai Kárpátalja várai a magyar várépítészet emlékei közé tartoznak. Eredeti állapotokban az ungvári és a munkácsi vár maradt fenn, a többi csupán romjaiban tekinthető

¹ Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1881. III. kötet, 860 old.

² Zubánics László. Perli-e még ezt a hont más? – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010 – 260 old.

³ Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. – Budapest: Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, 1990 – 231 old.

⁴ Szabóky Zsolt. A Kárpát-medence várai – Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1996 – 207 old.

⁵ Mészáros László. A történelmi Magyarország. – Budapest: Officina Kiadó, 2007 – 391 old.

⁶ Könyöki József. A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. – Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1905 – 625.old.

⁷ J.E.Kaufmann-H.W.Kaufmann. Középkori várak. – Debrecen: Szukits Könyvkiadó, 2004 – 13.old.

⁸ Könyöki József. A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. – Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1905 – 107.old

⁹ J.E.Kaufmann-H.W.Kaufmann. Középkori várak. – Debrecen: Szukits Könyvkiadó, 2004 – 21.old.

meg. Ezek: Borsova, Dolha, Gerény, Huszt, Kovászó, Nevicke, Szerednye, Visk várainak romjai, a királyházi Nyaláb vára, a guti Kismunkácsi vár, a dédai Tóvár, vagy a nagyszőlősi Kankó vára.

Ha alaposan megvizsgáljuk a térség várait, illetve romjait, elmondhatjuk, hogy valamennyi várépítési korszakra jó példáját megtalálunk a helyi emlékek között.

A lakótorony klasszikus típusa a szerednyei vár, amely a négyzet alaprajzú, vastag falú toronyból áll. A kovászói vár szintén egy lakótoronyból állt, amely kör alaprajzú, de ehhez már egy szabálytalan háromszög alaprajzú vékonyabb erődfal csatlakozik. A munkácsi vár alapja is egy négyzetes alaprajzú lakótorony volt, a XIV. század elején a vár még nem terjedt túl a lakótornyon, csak egy kőfal övezte.

Belső tornyos vár volt a nevickei, amelyet jól szemléltet a vár alaprajza. Feltehetően ide sorolható királyházai Nyalábvár is, illetve ehhez az építési korszakhoz tartozhatott a jelenlegi ungvári vár első formája is.

A külső tornyos várak építése Kárpátalján Zsigmond király (1387–1437) korával esik egybe. Ekkor épül fel Ugocsa vára is. A XIV. században a munkácsi vár négyszög alaprajzot formáló falait a sarkokon körbástyákkal erősítik meg. A négyszög alaprajzú, négy saroktornyossá bővített ungvári vár szintén ekkor válik külső tornyos várrá. Szintén ebben a korban bővítették a nevickei várat és építik ki a huszti várat is¹.

A mai Kárpátalja első erődítményei a földvár kategóriában szerepelnek. A legjelentősebb a Vári község határában található borsovai földvár volt. Építési ideje a X–XI. századra tehető, de nem zárható ki IX. századi előzmény sem. Már Anonymus is említi a várat krónikájában: „*Borsova várát ostrom alá fogta, harmadnapra harccal bevette, falait lerombolta, és Salán vezér katonáit, kiket ott talált, bilincsbe verve Hung várába vezette*”.² A leírás arról tanúskodik, hogy már a magyar honfoglalás előtt itt megerősített őrhely állt, amely valószínűleg a Tiszán lefelé tartó sószállítmányok biztonságát felügyelte.

Az 1960-ban lefolytatott régészeti ásatások eredményei arra mutatnak, hogy az erősség és a környező település valamikor a VIII–IX. században jött létre.

A vár egy ideig a környék közigazgatási és egy házi központjaként is szerepelt. Itt volt az ispáni, illetve az esperesi központ, innen irányították az egykori Borsova megyét, amelynek területe egészen Kisvárdáig húzódott. A várból alagúrendszer vezetett ki, ennek nyomaira a későbbiekben házépítés során bukkantak rá. Lehoczky Tivadar, vidékünk neves polihisztorja így írt a várról: „*A borsovai vár hajdan nagy kiterjedésű erősség lehetett; feküdt ez a róla*

¹ Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. - Bp.: Akadémia kiadó, 1977 – 56.old.

² Anonymus: Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. (Bevezető és jegyzetek Györffy György) Budapest, 1975

elnevezett Vári város déli részén az azt keletről környező Borsova és a délnyugati oldalát érintő Tisza közötti félszigeten, melyet most északról a város felől hatalmas földtöltés keríti be. Mint a lakosok mondják, a vártér keleti szélén állottak egykor a várórség lakjai, míg a nyugoti szélén, a mostani Szentgyörgy (állítólag Szengor, az egykori legendás várúr emlékét őrző) nevű temetőhelyen, a fővár emelkedett, a keleti táborhelytől árkokkal és sáncokkal el lévén különítve, melyeket a Borsova és Tisza vizek s ezek áradmányai megközelíthetetlené tettek.”

A borsovai földvár Mezővári mellett található a Tisza és a Borzsa folyó találkozásánál. A földvár egy sík réten helyezkedik el, természetes domb benyomását keltve. A Tisza és Borzsa összefolyásánál épült földvár két részből áll. A tulajdonképpeni várat egy közel 4 méter magas, lejtős, menetes sánc veszi körül, amely alaprajza egy háromszögre hasonlít. A sánc előtt húzódó – elláposodott – árok még jól kivehető. A sáncot dörgölt, majd kiégetett agyagból építették. A vár második része a hozzá csatlakozó település. ez 2–3 méterrel emelkedik ki a környezetből. A nyugati része a Borzsa folyó új medrének kialakításakor megsemmisült.

A tatárjárás idején pusztult el Ungvár első vára, amely a borsovaihoz hasonló földvár lehetett. Fekvése is hasonló volt, mert az Ung és Laborc folyók alkotta szegletben állt. Szintén a korai vármegye első központja volt.

A viski földvár, amely a jelenlegi nagyközségtől keletre állt, Borsova várával ellentétben a kései földvárak közé tartozik. A XIII. században a máramarosi sóút védelmére épült¹.

Megbízható adataink a tatárjárás előtti kővárakról a mai Kárpátalja területén nincsenek, igaz, a Nevickén folytatott régészeti feltárások során állítólag a tatárjárást megelőző korból származó kőfalakat, illetve tatár nyílhegyeket találtak. Eszerint a XII. században egy földvár erősítette a királyi Magyarország keleti határát.

Kárpátalja legjelentősebb várait, így a munkácsit, az ungvárit, és a husztit a XVI–XVII. században bekövetkezett sűrű hadi események miatt a kor követelményeinek megfelelően átépítették, bővítették, fejlett védelmi rendszerrel látták el. Elsősorban ötszögű, ún. (füles) olaszbástyákat építettek.²

Északkelet-Magyarország legnagyobb és hadászati szempontból is legjelentősebb erőssége a munkácsi vár volt. Évekig tartó ostrom után a várat Zrínyi Ilona 1688-ba kényszerült átadni a császáriaknak. A megrongálódott védműveket 1688–1703 között átépítették: bástyázott gátműveket készítettek vizesárokkal és a fellegvár is új bástyákat

¹ Csorba Csaba. Legendás váraink. – Budapest: Magyar Könyvklub, 1999 – 101. old.

² Grecsko A. A. A Kárpátokon át. - Budapest: Zrínyi Katonsi Kiadó, 1977 – 329. old.

kapott. A várhegy alján új külső védművet hoztak létre. A harcászat gyors fejlődése mellett az így kiépített vár sem látszott megbízhatónak, ezért II. Rákóczi Ferenc 1705-ben elhatározta, hogy Munkács várát korszerűsíti. Hadmérnök tábornokának, a francia Demoiseux-nek megbízást adott új terv elkészítésére.¹

A Rákóczi-szabadságharc leverése után Munkács, Ungvár és Huszt várai elvesztették stratégiai jelentőségüket. A munkácsi várban fegyházat hoztak létre, az ungvári rövid ideig a katonaság birtokában volt, később a görög katolikus püspökség tulajdona lett. Huszt vára 1766-ig volt a helyőrség állomáshelye, az ekkor támadt tűzvész után folyamatos romlásnak indult.

A beregszentmiklósi várkastély többszöri átépítés után nyerte el végső formáját. A várkastély emeletes, U alaprajzú, az északi és a déli sarkain kiálló kerek, illetve sokszögű saroktoronyokkal. Lent nagy pincék terülnek el, a földszinti keresztboltozatú rész a saroktoronyokon kívül hat szobát és konyhát, valamint egy hajdan palotának nevezett tágas előcsarnokot tartalmaz, míg fent az emeleten hosszú keskeny folyosóból nyíló hat kis szoba és egy nagy terem található.

A kovászói várat kezdetben egy kör alakú lakótorony képezte, amelynek átmérője kb. 12 m, falvastagsága pedig 2 m volt. Később a bástyához északkelet felől szabálytalan háromszög alakú, közel 1,5 m vastagságú kőfal épült. Az így kialakított zárt erődítményt északról és részben nyugatról, a Borzsa folyó völgye felől egy kb. 15 méteres meredek sziklafal határolta. A kerek bástyát és dél felől a falakat pedig a sziklás talajba vájt, ma is jól kivehető árokrendszer erősítette. A kapu a délkeleti oldal falába épült. A megmaradt, de egyre inkább porladó romokból a várfalak keleti sarokpontját valamilyen építmény, vélhetően egy bástya vagy őrtorony nyomai vehetőek ki.

A gúti földvár, amelyet a néphagyomány szerint Kismunkácsnak neveztek, a Szernye-tóból (gáti-tó, vagy Stagnum) kiszakadó Jaszinó és a gáti nagy víz nevű folyók egyesülésénél terült el, a Kis- és Nagygút helységek közötti vízzel körülvett szigeten feküdt, kb. 2 holdnyi területét földtöltésekkel és árkokkal védték. A földvár, a benne lévő kúriával, a körülötte elterülő birtokrészekkel együtt a Guthy család birtokát képezte.

A dédai tóvár első írásos említése 1274-ből származik, viszont a XX. század 40-es éveiben Jankovich József által itt lefolytatott ásatások azt bizonyítják, hogy már korábban, a magyar honfoglalás idején is volt itt egy kisebb település. A magyar krónikákban több helyen is szerepelnek mocsárvárak, közöttük is a leghíresebb Mosaburg (Zala vár), a pannon szlávok dunántúli központja. Valószínűleg itt, a gyepegyesületen, a természeti adottságokat kihasználva

¹Feld István. A munkácsi vár a XVII. század közepén. – Sárospatak, k.n., 2000

épült fel a Tóvár. Formájában a szabolcsi (és a guti) földvárra hasonlíthatott, azaz háromszög alakú volt, amelyet többszörös árokrendszer, illetve – jelen esetben – a környező mocsár védett az ellenséges támadásokkal szemben.

A Jankovich József által végzett ásatások során bizonyosságot nyert, hogy a vidéket, illetve az agyagdombot, amelyen a vár is állt, már az újkőkorszak (neolitikum) során emberek lakták. Erre a településre épült rá a vár, amely végleges formáját a XVIII. században nyerte el, amikor több kőből, illetve téglából készült épületet emeltek itt (ennek nyomai mindenütt láthatók voltak a vár területén).¹

„...állott pedig egy körded földvár egy átgázolhatatlan ingovány és posvány közepén kimagaslott helyen, amelyhez 3-400 lépésnyi hosszú palló vezetett északról és délről, mint annak az immár kiszáradt talajból kiálló tölgy czölepei még máiglan is jól meglátszanak” – írta Lehoczky Tivadar 1881-ben. A Kirva néven is emlegetett tóvár mindössze 25m átmérőjű erőd volt, s egykor hármassáncsal vették körül. Csekély méretei ellenére a dédai Tóvár az Árpád-korban fontos szerepet játszott az északkeleti határok védelmében, hiszen csak a hidakon át lehetett megközelíteni, ezeket vész esetén a védők könnyen szétrombolhatták.

BIBLIOGRÁFIA:

Források:

1. Anonymus: Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. (Bevezető és jegyzetek Györffy György) Budapest, 1975 – 172.old.
2. Lehoczky Tivadar. Beregvármegye monographiája. – Ungvár: Pollacsek Miksa Könyvnyomdája, 1881. III. kötet – 860 old.
3. Thuróczi János. Magyar Krónika.(Fordította Geréb László).- Budapest: Magyar Helikon, 1957 – 465 old.

Irodalom:

1. Варга С. Мукачівський замок Паланок. – Ужгород: ВАТ "Видавництво "Закарпаття", 2003 – 47 стр.
2. Сова П.П. Мукачівський замок. – Ужгород: Карпати, 1971 р. – 16 стр.
3. Balajthy József. Munkacs. Azaz Munkács városának es váranak topográfiai, geográfiai, históriai és statistikai leirása. – Debreczenben, 1836 – 288.old.
4. Balogh J. Munkács-vár története. – Munkács: Históriaantik Könyvesház BT, 1890 – 490 old.

¹ Zubánics László. Perli-e még ezt a hont más? – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010 – 92. old.

5. Bodor A., Gazda I.: Magyarország honismereti irodalma 1527-1944. –Budapest: Könyvtérképező,1984 – 483.old.
6. Csorba Csaba. Legendás váraink. – Budapest: Magyar Könyvklub, 1999 – 345 old.
7. Csorba Csaba. Regélő váraink – Budapest: Magyar Könyvklub, 1997 – 320 old.
8. Csorba Csaba. Regényes váraink. – Budapest: Magyar Könyvklub, 2002 – 369 old.
9. Deschmann Alajos. Kárpátalja műemlékei. – Budapest: Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület, 1990 – 231 old.
10. Feld István. A munkácsi vár a XVII. század közepén. – Sárospatak, k.n., 2000 – 16.old.
11. Fügedi Erik. Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. – Budapest: Akadémia Kiadó, 1977 – 218.old.
12. Gerő László. Várépítészetünk. – Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1975 – 381.old.
13. Grecsko A. A. A Kárpátokon át. - Budapest: Zrínyi Katonsi Kiadó, 1977 – 459 old.
14. Győrffy György. A magyarok elődeiről és a honfoglalásról – Budapest: Osiris Kiadó, 2002 - 374.old.
15. J.E.Kaufmann-H.W.Kaufmann. Középkori várak. – Debrecen:Szukits Könyvkiadó, 2004 – 324.old.
16. Kovács Sándor. Bús düledékeiden. – Budapest: Romanika Kiadó, 2008 – 201 old.
17. Könyöki József. A középkori várak különös tekintettel Magyarországra. – Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása, 1905 – 625.old
18. Kristó Gyula. A vármegyék kialakulása Magyarországon. – Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1988 – 641 old.
19. Mészáros László. A történelmi Magyarország. – Budapest: Officina Kiadó, 2007 – 391 old
20. Sipos Zsigmond. Borsova monographiája. – Beregszász, 1911 – 290.old.
21. Szabóky Zsolt. A Kárpát-medence várai – Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 1996 – 207 old.
22. Varjú Elemér. Magyar várak. – Budapest: A műemlék Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetsége Kiadása, 2003 – 211 old.
23. Zubánics László. Perli-e még ezt a hont más? – Ungvár-Budapest: Intermix Kiadó, 2010 – 260 old.